

KORUNK

■ VILÁGNÉZETI ÉS IRODALMI HAVI SZEMLE ■

TARTALOM

- JESZENSZKY ERIK: Az előrelátás a történelemben
MELIUSZ N. JÓZSEF: Ben Hepburn hagyatéka (Versek)
GYÖRKÖS FERENC: O. Spengler vagy az imperializmus filozófiája
MUNELS PÁL: A szelep (Vázlat)
SÁNDOR PÁL: Roosevelt munkakódexe
REMENYIK ZSIGMOND: Li-Fu-szun gazda és eselédei (Regény V.)
UJVÁRI LÁSZLÓ: Molnár Ferenc

KULTURKRÓNIKA

- A fasizmus tömeglélektana (Neufeld Béla)
A mai németországi kulturhare (Bözödi Dénes) — A csehszlovákiai változások (Kovács Károly) — A humanizmus és a racionalizmus ellen (Szeremley László) — Fordulat a könyvtermelésben (L. M.)
Kisértetek a napon (Z. M.)

VILÁGPOLITIKAI PROBLÉMAK

Ausztria (Szacsavay Gusztáv)

VILÁGGAZDASÁGI KÉRDÉSEK

A monopóliumok és a világgazdasági válság (V.)

SZEMLE

- Szellemfront Hitler ellen (Fábry Zoltán)
A külvárosi orvos regénye (Remenyik Zsigmond) — Egy ifjúság Németországban (Bolyai Zoltán) — Mese habbal (Gaál Gábor)
— Nagy Lajos riportkönyve (Melius N. József) — Új magyar írók: Perneki Mihály (Hamvas H. Sándor)

DISPUTA

Németh László: Válasz nyílt levélre
Jeszenszky Erik: Megjegyzés az előbbiekre

LAPOK, FOLYÓIRATOK

Világnézet (u. l.)

Íráskészség és lelkiismeret

Mai francia kis tükör (Loeffler A. és Le Pape)

9. ÉVFOLYAM **1934** 2. SZÁM

FEBRUÁR

KORUNK

VILAGNÉZETI ÉS IRODALMI HAVI SZEMLE

SZERKESZTI

GAÁL GÁBOR

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL

CLUJ, Calea Marechal Foch No. 13.

CSEHSZLOVÁKIÁBAN:

Fábrý Zoltán: Stos via Kosice.

JUGOSZLÁVIÁBAN:

Putnik Hirlaposztály, Novi Sad

Egyes szám ára: 2.50 Pengő; 100 Lei; 15 Ke.; 25 Dinár; 3 Sch.; 2.5 Sv.-fr.

Előfizetőink b. figyelmébe

Hangsúlyozottan kérjük t. előfizetőinket, hogy előfizetési díjait a számunkra tulságosan költséges fizetési-felszólítások kiküldése nélkül, előre fizessék be. Az előfizetési hátralék nemcsak a Korunk kiadóhivatalát hozza nehéz helyzetbe, hanem a felgyűlt nagyobb összeg kifizetése az előfizetőre is súlyosabb terhet jelent.

Kéziratokat csak a portóköltség előzetes beküldése mellett küldünk vissza, — Névtelen levelekre nem válaszolunk, — Kéziratokat nem őrzünk meg, — Könyvterjesztéssel nem foglalkozunk, — Könyvmegrendeléseket nem fogadunk el.

Februárban jelenik meg

Fábrý Zoltán : KORPARANCS

Ára: Ke. 15.— (külföld: plusz portó)

Előjegyzéseket elfogad: Fábrý Zoltán, Stos (via: Kosice) CSR.

AZ ELŐRELÁTÁS A TÖRTÉNELEMBEN

Irta: JESZENSZKY ERIK (Budapest)

A történeti eseménynek az az oldala, amely szükségszerű (törvényyszerű), szabatos tudományos előrelátás tárgya. A történeti eseménynek az az oldala, amely véletlen, nem tárgya a szabatos tudományos előrelátásnak. A szocializmus világméretben való megvalósulása szükségszerű, tehát tudományos szabatosággal előrelátható. De az, hogy a szocializmus mikor valósul meg világméretben és hogy milyen közvetlen történeti előzmények után és milyen konkrét történeti formákban valósul meg, meghatározott korlátok között, a véletlentől függ, tehát nem látható előre tudományos szabatosággal.

A szocializmus megvalósulásának történeti szükségszerűsége, „bizonyossága“ következtében a negyedik rend osztályeselekvése „bizonyossággal“ alapozható a történeti szükségszerűségekre. Ez a dialektikus tétel persze nyomban szemben találja magát a modern asztrológia, a szentkőnyvekből csalhatatlan biztossággal jósló dogmatizmus, az elérhetetlen abszolútum birtokbavételének a vádjával. Mindenesetre ugyanakkor — jellemzően a dialektika nem ismerésére, vagy meg nem értésére — az ellentétes vád is felhangzik: a dialektikus felfogás relativista, a megismerés relativ voltát tanítja és ezzel megfosztja az embert az abszolútumtól, a cselekvés egyedüli szilárd alapjától. A polgári ideológusok közül a „haladott“ relativisták a dialektikát dogmatikusnak látják, az „elmaradt“ dogmatikusok relativistának nézik. És a legtájékozottabbak közülük megállapítják, hogy a dialektika egyszerre dogmatikus és relativista álláspontja között kiegyenlíthetetlen ellenmondás áll fenn, hogy a dialektika önmagában ellenmondó rendszer, amely így önmagában hordja saját magának az elítélését. Hogyan építhet a dialektika bizonyossággal a szocializmus történeti szükségszerűségére, amikor minden felismerést, tehát a szocializmus történeti szükségszerűségének a felismerését is csupán relativnak, mulandónak, a megismerés esetleges körülményeitől meghatározottnak tekint? — kérdezik az utóbbiak.

Mi azonban a dialektika? A valóságban dogmatikus is, nem is, relativista és nem is, nem más, mint ezeknek az ellentéteknek a konkrét egysége, azonossága, amelynek a szintézise a dogmatizmus és relativizmus egymást kizáró ellentétjeit elválaszthatatlan kapcsolatban egymásba átmenően tartalmazza és éppen ezáltal meghaladja. Azok az ideológusok, akik a dialektikát dogmatikusnak vagy relativistának tekintik, csupán egyik oldalát tartják szem előtt, amelyet elszigetelten, elvontan fognak fel; azok pedig, akik mint önmagában ellenmondót vetik el, nem tudják, hogy minden konkrét dolog ellenmondást tartalmaz s hogy a fejlődés dialektikus menete, amely meghaladja az ellenmondást, ugyanakkor továbbra is fenntartja az ellenmondó oldalakat meghaladott voltukban. „Az a kérdés, hogy az emberi gondolkodás eljute a tárgyi igazsághoz, nem az elmélet kérdése, hanem gyakorlati kérdés. Az embernek a gyakorlatban kell bebizonyítania gondolkodásának igaz voltát, vagyis valóságosságát és hatalmát, az e világhoz való tartozását.“ (Marx II. Feuerbach tétele.)

A történeti szükségszerűséget megállapító törvény, mint minden törvény, a gyakorlatból, a tapasztalatból elvont következtetésen, az u. n. induktív következtetésen alapul. Mármost természetesen a dialektika igen jól tudja, hogy „az indukeió zárótétele... problematikus marad“, hogy azt a tételt, „amely indukcion alapul, annak ellenére tekintjük érvényesnek, hogy a tapasztalat tudottan nem teljes. (Hegel: „Wiss. der Logik“ II. 154.) Az induktív következtetés alapján csak ennyit mond: minthogy eddig mindig így volt, azt várjuk, hogy a jövőben is mindig így lesz. Nem rendelkezünk azonban semmiféle olyan eszközzel, amelynek a segítségével megbizonyosodhatnánk afelől, hogy a jövőben is valóban úgy lesz, amint eddig volt, amely által a tapasztalatot teljessé tehetnénk, mert a jövő gyakorlatát, tapasztalatát nem ismerhetjük. Abból, hogy eddig mindig így volt, csupán valószínűséggel következtethetünk arra, hogy a jövőben is mindig így lesz, de mindig lehetséges, hogy a jövőben másként lesz, mert tapasztalatunk időben és térben szükségképpen korlátolt. A történeti fejlődéstörvények tehát csak valamely fejlődés valószínűségének a megállapítását tartalmazzák s ebben az értelemben csupán relatív érvényűek, mert semmiféle törvény nem tartalmazhat egyebet; a teljes bizonyosságot s ebben az értelemben az abszolútumot a dialektika nem ismeri, mert semmiféle emberi megismerés nem juthat a teljes bizonyosság birtokába. „A gyakorlat kritériuma természetesen sohasem cáfolhatja vagy erősítheti meg teljesen gondolatainkat. De ez nem változtat azon, hogy azért az igazság kritériuma. Mert más kritérium nincs. Ha ez a kritérium „határozatlan“ is, csak annyiban az, amennyiben megakadályozza, hogy az emberi megismerés „abszolúttá“ változzék át, ugyanakkor azonban elég határozott is ahhoz, hogy lehetővé tegye a könyörtelen harcot az idealizmus és az agnoszticizmus minden válfaja ellen.“ (W. I. Uljanov.)

Semmisem teljesen bizonyos, mert semmisen bizonyítható be teljesen. Az sem teljesen bizonyos, hogy a nap holnap keleten fog kelni és az sem, hogy az én saját tudatomon kívül más is létezik a világon. És semmisen teljesen lehetetlen, tehát minden lehetséges, mert a lehetetlen kritériuma is csupán csak a korlátolt gyakorlat s ennél fogva semmisen cáfolható meg teljesen.

Azonban ennek az álláspontnak gyakorlati kerestülvitele lehetetlenné tenné a világban való tájékozódást és a cselekvést. Ha én gyakorlatilag úgy értékelem a világ összefüggéseit, hogy abban semmisen bizonyos és minden lehetséges, akkor megszűnik minden előrelátás és én magam cselekvőképtelenné válok. Másrészt pedig, ha semmi nem is teljesen bizonyos és nem is teljesen lehetetlen, eddigi gyakorlatunk, tapasztalataink alapján, vannak dolgok, amelyeknek a bekövetkezése, vannak összefüggések, melyeknek az állandósága a legnagyobb mértékben valószínű és más dolgok, amelyeknek a bekövetkezése a legnagyobb mértékben valószínűtlen. Tényleg a jövőbeli események bekövetkezésére, a dolgok összefüggésére vonatkozó ítéleteink mind a valószínűségnek e két véglet által határolt síkján helyezkednek el. És ítéleteinkben a valószínűségnek a legmagasabb foka, vagy legnagyobb mértékű hiánya gyakorlatilag teljesen pótolja a metafizikai dogmatikus bizonyosságot vagy a lehetetlenség dogmatikus fogalmát. Ha nem is bizonyítható be teljesen, hogy az én saját tudatomon kívül más is létezik a világon, még is teljes joggal elmebajosnak tartanánk mindenkit, aki abban a meggyőződésben cselekednék, hogy a világ az ő tudata és ezen a tudaton kívül semmi sincs. És egyáltalában nem

vennénk komolyan azt az embert, aki a nap felkelését nyugatról várna, csak azért, mert minden lehetséges. Így a valószínűségnek vagy hiányának a magas foka éppen „elég határozott ahhoz, hogy lehetővé tegye a könyörtelen harcot“ mindenki ellen, aki az objektíven adott igen valószínű következtetések helyett teljesen valószínűtlen következtetések alapján itéli meg a világ, a történet eseményeit, összefüggéseit és ilyen következtetések alapján cselekszik.

A természettudomány által felállított legexaktabb törvények, ép úgy mint a történeti fejlődéstörvények, nem alapulnak máson, mint igen nagy valószínűségű következtetéseken. A szükségszerű, törvényszerű történeti fejlődés nem más, mint a legnagyobb mértékben valószínű történeti fejlődés. És a tudomány a dogmatikus bizonyosság hiányában sem mond le, nem mondhat le hasonló törvények felállításáról, mert ezek nélkül csak egy chaotikus világ állana a tehetetlen ember előtt és mert a tudomány létjogosultságát éppen az adja meg, hogy a gyakorlat által beigazolt valószínűségű törvények felállításával lehetővé teszi az eredményes cselekvést a világban.

Emellett ezek a törvények nem is csak relativ érvényűek. A gyakorlat, az ezeken a törvényeken alapuló cselekvés eredményessége egyben a tárgyi igazság, az abszolútum kritériuma. A törvények segítségével uralkodunk a dolgokon, előrelátjuk alakulásukat. Így, amikor a gyakorlat igazolja ezeket a törvényeket, „az e világhoz való tartozásukat, valószínűségüket“ igazolja. Ennélfogva azután a dialektika ezeket a törvényeket, csupán valószínűségi értékük, relativ érvényük mellett is, egyben az abszolút igazság — habár tökéletlen — kifejezéseinek tekinti.

És a dialektikus felfogás a „bizonyos“ és a „lehetetlen“ fogalmainak a használásáról sem mond le, annak ellenére, hogy ezek a fogalmak eredetileg a dogmatikus gondolkodás eszközei voltak, hanem új dialektikus tartalommal telítve, alkalmazza őket. Felhasználja ezeket a fogalmakat, mert általuk kifejezésre juttatja azt a feltétlenül kifejezendő roppant távolságot, amely értékelésünkben a legnagyobb valószínűséggel bekövetkező eseményt elválasztja attól az eseménytől, amelynek a bekövetkezése a legnagyobb mértékben valószínűtlen. Ezen az alapon azután bizonyos számára az, ami a legnagyobb mértékben valószínű, tehát szükségszerű, törvényszerű, lehetetlen az, ami a legnagyobb mértékben valószínűtlen, tehát törvényellenes. Így egyben a dialektikus felfogásban a bizonyos és a lehetetlen, ezek az ellentétek, nem merev ellentétek, hanem azonos ellentéteknek minősülnek, mert ugyanazokat az elemeket tartalmazzzák, amennyiben egyaránt valószínűségi ítéletet fejeznek ki és mert, a valószínűség mértékének fokozatain át, átmennek egymásba. Az ilyen eljárás, vagyis közkeletű fogalmaknak új tartalommal való telítése, félreértésekre ad ugyan alkalmat, de elkerülhetetlen. A gondolkodás szükségképpen készen talált fogalmakból indul ki s fejlődése éppen abban áll, hogy ezeknek a fogalmaknak a tartalmát tökéletesíti.

E szerint a jövő történeti események pozitív vagy negatív előrelátásával kapcsolatos ítéleteink valamennyien a valószínűség síkján helyezkednek el, a bizonyos és a lehetetlen között, valószínűségük foka szerint. Ezen a síkon a bizonyos és a lehetetlen nem pontszerű határok, hanem maguk is kiterjedéssel bíró síkterületek. A bizonyos, a szükségszerű, a törvényszerű tételek is, a bizonyosság, a magas fokú valószínűség keretén belül, a bizonyosságnak, a valószínűségnek kisebb-nagyobb mértékével rendelkeznek a szerint, amint térben és időben kiterjedtebb vagy kevésbé kiterjedt gyakorlaton, tapasztalaton

alapulnak. És ugyanígy a lehetetlen, a törvényellenes tételek is, a lehetetlenség, a magasfokú valószínűtlenség keretén belül, a lehetetlenség, a valószínűtlenség magasabb-alacsonyabb fokát fejezi ki. A két elhatároló síkrészlet között elhelyezkedő ítéletek pedig oly lényeges történeti fejlődésre vonatkoznak, amelyeknél, az összefüggések bonyolultsága miatt, a fejlődés iránya nem bizonyossággal, hanem csupán több-kevesebb valószínűséggel ismerhető fel, amelyek tehát ennyiben a véletlen birodalmába tartoznak. Ennyiben tehát a történeti véletlen is tárgya az — ebben az esetben nem szabatos — tudományos előrelátásnak. Az utóbbi alapon állapította meg Engels egy konkrét történeti kérdéssel kapcsolatban a következőket: „A hatalom átvételének (átvétele mikéntjének) a kérdése részünkről, a valószínűségi elmélet problémája.” (1891. okt. 24-én kelt levél Bebelhez.)

Mindezeknek az ítéleteknek a valószínűségi foka nem mozdulatlan, merev meghatározás, amint a történeti eseményeknek szükségszerű vagy véletlen gyanánt való meghatározása sem merev minősítés. Csupán több-kevesebb valószínűséggel előrelátott véletlen események, a tapasztalatok halmozódásával, a gyakorlat előrehaladásával, tehát a tudomány fejlődésével szükségszerűekké és most már biztosan előreláthatókká változnak át. És a tudomány fejlődése a szükségszerű események előrelátását is mindig konkrétebbé és teljesebbé teszi.

A jövőbeli események előrelátásával kapcsolatban a „lehetséges” meghatározást is használjuk. Ez a meghatározás teljesen jogosult, amikor a nagyobb fokú valószínűséggel bekövetkező fejlődéssel szemben egy másik kevésbé valószínű, de azért szintén figyelembe veendő fejlődés számbavételére szolgál. Semmi dialektikus jogosultsága sincs azonban, ha azon az elvont tételre alapul, hogy semmi sem lehetetlen, tehát minden lehetséges. Mint Hegel mondja: „Valamiről azt a csupán formális kijelentést tenni — lehetséges — ... lapos és üres dolog.” („Wiss. der Logik“ I. 681.) És tényleg, ez a lehetséges, mint Hegel is megállapítja, átmege lehetetlenbe. Például ezt mondják: Lehetséges, hogy a Hitler-kormány szocializálni fogja a termelőszközöket. Ez azonban csak azon az alapon lehetséges, hogy semmi sem lehetetlen. A valóságban szükségszerű, hogy a termelőszközök szocializálását egyedül a negyedik rend hajtja végre, szükségszerű, hogy a monopoltőke fasiszta kormánya ne a negyedik rend történeti feladatait teljesítse, hanem a monopoltőke akaratát és ennélfogva lehetetlen, mert törvényellenes, hogy a Hitler-kormány szocializálja a termelőszközöket. Azt a pártot, amely nem ehhez a törvényeszerű lehetetlenhez, hanem a semmi sem lehetetlen elvont elvéhez alkalmazná cselekvését, biztos történeti kudarc várna. És lényeges itt ezen felül az, hogy sohasem szabad beérni különböző lehetőségek, ellenmondó, egymást keresztező történeti tendenciák eklektikus felállításával, hanem mindig arra kell törekedni, hogy az adott történeti helyzet konkrét elemzése útján megállapítsuk az egyes történeti lehetőségek bekövetkezésének kisebb vagy nagyobb valószínűségi fokát, felfedjük az ellenmondó történeti tendenciák közül azt, amely a legnagyobb valószínűség szerint az ellentétes tendencia ellenére is érvényesülni fog. (Maga a szükségszerű történeti fejlődés is rendszerint egymást keresztező történeti tendenciák kölcsönhatásából jön létre olyképpen, hogy az egyik tendencia, amelyik a szükségszerű történeti fejlődést megállapítja, végeredményben legyőzi az ellentétes tendenciát.) Csupán ez lehet a cselekvő szemlélet módszere, mert csak ez a módszer teszi lehetővé az eredményes cselekvést és ezzel szemben az eklekticizmus csupán a cselekvéstől elszakadt szemlélődés álláspontja.

Nézzünk egy konkrét példát a történeti események előrelátásával kapcsolatban: — „A legnagyobb mértékben valószínűtlen, hogy az 1914—16. évi imperialista háború nemzeti háborúvá fog átváltozni, mert az az osztály, amelyik az előfejlődést képviseli, éppen a negyedik rend, amely objektíven arra törekszik, hogy a polgárság elleni polgárháborúvá tegye és azért is, mert a két koalíció ereje nem nagyon különböző és a nemzetközi finánczöke mindenütt megteremtette a reakcionárius harmadik rendet. De azért nem lehet ezt az átváltozást lehetetlennek nyilvánítani: ha Európa negyedik rendje 20 éven keresztül erőtlenné maradna, ha ez a háború oly győzelmekkel végződne, mint a napoleoni háborúk és az életképes nemzeti államok egész sorának a leigázásával, ha az Európán kívüli imperializmus (elsősorban a japán és az amerikai) még 20 éven át tartaná magukat, anélkül, hogy áttérnének (pld. egy japán-amerikai háború következtében) a szocializmusra, akkor lehetséges volna Európában egy nagy nemzeti háború. Ez Európára nézve néhány évtizedre szóló visszafejlődést jelentene. Ez azonban nem valószínű. De nem lehetetlen, mert dialektikusan, tudományosan és elméletileg nem helyes a világtörténetet úgy elképzelni, mintha egészen simán és egyenesen haladna előre, a nélkül, hogy ne tenne néha óriási ugrásokat visszafelé.“ (W. I. Uljanov.) Ezek a sorok egyszerre példázzák a történeti előrelátás kategóriáit és annak realitását. A konkrét esemény, amelynek az előrelátásáról szó van, az, lesznek-e Európában a jövőben nemzeti háborúk? Ezt Uljanov valószínűtlennek tekinti, mert objektívnek, tehát szükségszerűnek, bizonyosnak azt a fejlődést tartja, amelynek eredményeként a negyedik rend veszi át a hatalmat, ami azután útját vágja a nemzeti háborúk lehetőségének. Nem tekinti azonban bizonyossággal előreláthatónak azt az időpontot, amelyben a negyedik rend át fogja venni a hatalmat, mert ezt az időpontot, az imperializmus korszakának, mint a kapitalizmus szükségszerűen utolsó korszakának a keretén belül, a véletlen határozza meg. Ez az időpont nagy valószínűséggel közvetlenül az imperialista világháborúval kapcsolatban fog bekövetkezni és valószínűtlen, hogy későbbre toldódjék. De a valószínűtlenség nem jelent lehetetlenséget; van — bár kisebb — valószínűsége annak is s ebben az értelemben lehetséges az is, hogy a negyedik rend nem közvetlenül az imperialista világháborúval kapcsolatban, hanem csak később fogja átvenni a hatalmat. — ha t. i. egyelőre nem bizonyulna elég erősnek a hatalom átvételére. Ebben az esetben és ha az imperialista világháború nemzetileg elnyomó győzelemmel fog végződni — mindezek a körülmények biztossággal nem láthatók előre s ennyiben történetileg véletlenek — nemzeti háborúk lehetségesek a jövőben Európában. Ezek a szükségszerű fejlődést a szocializmus irányában időben ugyan évtizedekkel visszavetnék, de ezzel a lehetőséggel is számolni kell, mert a szociális fejlődés fogalma az átmeneti szociális visszafejlődésnek, a saját ellentétének a lehetőségét is tartalmazza. A szükségszerűség, a nagyobb és kisebb valószínűség s az utóbbival egyenértékűen a lehetséges s végül a lehetetlenség kategóriái egyaránt fokmérői itt a történeti előrelátásnak, abban az értelemben, amelyben azok dialektikus tartalmát kifejtettük. S maga az előrelátás az adott esetben reálisnak bizonyult, azzal az eltéréssel, hogy az imperialista világháború valóságos történeti fejlődése egymás mellett hozta létre egyrészt a szükségszerű fejlődés irányában nagy valószínűséggel előrelátott eseményt, a negyedik rend hatalomra jutását Oroszországban s ennek következtében a szocializmus szükségszerű megvalósulásának folyamatát ugyanott,

másrészt a kevésbé valószínűnek, de mindazonáltal lehetségesnek ítélt nemzetileg elnyomó győzelmet, aminek a következtében Németországban, ahol a negyedik rend gyengének bizonyult a munkásarisztokráciára támaszkodó polgárság legyőzésére, a polgárságnak sikerült a nemzeti elnyomás elleni háborúra való felkészülés jegyében a fasiszta diktatúrát s ezzel az átmeneti szociális visszafejlődés történeti szakaszát bevezetni.

Milyen viszonyban áll most már végeredményben a dialektika a történeti dogmatizmussal és relativizmussal? A dialektika annyiban dogmatikus, tehát a relativizmus ellentéte, nem relativista, hogy felállítja a történeti fejlődés materialista, „vasszükségszerűséggel működő és érvényesülő“ törvényeit, amelyek megengedik a jövőbeli történeti események meghatározott oldalainak a „biztos“ előrelátását és „könyörtelen harcot tesznek lehetővé a történeti „idealizmus és agnoszticizmus minden válfaja ellen.“ Viszont annyiban relativista, tehát a dogmatizmus ellentéte, nem dogmatikus, hogy a felállított történeti fejlődéstörvényeknek csupán valószínűségi értéket tulajdonít, mert tudottan nem teljes tapasztalat, gyakorlat alapján állítja fel őket, — hogy „eloldja a... végérvényes abszolút igazságról... való összes fogalmakat“, „megmutatja mindennek a mulandóságát“, mert tudatában van annak, hogy „minden ismeretünk szűkségeképpen korlátozott, a körülmények által van meghatározva, amelyek között rábukantunk.“ (Engels: „Feuerbach“ 41. 10.) De a dialektika ugyanakkor se nem dogmatikus, se nem relativista, hanem éppen a dogmatizmus és a relativizmus merev ellentétjeinek a megszüntetése, meghaladása. A dialektika egysége a dogmatizmust és relativizmust csak mint elválaszthatatlan, egymásba átmenő azonos, de éppen ezáltal meghaladott ellentéteket tartalmazza. A dialektikában a dogmatizmus és relativizmus csak mint megszüntetett, meghaladott oldalak érvényesülnek. A dialektika dogmatizmusa és relativizmusa nem azonos a metafizikai dogmatizmussal, amely teljes bizonyosságot hirdet és nem azonos a metafizikai relativizmussal, amely a teljes bizonytalanságot hirdeti, hanem ezek meghaladásának az eredménye, amelyben a dogmatizmus bizonyossága bizonytalanságba és a relativizmus bizonytalansága bizonyosságba megy át. „A dialektikában a relativ és az abszolút között fenálló különbség is csak relativ. A... dialektika számára a relativ is abszolútot tartalmaz“ és „az abszolút igazság... relativ igazságok összege.“ (W. Uljanov.) A dialektikus szemlélet egységében a dogmatikus, abszolút történeti fejlődéstörvények csupán megismerésük körülményei, az addigi gyakorlat által meghatározott relativ igazságok, a jövőbeli történeti események meghatározott oldalainak dogmatikus, abszolút bizonyosságú előrelátása csupán relativ érvényű valószínűségi ítéleteken alapszik. De viszont a történeti fejlődéstörvények, a történeti előrelátás relativitása — csupán valószínűségi értékük és alapjuknak, tapasztalatainknak, gyakorlatunknak korlátozott volta mellett is — abszolútot tartalmaznak, mert a gyakorlat által beigazoltan lehetővé teszik a jövőbeli történeti események meghatározott oldalainak az előrelátását és ennek folytán, hatalmat biztosítva az embernek a történeti események felett, a céltudatos és eredményes cselekvést. És a tapasztalatok, a gyakorlat fejlődése, „minden lépcsőfok a tudomány fejlődésében“ — ha nem is vezet el valamely végérvényes abszolút igazsághoz — „újabb szemekkel gyarapítja az abszolút igazságnak (relativ igazságokból álló) összegét.“ (W. Uljanov.) A tudomány fejlődése sorám, az előrehaladó gyakorlattal, a tapasztalatok halmozódásával a történeti fejlődéstörvények felismerése

mind teljesebbé, mind konkrétábbá válik, mindig újabb területeket hódít el a véletlentől, a törvények valószínűségi tartalma mindegyre növekszik és a történeti előrelátás mind biztosabb, mind határozottabb, mind kiterjedtebb lesz. És ha a tudomány fejlődése egyes törvények érvényességét korlátozza is, az által is csak tökéletesítésüket segíti elő.

BEN HEPBURN HAGYATÉKA

Irta: MÉLIUSZ N. JÓZSEF (Cluj)

...
aki tehát megtalálja e lapokat, olvassa el őket és vigye el őket a Szent Jeromos csapszékbe.

— Minden néger megmondja, hogy merre van.

Ott ösmernek engem

és tudják, hogy ki az a Ben Hepburn.

Oda járnak a barátaim:

a sánta Jim,

kinek szeméből verseim hallatára

oly' sokszor csordult ki könny.

És oda jár Mary is,

ki három évig szájalomból táplált.

És ott vannak a többiek is, mind barátom,

s becsületes munkás.

Adja át a megtaláló e lapokat nékik,

mert őrreájuk hagyom e verseket,

melyeket ők majd tovább adnak:

szájról-szájra, ajakról-ajakra,

amíg csak Haarlem

— ez az óriási vérző szív —

gyárok és hajók szirénáit is túlharsogva

a világba nem énekel, hogy:

ember a néger is,

az arab is, a zsidó is

és ember minden dolgozó és minden elnyomott,

és, hogy ez életben a lényeg az,

hogy ember légy és tudd, hogy mit akarsz!

Ezért:

az öklömet is őrreájuk hagyom!

*

Negyvenet mutat a hőmérő.

Talán mégis kibírom.

Nagyon szomjas vagyok.

Ceruzám alól elfutnak a zöld mezők

és pupillámban kinyílnak az égő napraforgók...

ÖNARCKÉP

Ifjú vagyok.

Ötvenhat kilós.

És nincsen rokonom.

Nyáron a strandon

— ahol lakom —
bordáimat bárki megszámolhatja.
A rend öre is csontjaimon tanul anatómiát.

Két éve lógok munka nélkül.
Részt vettem az éhség marsban,
pénzemért rekedtre ordítottam magam
és combomba golyót kaptam a Capitólium előtt.
A múlt télen, hogy Canadában jártam munka után
lefagyott fél fülem.
Tudok banjozni, kockázni, inni, kártyázni
— ha van munkám, természetesen dolgozni is —
és szeretem a nőket,
de azért mindennél többre becsülök egy furkósbotot,
mellyel bezúzhatok egy jókora kirakatot,
vagy fejbevághatok
egy zsirosnyakú yenkít.

Mert ifjú vagyok,
ötvenhat kilós,
proletár
és költő.

NYOMOR

Három napja nem láttál már egy falat kenyeret.
Hidak alatt alszol.
Piszkos vagy.
Lerongyolódtál.
Nem kerülhetsz szeretőd szeme elé.

Három napja nem láttál már egy falat kenyeret.
Nem tudod hová, merre.
A Hudsonba?
A Sing-Singbe?

Szédülsz.
Felhőkarcolók, felvonóhidak, országutak szédítéd
sebességgel keringenek szemed előtt.
Nem tudod hová, merre.
A Hudsonba?
A Sing-Singbe?

Már három napja nem ettél...

BIM-BAM

(Jimit meglincselték. — Gyűlöljük Amerikát.)

I.

Bim-bam...
kondul a Lincoln-templom harangja,
meglincselt négerek menyébéli dalkara dicséri az Urat.
Bim-bam...
Dicsérvétek az Urat, dicsérvétek,
szegény Jim testvériünk lelke útban van felétek.

Ó, szegény Jim!
Néked már véged van.
Elkékiült hulládat
csak a szél himbálja.
Bim-bam...
Jimit már csak a szél himbálja,
a lámpavason ide-oda.

Jim nem evett három napja.
Banánt lopott; felhúzták a lámpavasra.
Bim-bam. Bim-bam...
Banánt lopott.
Meglincseltek.
Felhúzták a lámpavasra,
mert nem evett három napja...

II.

Gyűlölnünk Amerika!
Gyűlölnünk mert szemeink elől elfeded a csillagokat
és gyilkos tempód acélszimfóniája gyászinduló osztályunk
feje fölött.

Jaj, mint a láva tör ki szívünkből a keserűség.
Jaj, hiába bambamozik a Lincoln-templom harangja,
meglincsel Jiminknek kékiült hullája szemünkbe lobogva ég!
Ó, gyűlölnünk téged, utálunk Amerika!
mert bódító jelszavad a „szabadság“
— hazugság és csalás!

Mondd hát,
a dolgozónak mi marad itt más, mint éhenhalás?
— Ha még hozzá néger is, a linchhalál a ráadás.

Bim-bam. Bim-bam. Bim-bam...
Vészesen kondul a szívünk, verése bömböl.
A Lincoln-templom harangjának hangja mellette eltörpül,
mert gyűlölnünk Téged Amerika és egyetlen vágyunk: a
szabadság.

MOZIBAN

Tam. Tam. Tatam.
Tam. Tam. Tatam.
Pereg a film. Pereg a film.
Most látlak először Afrika.
Mint a Niagara,
úgy zuhog bennem a vágy a Kongó után...
De lyukas a zsebem
és kihullott belőle utolsó öt centem is.
...Ha nem szán meg Mary
nem lesz ma vacsorám.

Tam. Tam. Tatam.
Tam. Tam. Tatam.
Pereg a film. Pereg a film.
Most látlak először Afrika.
Mint a Niagara,

úgy zuhog bennem a vágy a dzsungel után..
szomszédnőm combján
végig fut az ujjam.
...Holnap a dokkok közt nézek munka után.

Tam. Tam. Tatam.
Pereg a film, pereg...
Most látlak először Afrika.
Mint a Niagara,
úgy zuhog bennem a vágy a trópus után.
Huszonkét éves vagyok,
éhes.
Mire hát a vágy,
a romantika?
— Tévedés volt:
elérzékenyedtem.

...Semmi közöm hozzád Afrika!

TANULD MEG, BEN

Hiába voltál életedben jó fiú, Ben.
Hiába pártoltad a sarki nőket.
Hiába bujtattál el gonosztevőket.
Hiába adtad oda utolsó cented is.
E társadalom hálát nem ösmer.

Étlen-szomjan kódorogsz már három napja
és falatját nem osztja meg veled senkisé.
Hidak és kapuk alatt alszol
és hajlékát nem osztja meg veled senki sem.

Talán akadna...
de, aki adna, az nem adhat, mert nincs neki,
aki meg adhat, azért nem ad, mert van neki.

Igy hát tanuld meg öregem,
hogy hiába voltál életedben jó fiú,
mert önző az ember és gonosz,
akinek meg szíve van:
— annak régen rossz.

POST SCRIPTUM:

Szíve csak addig van az embernek, míg vagyona nincs.

ESIK AZ ESŐ

Esik az eső.
Sikolts, ríjj, zokogj, Óceán.
New-York expresszionista vastraverzei egymáson átsivítanak.
És én itt állok.
Letisztultan.
A legmagasabb building tetején.

Csont és bőr vagyok.
Ruhátlan, kifosztott, vértelen senki.

Fekete arcomon csorog a könny
 és idegeimben a lebilincselte őserdő tombol.
 Szememben tótágast áll a Szabadságszobor.
 Fáklyája régen kialudt...
 Csak a dzsunglelek égnek még.
 De hiába...

A világot eltemeti kiömlő szolgavérem.
 Süket síneken
 hiába száguldanak az expresszek,
 hiába menekülnek a Wall-Street, urai
 az átok,
 a bosszú
 a vér
 kiömlő, egyre ömlő, szolga vérem,
 kiszívott
 égető embervérem
 utóléri őket
 és torkukat harapja át,

hogy mint a Számum üvöltjön bennem
 HURRAT
 Afrika
 zokogó özanyám!

LOUISIANA SZERETLEK

Jaj de fekete a szemed, Louisiána.
 Kondor a hajad, mint őserdei inda.
 Fogad fehér mint a kagyló béle.
 Bőröd bársonyos és barnasága szédít.
 Kezeid a surolástól durvák.
 Két hegyes melled mint két bronz-torony.
 Combjaid kerekék és rajtuk a délöv napja lángol.
 Jaj nagyon szeretlek, Louisiána.

Ha ősz gazdád a hét végén a birtokára rándul
 tollas ágyban hálunk mi is...
 és jaj nagyon szeretjük egymást, Louisiána!

Gyermekünket elhajtottuk
 s e nagy gondnak most már vége.
 — Te mégis bánkódsz érte?
 Jaj de szeretlek, Louisiána és fáj a nyomoruság.
 Combjaid kerekék és rajtuk a délöv napja lángol.

Verseimet ugyan nem érted Te meg,
 de oly gyönyörűen dalolod a bluest,
 hogy meghasad belé a szívem is
 és véled együtt sírok én is.

Jaj nagyon szeretlek, Louisiána.
 Combjaid kerekék, vadit bőröd barnasága
 és sajnálom a gyermekünket.

FALI FELIRAT

Ezek a sorok Haarlemben a St. James csapszék falán olvashatók, ahova 1930. XII. 5-én, egy szombaton este irtam fel őket.

*E helyen üldögélt könnyezőn
Ben Hepburn néger munkás és költő,
kit cimborái
béréből kockán kiforgattak
és akinek szeretőjét elrabolták
fehér gangsterek.*

*Te, ki e csapszék falán
olvasod irásom
Ben Hepburnt ne szánd meg,
mert még fiatal ő
és hisz abban, hogy eljő
a fizetés órája.*

Amen.

OSWALD SPENGLER VAGY AZ IMPERIALIZMUS FILOZÓFIÁJA

Irta: GYÖRKÖS FERENC (Budapest)

Spengler, vagy a Oswald Spengler népszerűségét az Untergang des kritika kritikája Abendlandes c. művének köszönheti, melyben történeti adatok tömegével, különböző kulturák és civilizációk sorsának összehasonlításával történetbölcséleti síkra emelte az 1920–22-es idők polgárságának világvégi életérzését. A könyv háttéréből kétségtelenül előrenyult a világ megváltozásának kísértete: az ebben rejlő pozitív, építő erőket azonban Spengler nem ismerte, nem akarta ismerni, — a polgárság alkouya számára a nyugatnak, a kulturának, az életnek a végét jelenti szükségszerűen. Nem véletlen, hogy Spengler új könyvének címe (Jahre der Entscheidung) már nem defetisztikus, nem rezignált. A cím — A Döntés Évei — azt jelenti, hogy még van remény, nem vesztett el minden, a polgárság-nyugat-kultúra pusztulása nem biztos. Spengler, akinek „tudományossága” már első könyvében is nem az anyag pozitív elemzésén, az összefüggéseknek az anyagból való kivizsgálásán nyugodott, hanem egy akkor dekadens és pesszimista életérzés mindenáron való alátámasztását célozta — hű maradt önmagához; maradt ami volt: az uralkodó osztály, a nagypolgárság tükre. Nem ő változott, hanem a polgárság hangulata és életérzése. Ennek a hangulatváltozásnak okát természetesen nem nehéz felderíteni és maga Spengler sem titkolja: „Senkise nem kívánhatta jobban ez év (1933) nemzeti forradalmát, mint én” — mondja már a bevezetésben (és — mert Spengler nagyon kényes a részletekre, — Hitler forradalmát az annyira gyűlölt „Revolution” szóval nem „piszkolja” be, viszont annak ami: ellenforradalomnak nem nevezheti, marad tehát az előkelő „Umwälzung“...) végre megmondhatja, hogy a 18-as német forradalom piszkos volt, hogy reméli, minden sora hozzájárult a weimari rezsim megbuktatásához és a lehető legnagyobb dicsérettel illeti Hitlerék tettét: „ez keresztül-kasul porosz volt, mint az 1914-es felkelés...” Tehát dicsér és elismer. Da

fenntartással. „Nincs ok a győzelmi mámorra“, — figyelmezteti őket. Nem vallja magát nemzeti szocialistának, szándékosan kerüli az „árja“ szó használatát (rossz nyelvek szerint illemből, mert ősei között csökent értékűek is vannak), a Harmadik Birodalmat a Szovjetállammal vagy a klerikális Sacrum Imperiummal egyenértékű utópiának tartja, mely „a weimari állam mocharas talaján tenyészett“ — az őreakció Spengler tehát a kellő udvariassággal ugyan, de mégis szembe helyezkedik a náci elméletével s így nem csodálkozhatunk, ha a „Ring“, a német uralkodó körökhöz közelálló folyóirat 38. füzetében ezt olvashatjuk Spengler kritikájaképpen: „Összeegyeztethető-e az óporosz fegyelemmel, hogy államügyeket nyilvánosság előtt kritizáljunk? Éppen a külpolitikai veszély órájában két lehetőség adódhatott számára: vagy a vezetés útja vagy a hallgatás... Éppen a külpolitika szempontjából a belpolitikát, meg a német népet zártásra és vezetői fegyelemre akarja nevelni — nem szabad a vezetőséggel való érintkezés nélkül kritikai mérlegelés tárgyává tenni“. Mit felelhet erre az óporosz fegyelem, a Zucht böleselője és előharcosa? Semmit. Mit is felelhet tanítványainak, akik fejére olvassák a tőle tanult leckét? Nietzsche óta polgári intellektuelek tömegei igyekeztek a szellemet, tudást, türelmet, kritikát, emberiséget gyanússá tenni az uralkodó osztályok előtt. Elégedetlen romantikusok voltak, meghasonlott, dekadens, fegyelmzetlen szellemek (Nietzschéből az Übermensch, a Cesare-Borgia-eszmény, a Zucht első agitátorából még a filozófia-rendszer alkotásához szükséges fegyelem is hiányzott és aztán szükségből erényt csinált), mélyen szellemtelen és kegyetlen ember bálványát imádták, szerettek volna ilyenek lenni ezek a gyöngö, könyvmoly, beteges snobok. Most itt van a barbárság és nem ismer kiméletet. És Spengler, későn bár, de beláthatja: a kevesek diktatúrájában csak vezetőnek lenni érdemes és annak is szellemére kell öltenie a vezetőség annyira dicsért porosz uniformisát. (Spengler kritizálta a kritikát, szerinte már az eredeti görög szó is (krinein) szétbontást, rontást jelent s az élet megromlását fejezi ki, mert az egészséges élet nem kritizál, s most az ő kritikáját kritizálják, nem érvekkel, hanem jobbra át, balra át! argumentációval, ami ugyebár egészséges életet fejez ki. Tu l'es voulu, Georges Dandin.

A racionalizmus Spengler új könyvének jelentős része a racionalizmus, a kritikai gondolkodás becsmélését tartalmazza. Módszere az, hogy a Nietzsche által szabaddalmaztatott előkelő és közönséges, véres és vértelen, gyökeres és gyökértelen, egészséges és egészségtelen stb. jelzőket variálja: ami neki tetszik, az előkelő, vérmes, ami nem, az közönséges stb., az értékek átértékelésével zsonglőrösködik, meghökkeníti az embert váratlan kinyilatkoztatásaival, melyben fehérnek nyilvánítja a feketét. Persze a racionalizmus gyökértelen, mert a gyökértelen városi szellem terméke ellentétben a parasztnemzetségek vérmes böleselkedésével. Spengler joggal nevezhette volna a paraszbölcsességet véresnek is, ha olvasta volna valaha Zimmermann könyvét a parasztháborúkról, amikor a szó szoros értelmében vérbe fojtották a német parasztok gyökeres bölesességét. S mi gyökértelen és vértelen még? — az irni és olvasni tudás, a haladás gondolata, Ebben szintén Nietzsche epigonja. Mivel a tényleges haladás a kizsákmányolás kiküszöböléséhez vezet, tehát tagadják. Nem akarják, hogy legyen... „ámbar a történelem még sohasem törődött az emberek vágyaival“ (4. o.) mondhatnánk Spenglerrel, vagy helyesebben: sohasem igazodott a szükségszerű történés út-

ját keresztelő vágyakhoz. Mert különben éppen emberi vágyakon keresztül, érték és általuk történik. Gyökértelen az eszrit, a Tiszta Ész (a Saványú Szöllő), az utópiák, a kritikusok („a kritikus az alkotó el-lentéte“ 6. o.) (Holott van, nagyon is van alkotó, leleplező kritika), vértelen a darwinizmus, a nemzetgazdaságtan, Smithtől Marxig, a történelmi materializmus ép' úgy mint az idealizmus, tutti-frutti, mindez racionalizmus, mert a gondolat erejében és az ember jóságában hisz, holott „az ember vadállat“ és „az emberi történet hadtörténet“, gyökértelen és vértelen a „contrat social“, az emberi jogok gondolata, ez a „fegyelmetlen érzélgősség“. Pedig tudjuk, hogy a „contrat social“ és az emberi jog nem ábrándos, érzélgős eszme, hanem igény, amelyet a polgári osztály a feudálisokkal szemben emelt, mert erős volt hozzá, mert képes volt igényét erőszakkal és hatalommal, azaz hadtörténetileg érvényre juttatni. Az „átértékelést“ azzal fejezi be: „A városi gyökértelen szellem uralma ma a végét járja.“

Tudjuk, jól tudjuk, hogy a „költők és gondolkodók népe fecsegők és uszítók népe kezd lenni“ (5. o.) hiszen azóta könyvmáglyák is lobogtak s Németország legjobbjai hontalanok. De korai még az öröm, „nincs idő és ok mámorra és diadalérzésekre“ (IX. o.) azt hisszük ez a „gyökértelen“ szellem, a piszkos jelen eltaszításának, az emberiség megújulásának szelleme nem halt meg, csak alszik a leterrizált nép lelkiismeretében. Ez a gyökeresség.

A világmegváltó pruszizmus

A legfőbb szemrehányás, amellyel Spengler a „racionalistákat“ illeti az, hogy a valóságot nem vették olyanoknak, amilyen — hanem megakarták változtatni. (Csak úgy pruszkól a gunytól, amikor a „világjavító“ szót használja). Jogosult lenne az ellenvetés: Tehát azok veszik a valóságot olyanoknak, amilyen, — akik változónak és megváltoztathatónak tekintik? Spengler itt ellenmondásba keveredik. Egyrészt fatalista. A történelem nem törődik az emberek vágyaival. Keresztülgázol rajtuk: „galléron ragadja“ őket „és azt teszi velük, aminek tétetni kell, akár akarják, akár nem“. (12. o.) „A tények mindig erősebbek mint az emberek“ (16. o.) Eszerint természetesen ostobaság bármit is akarni, az akarattal fel kell számolni, ott van a Nagy Führer, aki akar és tesz; a régiek isteni gondviselése és előreelrendeltsége, ennek kifejezése, hogy az embereknek a társadalmi viszonyok a fejére nőttek, hogy a pestis és háború, a piac és önkény stb. törvényei ismeretlenek. Csak-hogy az atheista „filozófus“ történelemnek kereszteli el, ami általa a fogalom nem válik kevésbé reakcióssá. Ezzel a történelem-fetisizmussal szemben viszont „beismeri“, hogy „a moztató hatalmai nem mások, mint a multéi: az erősebb akarata, az egészséges ösztönök, a faj, a birtok és hatalom akarata“. Ez az önellenmondás logikailag nem hidalja át, de nem is lehet áthidalni. Vagy az emberek moztatják a történelmet, vagy nem. Dialektikailag azonban megoldható, azaz megmagyarázható az ellentét fennállása Spenglernél. A „racionalistákkal“ vagyis progresszívokkal szemben a fatalizmus a „gyökeres“ igazság, mert szeretné ha a valóság, melyet meg akarnak változtatni, megváltoztathatatlan lenne. — egyébként pedig van mozgás, történelem, egészséges ösztönök akarata, mert szeretné, hogy bizonyos erők érvényesüljenek. Ezért mondja olyan örömmel, hogy „az ősrégi barbárság... ismét felébred“ (12. o.) azért állítja a világjavítással szembe „az emberi sors súlyosságán érzett örömet“ (13. o.) A Nietzsche-féle hirhedt „amor fati“-t. Mi az az „amor fati“, a sors szeretete, a szenvedés igenlése? Talán heroizmus? Legkevésbé sem. A heroizmus nem

igenel, nem csókolja meg a kezed, amely ostoroz, hanem utolsó percig küzd a végzet ellen, utolsó lehelletig harcol a megmászhatatlan megmászásáért. A rossz nem jó annak, aki elviseli. Viszont igaz, hogy mint A. France mondja, a más baját könnyen el tudjuk viselni. A „porosz“ örvendezés a „barbárság újjászületésén“ részben szadizmus, perverz-romantika, részben káröröm, azok öröme, akik hasznot huznak, Armstong, Wickers és Krupp-féle öröm. Mint ő mondja: „északi világérzés“.

Hübéri romantika Miután „bebizonyította“ a racionalizmus „gyökértelenségét“, következményeinek a megvizsgálásába kezd. Az eredmény meglepő. A racionalizmus megsemmisítette a nemzeteket. Mert „az igazi nemzetek, mint minden élő test gazdagok belső tagozódásban... A politikai racionalizmus azonban „nemzet“ fogalma alatt a minden rendtől való szabadságot, minden rend elleni harcot érti.“ (26. o.) Azt is elárulja, hogy mik voltak az igazi nemzetek? A 18. század államvilága szerinte „előkelő“ forma volt, „nemcsak létében, hanem cselekedeteiben és érzésében is“ (17.o.) Értjük hogy miért volt „előkelő“ az az államvilág. Előkelőségéről elég tanubizonyosság a nagy francia forradalom, amely következményeképpen kitört. Az is természetes, hogy a racionalisták „minden rend“ ellen harcoltak, mert a hübéri rend ellen harcoltak. (A kapitalizmus pusztulása — civilizáció pusztulása mintájára.) Természetes, de szokatlan. Mert az immár reakcióssá vált polgárság teoretikusai eddig legalább annyira polgárok is voltak, mint amennyire reakciók, kiktartottak a forradalmaknak számukra kivitt vívmányai mellett s csak a további haladásban látták a civilizáció pusztulását. Spengler következetesen tovább megy. A demokrata racionalizmus tekintélyt rombolt és nincs erkölcsi jogcíme tekintélyre az új erővel szemben. Az eredendő bűn tehát az első tekintélyrombolás, a polgári forradalom. Mi a mai nagypolgárság Wunschtraumja? Hatalmi helyzetének konzerválása, stabilizálása. És ebben eszménye csak az ancien regime lehet, mert annak sikerült. Tehát a hübéri állam az egyedül „igazi“ állam. Mi a nagypolgárság másik Wunschtraumja? Imperialista háború, melyen gazdagodni lehet. Tehát „a harc az élet ősténye, maga az élet“ (14. o.) és „az állam egy általa képzett és megtestesített népi egység „formában léte“ valóságos és lehető háborúkra“ (24. o.) és ehhez „a vezetés, kormányzás, tekintély ereje és egysége szükséges“ (24. o.) Mi a polgárság harmadik Wunschtraumja? Hogy céljainak elérésében az alsó osztályok készséges eszköz legyenek. Tehát „az igazi népelethez... különösen a tekintély felötisztelte tartozik“. (26. o.) És „a népen uralkodni kell, és az akarja is, amennyiben ösztönei egészségesek.“ (26. o.) (Zimmermann!) A gondolatmenet világos. A valóság fanatikusa, Spengler, mikor a nép, állam, élet lényegéről beszél, nem a valóságot vizsgálja, hanem vágyai alapján azt, amit szeretne „igazinak“ — s ha a valóság annak az „igazinak“ ellenmond, nincsenek „egészséges ösztönei.“ S így a végtelenségig: „a háborúhoz sok ágyutölték szükséges, tehát az egészséges fajnak első jele a gyermekáldás“ (63. o.) Az embert, mint Petőfi mondja, vágyai vezérlik. A valóság pedig ellentmond a következetes polgárnak. Az egészséges ösztönű ember elégedetlen ha robotban, hajszában telik az élete és az olyannyira eszményített és visszakívánt hübériség az ancien regime idején a jobbágyság, amikor csak tehette föllázadt urai ellen. Az az elmélet, mely „igazi porosz módra“ ezt tagadja, nem tudomány, nem bölcsélet, hanem hübéri romantika.

Krupp-gyártmány A racionalisták alapvető „tévedése“ és „merénylete“ tehát az volt, hogy nem számoltak az élet alaptényével, a háborúval, melyhez stabil uralmi formára van szükség s ugyanakkor tönkretették az ancien regimet. S így a 20. század, amikor „a világháborúk korába léptünk“ készületlenül találja a legtöbb államot. Pedig az „imperium mundiról“, (16. o.) a világalomról van szó, „akinek kardja itt győzelmet arat, az lesz a világ ura. Itt fekszenek az óriási játékkockái. Ki meri elhajítani őket“ (165. o.) — kérdezi szinte himnikus zengéssel. S mi ez az imperializmus, mit akar, ki akar uralkodni a világon? Delphi-i miszticizmussal felel: „Az imperializmus egy eszme“. (17. o.) És mi hozzátesszük Spengler nietzschei eredetű, de igaz szavait: „Minden eszmény olyan embertől ered, akinek szüksége van rá.“ (99. o.) Nem vagyunk olyan „durván materialisták“, hogy feltételezzük, hogy bölcselőknek némi-nemű részvényei vannak. Nincs szükség materiális részvényekre. Nerónak nem volt „haszna“ Róma égéséből. Ismét a pruszizmus, a szadista barbárság beszél Oswald Spenglerből. Szadizmusának és romantikájának közös alapja van: féktelen ambíció, uralomvágy, tomboló és kinzó „Wille zur Macht“, ép' úgy mint Nietzsche-nél. Jaj azoknak a született diktátoroknak, akikből sohasem lesznek diktátorok! Még szerencsésük, ha mint George — költészetté szublimálják lelkük napoleoni gesztusait. De ha tudósok vagy filozófusok akarnak lenni, a valóság ismeretének, a valóság képének és értékelésének önkényes megváltoztatásával állnak bosszút azért, hogy a valóságot nem változtathatják meg. A hatalmi vágy szármalmas Don Quijottéi kegyetlenkednek, parancsolnak, kivégeznek és ítélkeznek — papíron. És hadat üzennek, hadat akarnak üzeni. A háborús lelkesedés — mondhatnám — blaszfémiaira ragadja: „A tengeri imperializmus... a végtelenbe való fauszti rogrekvés kifejezése“. (31. o.) Jólehet Faust a tudás végtelenségére törekedett, az imperializmus pedig a haszon és pusztítás végtelenségére... A nemzetközi helyzet megítélésében természetesen éppoly felületes mint minden más területen. A döntő ellentét szerinte Anglia és Oroszország, másrészt Anglia és Amerika közt áll fönn. (Mi több „döntő“ ellentétről is tudunk.) Ámde már bevezetésében írja: „Németország a világ döntő állama“ (XII. o.) és ez nem is szorul bizonyításra, hiszen elég ha a porosz szellemet és a spengleri bölcsességet szállítja néhány egyéb Krupp termékkel egyetemben, hogy a világ nyugtalanságát és fegyverkezését fölkorbácsolja.

Romantikus politikai gazdaságtan

Spengler, mint minden romantikus szereti a váratlan „színpadi“ hatásokat, a teljesen új aszociációkat és fantáziája merésznél merészebb tételekhez hajszolja. Ezért tanulságos is olvasni. Ime egy „Übermensch“, aki a realpolitikusság értelem ellenőrzése nélkül transzformálja gondolatokká kívánságait. Legfuresőbb és látszólag legérthetlenebb tétele ez: „A bolsevizmus nem fenyeget bennünket, hanem uralkodik rajtunk“. (70. o.) A jámbor ujságolvasó megdörzsöli a szemét, megnézi a naptárt és csodálkozik. De Spengler udvarias. Megmagyarázza tételét. A 19. század demokráciája is bolsevizmus. Bastille ostroma ép' úgy mint a cárizmus megbuktatása. A racionalizmus is. Minden, ami nem ancien regime, ami nem előkelő, formás, egészséges. A kereszténység is, mert az kezdte az emberek egyenlőségének eszméjét fölvetni. (93. o.) Spengler az immár történelmi kategóriákat — tisztánlátás kedvéért többé-kevésbé szorosan körülírt és meghatározott fogalmakat összekeveri, pedig bizonyos hasonlóságok alapján fogalmakat ill. az

azoknak megfelelő tartalmakat nem lehet azonosítani. Amde ezeket a kifogásokat csak komoly és alapos tudósemberekkel szemben lehet fölvetni, akik nem beszélnek az önfegyelemről, hanem gyakorolják. Spenglernél tudomásul vesszük. De még így is: uralkodik „rajtunk”? Németeken? Európaiakon? Mikor mindenütt marsoló szinesingű osztagok jelzik a fasiszta éra hajnalhasadását? „A forradalom célhoz ért”? „A prol. dikt.-nak teljes uralma alatt állunk”? Spengler ezeket a még merészebb tételeket is megmagyarázza. Még merészebben. S hogy romantikus elődjeinek mulasztását helyrehozza, egy romantikus pol. gazdaságtan prolegomenájának vázlatával magyarázza meg. Először is a politika és gazdaság viszonyát „tisztázza” és a történelmi materializmussal szemben a vezető szerepet a politikának juttatja. S kitűnő hasonlatot talál, hogy érthetőbbé tegye: „a politika és gazdaság úgy viszonylanak, mint egy hajó vezetése és rakományának rendeltetése... a fedélzeten a kapitány az első személy”. (28.) All right, Spengler úr. Hasonlattel, hiába nem lehet tréfálni. Hasonlatokat nem lehet absztrahálni, elkenni, mert akkor nem jók. Viszont a jó hasonlat elárulja a — valóságot. A fedélzeten a kapitány az úr, a portában a portás és minden kakas a maga szemétdombján. De ki bizza meg a kapitányt, ki szabja meg az útját? A gazdasági lét, a társadalom szükségletei és a kapitány nem engedelmeskedik, elbocsátják. Tehát Spengler is „marxista”, ha a hasonlatok nyelvén beszél. Ezután a „sikerült” manőver után a kapitalizmus meghatározása következik, mely szó gyűjtőneve mindazoknak, akik „nem jártak rosszul csekély tehetségeik következtében” (100. o.) mert a „birtoklás nem bűn, hanem tehetség (Begabung) (70. o.) Kétségtelen s azért nem is tagadjuk, hogy a földbirtokosok és gyárosok egytől-egyig zseniális emberek, Übermenschek, vagy hogy még spengleribb dicséző jelzőt használjunk: ragadozó állatok. Velük szemben a tehetségtelen érvényesülni nem tudók gyökértelen intellektuelekkel élükön fellázították a munkásságot és külvárosi csöseléket, az elmebetegeket, púposokat, sántákat — Spengler előkelően ugyan, de tajtékzik — az „élet belső formája szétesik” (élet = stabil uralmi lehetőség) — lázadtak, holott lázadni nem előkelő, hanem közönséges, holott Franciaországban, mint jólétesült forrásból hallotta, nem is volt nyomor a forradalom kitörése előtt, (80. o.) és az alsó osztályok (Thiersékre gondol) A Pére Lachaisera?) arra vetemednek, hogy „a tehetségesek és ügyesek megdolgozott birtokát lopásnak nevezik” (102. o.) s a kultura érdekeit feláldozták a munkásság osztályönzésének. Legkárosabb hatása ennek az „osztályharenak”, hogy a „természetes” gazdasági életet tönkretette. (Természetes = korlátlan kizsákmányolás.) Szerinte Marx népszerűsítette ama téveszmét, hogy „a munka értéke egyenlő valóságos hozamával” (120. o.) (hogy „cáfolni” birja Marxot, kénytelen egy Marxal homlokegyenest ellenkező tételt cáfolni, amit ez soha sem mondott, s ezzel a munkásságot bérharera buzdította. S így a gazdaság, a kultura szenved, mert a bért „a pártvezér határozza meg s nem a gazdasági Führer számítja ki”. (110. o.) Ugyanakkor a munkaidőt kezdték leszállítani, holott „egy bér munkás sem megy tönkre a tuleröltetéstől” (109. o.) és most az egyes csak a felét adja „a természetes munkakvantumnak”. Cáfoljuk Spenglert? Főlölesleges. Csak Engelsre, Marxra, Sombarra, minden közgazdászra, a józan észre és tapasztalatra kell utalnunk. A romantikus közgazdászta szerint egészséges és természetes az a termelés, melyben a munkás 16 órát dolgozik (intenzitásról Spengler nem tud) és bérét a munkaadó számítja ki. Spengler nem leplezi munkásgyűlöletét. A munkás szerinte luxusállat lett, a

nemzet parazitája, ő felelős a munkanélküliségért, a világgazdasági válságért is, mely a „proletárok vezetői céltudatos munkájának eredménye“. Hiszen az olesó színes bérek miatt pld. Japán lehengereli a piacokat és tekintve, hogy a bérek magasak, az uralkodóosztály, a technikai berendezés tökéletesítésére, a munkaerő kiküszöbölésére, nagyobb arányú termelésre, gazdasági imperializmusra kényszerült, — s mindez együttvéve a válságba vezetett. Közgazdasági alapeszméjét valószínűleg így fejezi ki: „csak egyfajta dumping van, mely a gazdasági életben természetesen(!) megalapozott és azért eredményes: az, melynek eszköze az olesóbb bér és nagyobb munkateljesítmény.“ (128. o.) Senkisé tagadja, hogy a munkásosztálynak része van a technika fejlesztésében, a kapitalista termelés ellenmondásainak kiélezésében. Ez a részesség azonban kényszerű „bűnrészesség“, a termelési módszer a kezdetben korlátlan kizsákmányolás életének védelmére harcba kényszerítette a munkásságot... Ugyanakkor a már birt profitnak, életnivónak védelme a kapitalistákat kényszerítette új eszközök alkalmazására. A munkásság emberséges életet akart. Ezt el lehetett érni katasztrófa nélkül is. A nagypolgárság többet akart: ez földézte a katasztrófát. Indokolt tehát ha őt illeti a felelősség, mint a saját termelési módján alapuló társadalmi rend uralkodó osztályát.

Spengler és a nácizmus A hallatlan munkásgyűlölet következménye aztán, hogy Spengler bizalmatlan a nácizmussal szemben is. Már a neve iránt is aggályai vannak: még „nemzeti“ ez megjárna, de „szocialista“ és „munkás“ és „párt“, ez az idegeire megy Spenglernek. „Minden munkáspárt — írja — homályosan tudatában van közösségének, bármennyire gyűlölik egymást vezetőik“ (91. o.) De még a vezetőkkel sincs megelégedve. „Az a szemrehányás, hogy „munkásellenes“, elsápaszt ma minden politikust“ (106. o.) A fasiszmus csak átmenet. Formáját az ellenségtől tanulta s azért veszélyes (134. o.) Szociális becsavágya van, azt állítja, hogy a munkás javát szolgálja, az uccákon agitál, népszerű, pedig mindez legkevésbé sem előkelő, a baloldali eszme tovább él a párt balszárnyában stb. Nem ellenkezik ez azzal, amit annyiszor hallunk: a nemzeti szocializmus a burzsoázia diktatúrája? a reakció korlátlan uralma? hiszen ha ez áll, akkor a polgárság eme legszélsőbb képviselője miért bizalmatlan vele szemben?

Ennek az ellenmondásnak a megértéséhez hozzásegít egy névtelen olasz marxista fejtegetése a fasiszmusról, mely az „Information“ 2. évf. 4. füz.-ben jelent meg. „A fasiszmus nemcsak kapitalista reakció volt... a kispolgári falusi tömegek mozgalma volt, politikai harc, melyet a kis- és középpolgárság bizonyos képviselői vezettek az uralkodó osztályok egy része ellen...“ s hozzáteszi: „A fasiszmus jelenségeinek bonyolultsága hozta magával, hogy a fasiszta mozgalom fejlődését nemcsak a reakciós célok határozták meg“ (6. o.) Ugyanígy a nemzeti szocializmusnál is az uralkodó osztály akarata nem érvényesül közvetlenül. Kénytelen a körülményekkel megalkudni. Tömegszervezettel szemben kénytelen volt tömegszervezetet állítani, annak igényeit ki kell elégítenie, panem et circenses, kenyeret és cirkuszi játékokat kell részükre szolgáltatnia stb. Ez pedig megalkuvás s ez a következetes polgárnak ellenszenves. A cél egy. De az eszközökről való vélemény különbözik. (Más lapra tartozik, hogy Spengler „korlátlan diktatúra“ elve utópia, mely szintén vágyaiból ered...) Rosszalja Spengler az antiszemitizmust és a fajmámort is. „A fajtisztaság groteszk szó, tekintve, hogy évezredek óta minden faj és törzs keveredett... Aki túl sokat beszél fajról, annak nines.“ (157. o. (Göb-

belsnek, Göringnek nincs faja!!!) A tiszta faj helyett az erős faj eszméjét propagálja, mely természetesen nem kevésbé groteszk: erős faj, mely sok gyermeket termel. (A gyermekgazdagság „a halhatatlanság északi eszméje“ szerinte. Talán inkább az ipari tartalék, az ágyútöltelék „eszméje“, melyért ma még a burzsoázia fejlettebb agyu része sem lelkesedik, hiszen egyuttal a munkanélküliség, nyugtalan-ság, a szociális erjedés eszméjének forrása is.) Az erős fajhoz „az élet ellenállásai, boldogtalanság, betegség és háború által való kemény kiválasztás“ (160. o.) is hozzátartozik. Vagyis fajban is az az „erős“ (az előkelő, természetes és egészséges aequivalenseként) ami kulturá-ban, államban: a hűbériség „faja“. A hitleri fajelméletet zoológiának, a magáét etikusnak nevezi. Így is van. Ez a fajelmélet etikus, mert a „jó“ és „rossz“ szinonimáival operál s nem északi hanem renaissance erkölcs szerint jónak azt tartja, ami neki tetszik. Ezzel azonban a „faj“ annyira zavaros fogalmát sem tisztázza.

Spengler tehát Hitlertől a szociális demagógia gleichschaltolását követeli és gyors imperialista akciót a két világorradalom: a fehér és a színes ellen, mely utóbbit U. R. S. S. vezetői, melynek lakosait nincseknek tette meg. (Miért ne?) A harc vezetésére, a fehér népek-ben még szunnyadó egészség felébresztésére a német nép hivatott, mely-lyel a történelem talán azért takarékoskodott mindmáig. A német népnek azonban még nevelés kell, de „nem iskola, nem tudás, művelt-ség; hanem lelki fegyelmelés.“ (165. o.) (Innere Gleichschaltung-nak is mondják) azaz magyarul: a káplártudomány, Banse-féle Wehr-wissenschaft, az agyvelők sterilizálása...

A S Z E L E P

Írta: MUNELS PÁL (Pozsony)

A vasárnap ünnep.

Ebéd után kiálltak a parasztek a házak elé. Pipáltak és köpködtek.

Beszélgettek. A falú eseményeiről. A cigányokról. És arról, hogy jónak ígérkezik a termés, mert a kalászkok feje kókkadtan csüng alá, mert nehéz a magtól. És a fiúk és leányok fiúk és leányok voltak. A vénasszonyok pletykáltak. A gyerekek játszottak.

Malmot esináltak a patak mellett, vagy bodzából puskát, vagy pitypangból koszorút, vagy koromból bajuszt festettek egymás orra alá, vagy birkóztak, vagy azon veszekedtek ki tud messzebbre pökni.

És a bíró fia már egészséges volt és először ment el a korcs-mába megint.

Hat napon át dolgozott az Ur, és a hetedik napon elpihent.

De az ember nem akar unatkozni.

És a hetedik napra kitalálta a korcsmát.

A falu parlamentjét.

Ujságját.

Panaszkodóját.

Vigasztalóját.
Mégmérgezőjét.

Zene zene zene zene... zene szól a faluban.

A koresmában szól a zene.

Rádiózene.

A technika bevonult a faluba. Ha nem is minden házba, leg-
alább egy-kettőbe.

A technika bevonult a koresmába.

„Halló, Halló, Itt rádió Praha...”

Zene zene zene zene... zene szól a faluban.

A bíró fi ma van először, hosszú idő után a koresmában.

— Italt!

És vonulnak fel az üvegek.

Először sör. Aztán bor. Aztán pálinka. Majd össze-vissza minden.

A különszobában iszik a bíró fia. Nem egyedül. Mert ökör iszik
magában.

— Ma én fizetek! Mindenki az én vendégem!

És egymásután szállingóznak be a potyaitalra szomjasok.

A koresmáros zsiros arcán zsiros mosolyok ünnepeskednek.

Félkarja fából van. Husból való karját elhagyta az olasz fronton.

Jó dolog koresmárosnak lenni, ha a bíró fia a vendég.

Tele van a korema.

Kiürülnek lassanként a házak a faluban.

Egymáson szoronganak az emberek a koresmában.

És isznak.

Ma a bíró fia fizet.

Furesa muzsika a rádiómuzsika. Nincsen benne élet.

— Cigány kellene ide...

— Nem kell cigány! — ordítja a bíró fia.

— Nem kell cigány, gyilkos cigány, tolvaj cigány, gyujtogató
cigány! Begyógyultak a sebek. Sápadt hegek maradtak vissza helyük-
kön. De égnek ezek a hegek. Égnek a poklok minden tűzével.

— Nem kell cigány!

Mulat a bíró fia.

Égnek a sebhelyek. Máglyák égnek a lelkében.

Bosszuról.

Iszik a bíró fia.

És isznak a vendégek.

Ma a bíró fia fizet.

Zene szól a koresmában. Rádiózene.

— Nem kell rádiózene, cigány kell!

A bíró fia belevág egy üveget a rádió hangszórójába.

— Kuss! Nem kell cigány!

Máglyák égnek.

Az órák mulnak. Pirosra öregedett már a nap.

Be van rúgva a korema. Be van rúgva a faiu. Táncraferdültek
a házak.

Már az asszonyok is isznak. A leányok is. A gyerekek. A cse-
csemők.

Ma a bíró fia fizet.

És a lelkek tele vannak névtelen haragokkal.

Katlan a faiu. Tulfütött katlan. Embéri gőzzel tulfütött. Emberi
szenvedéllyel.

Gyorsan egy szelepet.

Mert robban a katlan.

Nehéz az élet. A gazdag parasztok, a bankok, az adóhivatal, a kevés föld, a sok gyerek, mind reáfekszenek a parasztra.

Reáfekszenek, nyomják, elnyomják.

Ma a bíró fia fizet.

Iszik a bíró fia:

Lelkében máglyák égnek.

— Gyilkos cigányok, tolvaj cigányok, gyujtogató cigányok!

Hol a szelep?

Valaki elordítja magát:

— Gyerünk a cigányokhoz!

Hol a szelep?

Itt a szelep!

A kancsukás cárok biztosító szelepe.

Lynch bíró biztosító szelepe.

A pogrom.

Süvit a gőz a tulfütött katlanból kifelé.

Zsidók tördelik kezeiket. Szakáluk tetves és mégis emberek ők.

Négernek vinnyognak életükért. Bőrük fekete és mégis emberek ők.

Embertestvéreink.

A nap már elmullott, a hold alig él.

Sötét van.

És a korcsmából kizúdul egy részeg horda.

A gazdag parasztok fájnak, a bankok, az adóhivatal, a kevés föld, a sok gyerek, az egész rongy paraszti élet — és mégis a cigányok ellen vonulnak.

Alszanak a cigányok.

Sokan egy kunyhóban. Tizen és többen.

Büdös a kunyhók levegője.

Alszanak a cigányok.

A földön, avas szalmán, rongyokon.

Lábak dobognak.

Emberek szájából pálinka bűzlik.

Már nem alszanak a cigányok.

Menekülnek.

Emberek szájából pálinka bűzlik.

Öklök sujtanak le arcokba és lábak rúgnak testekbe.

Emberek törnek, zúznak.

A szájukból kegyetlen, embertelen ordítások szakadnak kifelé.

Már nem alszanak a cigányok.

Menekülnek.

Lynch bíró arat.

Edényeket tör. Falakat zúz. Embereket kínoz.

Menekülnek a cigányok, nem védekeznek.

Csak Dorka nyanya védekezik egyedül.

A varrógépét védi. Azt is széjjel akarja zúzni valaki. A varrógépét. Keserves élete egyetlen bálványát.

Harap Dorka nyanya öt gyenge fogával. Harap. Keresztül a ruhán, keresztül a bőrön, keresztül a húson. Csontig.

Karmol Dorka nyanya. Gyenge tiz ujjával, míg egy ökölcsapás végig nem fekteti a varrógépén.

Pálinka bűzlik emberek szájából és fogak csillognak sápadtan a holdfényben, amint ordítanak, ordítanak a szájuk veszett, téves haragjukban.

Magasra lobog egy kunyhó lángja.

Vad, darabos árnyak tülekednek a tűzfényben.

Üresek már a cigányok kunyhói. Egy öreg varrógépen egy öreg cigányasszony fekszik, halántékából vékony csikban folyik a vér.

Ég a kunyhó, ropog a nád.

Ez egy népdal.

De itt nem népdal. Tragédia.

A falvak négereinek tragédiája.

Nincs már mit felgyujtani, nincs már mit összezúzni.

Elvonul a horda.

Pusztulás, Pusztulás.

És hiába futnak végig a falun cigányok és ordítanak tüzet, senki sem mozdul segítségére.

Alszik a falu.

Részeg a falu.

Hat nap alatt teremtette az Ur a világot és a hetedik nap elpihent.

Öreg cigány Tigris, Furesa, fehértüskés álla miatt kapta ezt a nevet. Pedig jobb név lett volna neki a Bárány név, mert szelid volt ő és senkit sem bántott. Megmenekült a parasztoktól. Bolyong a szántóföldeken. És fél. A levegő tele van fenyegető, ordító esemmel. Amott egy fa: ágai mint ütniakaró emberi karok nyulnak le feléje. A szél keresztülfúj a leveleken: emberek lépései ezek, őt üldözik. És fut Tigris. Mindig gyorsabban, Ver a szív. Öreg a szív. Ver a szív. Meg akar pattanni. Ver a szív. Öreg a szív. Gyenge a szív. Megáll a szív.

És elvágódik Tigris.

Karjai a sötétben mint kidőlt fának fekete gyökerei.

Egy halott cigány fekszik a földön.

És a bíró fia még mindig iszik.

Mert ravasz apának ravasz a fia. Mert ő nem ment a többivel, amikor azok elindultak a cigányok ellen.

ROOSEVELT MUNKAKÖDEXE

Irta: SANDOR PÁL (Budapest)

Az amerikai kapitalizmus válsága sokkal konkrétabban jelenik meg az emberek előtt mint az olaszé vagy a németé, ahol egyfelől a nyersanyag- és tőkehiányra, másfelől a veszített háborúra és jövátéti fizetésekre való utalással a problémát mellékvágányokra terelhetik. Amerikában, a fejlett kapitalizmus, a tőkebőség, a természeti kincsek és győztes háborúk hazájában a kapitalista termelőrend jutott válságba. Egyes „spekulánsok“ és ügyetlen vagy korrump államférfiak bünbakká avatása nem csalja meg a szemlélőt az ipar és mezőgazdaság általános válságát illetőleg. S e válságban a nagyipar problémája önként adódik: inflációval megpróbálni a befagyott termelést ismét megindítani, „valutadömpinggel“ versenyképessé tenni az amerikai árút a világpiacon. Ez a „National Industrial Recovery Act“ (NIRA) lényege: az a felfogás, hogy nem maga az infláció tényle okozta az eddigi ily irányú kísérletek megghiúsulását, hanem az, hogy az infláció csinálói nem számoltak az infláció kísérő körülményeivel. Roosevelttel és vezérkara a „brain trust“ feladata tehát elsősorban is e kísérő jelenségek hatásának kiküszöbölése, visszafordítása, hogy azután az infláció motorja az ipar számára teljes mértékben érvényesüljön. E kísérő jelenségek egy része kevésbé érdekel bennünket jelen összefüggésben. A mezőgazdaságban legalább annyi

előnyt, mint hátrányt jelent az infláció: a bekebelezett tartozások értéke csökken és ha az agrárróló tágul is, az ellensúlyozható lesz az „Agricultural Adjustment Act”-tal, amely törvény megadóztatja a fogyasztókat a mezőgazdaság javára és amelynek értelmében magas árakkal és prémiumokkal jutalmazza az állam a — kevesebbet termelőt. A bankárok ellenállása nem lényeges: ezek kinnlevő követeléseinek értékcsökkenése szintén egyrészt kiegyenlítődik a betétek értékcsökkenésében, másrészt ugyancsak állami úton kárpótlást kaphatnak a veszteségekért. Az infláció legsúlyosabb problémája: a munkásmozgalom. Hiszen nemcsak a bankároknak és farmereknek juttatott „állami” segítségek, a fogyasztók megterhelése érintik a munkásságot, hanem a közvetlenül az árak emelkedésével és a reálbérek csökkenésével az egész inflációs gazdálkodást a munkásság fizeti meg. A „mérsékelt”, „ellenőrzött” infláció (amelyet Roosevelték hirdetnek), ha sallangjaitól megfosztjuk, nem is áll másból, mint a profitráta emeléséből a fentemlített módon a munkásság rovására. A munkásság természetesen ellenáll ezeknek a törekvéseknek, hiszen munkaereje regenerálásának fizikai lehetőségéről van szó, — s akár osztályöntudatos, akár társadalmilag fasizált, mint az amerikai munkásság zöme, kénytelen a munkásmozgalom spontán (géprombolás, bombavetés, direkt akció) vagy szervezett eszközeivel (sztrájk, felkelés) harcolni életlehetőségeiért. Az infláció eme hatásának eliminálása a Roosevelt-féle munkakódex célja. A munkakódex nem egységes, — minden egyes iparág külön alkotja meg kódexét, az illető iparág, azaz a munkáltatók, nem pedig a munkásság igényeinek és lehetőségeinek tekintetbevételével. (Burke!) A törvény első két pontja a munkaidő csökkentését és a bérek megtartását, illetve „egy bizonyos minimumig” való felemelését írja elő. A 4. pont mindezeket a „nagyiparral egyetértésben” akarja elérni. „Mégköveteli, hogy a nagyipar munkásaival egyetértésben állapodjék meg az iparuk törvénykönyvében” — írja André Maurois (VI. levél, Ujság 1933. nov. 26.). Csak regisztráljuk, hogy a munkabér-minimum megállapítás, illetve a bérek névleges felemelése — legmagasabban 10—15 százalékos emelés az árak 25—30 százalékos emelkedése mellett — tulajdonképpen leszállítás volt és hogy az egyes munkáltatói csoportok a légközlőnélőbb eszközökkel igyekeznek máris kijátszani a kódexet (még a munkaidő bérkiegyenlítésnélküli csökkentését is): ezt éppúgy természetesen kell tartanunk, mint a munkások kezdődő mozgalmait az infláció hatásának ellensúlyozására, a pennsylvániai 100.000-es bányász, a newyorki 40.000-es ruhatisztítógyári, a pittsburgi és ohioi 20.000-es acélipari, stb. sztrájkokat, azt a ténytet, hogy az Egyesült Államok Gyáripari Szövetségének kimutatása szerint 1933. első felében 339 sztrájk volt az amerikai iparban 2.4 millió munkanap veszteséggel, (Magyarország, 1933. október 28.), — mert hiszen a munkáltatóknak éppen az az érdekük az inflációval, hogy a munkabéreket leszállítsák, illetve, hogy általában a termelési költségeket csökkentésük s ezáltal a profitrátát növeljék. A kódex a megelőzésnek e módszerén kívül sokkal fontosabbat tartalmaz az említett 4. pontnál. Mert mit ér a megállapodás, ha nincs szankció, nincs az a munkásszervezet, amely garantálja, hogy a munkásság be is tartja a szervezete által kötött megállapodást. Ezért kell a munkásságnak „a kormány kívánságára” (Kenedi Sándor, az Est, 1933. szept. 6. Amerikai riport) szervezkednie, és mi sem természetesebb mint hogy az American Federation of Labour hű marad Gompers-i tradícióihoz és fenntartás nélkül engedelmeskedik e kívánságnak. „A szociálpoliti-

kai célkitűzések állították a Munkás Szövetséget az újjáépítés támogatói sorába" — mondja ki az október 8-án ülésezett newyorki kongresszus (Népszava 1933. okt. 13.) és az, hogy „hivatalosan elismerték a munkásszervezetek munkaszervezési jogát". Az AFL ezzel a csatlakozásával monopolizálja is a legális munkásmozgalmat (a múlt év 2 és félmillió taglétszáma ez év szeptemberében elérte az 5 milliót), szállítja a szükséges szankciót és megakadályozza a munkásság akcióit. Ezzel, a szervezkedés és kollektív szerződés ismert fasiszta hypertrófiáival a Roosevelt törvény még nem lépte túl sem a Carta del Lavoro, sem a hitleri 25. pont körét. De az új benne van már az alkalmazás gyakorlatában. Az amerikai tőkések között éppúgy vannak ellentétek, surlódások, versenybeli és felfogásbeli különbségek, mint a többi tőkés csoportok között. S ha a Carta del Lavoro egyes kapitalisták jogkörét megszorító intézkedései miatt a polgárság osztályöntudatra ébresztése dokumentumának neveztük el, úgy Roosevelt intézkedéseit kétszeresen annak kell neveznünk. A Carta még csak elmélet, Roosevelt azonban gyakorlatilag is hozzálát ehhez a polgári osztályöntudat teremtéshez. Nem azzal, hogy Johnson tábornokot harcias szövegokra biztatja a kapitalisták ellen, akik nem akarják elfogadni a kódexet, hanem avval, hogy a munkásság szervezett és a kapitalisták újjáépítési programja megvalósításába befogott erejét használja fel arra, hogy ez a polgári osztályöntudat valóságos és cselekvő legyen. Ford nem Rooseveltt „nádpálcajától" ijedt meg, hanem attól, hogy detroiti sztrájkoló munkásai megrohanták a gyárépületeket, kifosztották az irodákat és az iratokat és levelezést máglyára rakva nyílt tengeren elégették (nov. 1-i újsághírek). Ugyanaznap „Ford értesítette a nemzeti autókereskedelmi kamarát, hogy elfogadja a munkakódexet és legrövidebb időn belül bevezeti a munkások kollektív szerződési jogát valamennyi üzemében". Hasonló jelenségeket tapasztalunk Newyorkban, Newyerseyben, Chicagóban (szept. 14.), ahol a munkások mozgalmait a AFL vezeti és a rendőrség, katonaság békén tűri: a sztrájk kitör, Rooseveltt utána elfogadtatja a vonakodó kapitalistákkal a kódexet, majd kiáltványt ad ki a munkások számára („személyesen interveniál") és a sztrájk megszűnik.

De ezzel az inflációs gazdálkodás csak negative van biztosítva. A kódex 3. pontja azonban kimondja, hogy „meg kell engedni az iparoknak egymás között való megállapodását", — a Rooseveltt diktatori hatalmát biztosító törvény 1. pontja pedig felhatalmazza, hogy „a köz érdekében teljes hatalommal irányíthassa és szabályozhassa az ipart és kereskedelmet". Ezzel a törvénnyel kapcsolatban hangzott el a Herald Tribune vészkiáltása az Egyesült Államok gazdaságánál „szovjetizálásáról" és nevezték el az „agytröszt" munkáját „az intellektuális sztratoszféra akrobatikájának". Maga Roosevelt nem is esik titkot belőle, hogy valamiféle „tervgazdaságot" akar (L. Franklin D. Roosevelt: Looking forward) és az, hogy bizonyos körök a szovjet tervgazdaságával huznak párhuzamot, ez csak előnyére szolgál, hiszen a célja úgyis az, mint a fasiszmusnak általában, hogy kapitalista ellenesnek látszó intézkedésekkel mentse a kapitalizmust. A Rooseveltt-féle tervgazdálkodás azonban legfeljebb csak a nevében az és a neve is pusztán politikai célokat szolgál, ugyanazt, mint a szakszervezetek „elismérése", a munkaidő „leszállítása" és a munkabér „felemelése", — az altatás, eltérítés a válság, munkanélküliség hatása alatt osztályöntudatosá válni kezdő munkásságban illúzió kelte, hogy az amerikanizmus semmivel sem rosszabb mint a szovjetizmus és Roosevelt „terve" felér a Pjatiletkával. De ha közelebről

szemügyre vesszük ezt a tervet, akkor igazat kell adnunk egyik polgári bírálójának (Csécséy Imre: Demokrácia, vámvédelem, tervgazdaság. Századunk 1933. 6—7. sz.), hogy „terv egyelőre még nincs, csupán a tervszerűség elve van meg.“ Viszont ily’ körülmények között teljesen céljártévesztett (ha ugyanis eltekintünk attól a bírálói mellékcéltől, hogy a fasizmust és bolsevizmust egy sikra helyezze és a liberális demokráta polgári állam mellett törjön lándzsát) felvetni a Roosevelt-i tervvel kapcsolatban a „kapitalista tervgazdaság“ problémáját. Azt, hogy a kapitalizmus anarchikus termelésében is van bizonyos „tervszerűség“ a monopolista stádiumban, már Engels 1891-ben megállapította: „Ha áttérnek a részvénytársaságokról a trösztökre, amelyek egész iparágakat irányítanak és monopolizálnak, itt már nemcsak a magántermelés szűnik meg, hanem a tervszerűtlenség is“ (Erfurti programkritika), — a tervszerűség azonban nem szünteti meg az anarchiát, hanem mint Jeszenszky Erik megjegyzi éppen ellenkezőleg: „amilyen mértékben növekedtek a kapitalizmus tervgazdasági elemei, amilyen mértékben előrehaladt a monopolizációs folyamat, olyan mértékben növekedett a kapitalizmus anarchiája is“ (Szabad gazdasági rendszer vagy tervgazdaság, Korunk, 1933. IX.) És éppen erről a folyamatról van szó a roosevelti programban. (A „tervszerű gazdálkodás“ és „tervgazdaság“ fogalmainak tisztázása itt messze vezetne; ez a probléma viszonylag nagy irodalma ellenére még megoldásra vár.) Az inflációra az amerikai fináncetőknek nemcsak azért van szüksége, hogy „begyujtsa a mótort“, az „irányított“ inflációnak látni akarja az útját, sőt a végét is. Nem is akar ugyanoda visszajutni, ahonnan elindult, természetesen egy „konjunktura“ profitjával gazdagabban, — hanem elérkezettnek látja az időt, helyesebben a válsága kényszeríti őt arra, hogy az eddigi kapitalista termelői automatizmust felváltassa a tudatos irányítással a gyorsított monopolizálódás, az erőteljes tőkekoncentráció felé. A bankzárlat után az 5000 banknak az eltűnése már magában véve is egy tekintélyes lépés a tőkekoncentráció útján. De ennél sokkal fontosabb a koncentráció és monopoltrösztösödés szempontjából az idézett törvény az iparoknak egyútaszkózt megállapodását illetőleg. Nem más ez, mint az eddig csak formailag fennállott antitröszt törvény hatályonkívüli helyezése. Nem mintha ez a törvény valaha is akadályul szolgált volna a trösztösödésnek, hiszen éppen a kispolgárságnak és a reformista munkáságnak a törvény végrehajtásáért folytatott leghevesebb „küzdelméi“ idején nőttek nagyra a trösztök és kartellek — de a monopoletőkének szüksége van a gyorsított koncentráció útján a valuta- és külkereskedelmi politika miatt az állam szankeiojára, más oldalról pedig az állammal való nyílt összefonódása révén módjában van teljes fegyverzettel a középiparok, a kívülállók, a „függetlenek“ ellen fordulni és azok megsemmisítésével a piacot teljesen birtokába venni. A kívülálló iparokra már eddig is esapást mért a válság (a National City Bank Bulletinjének márciusi száma összeállítást közöl, mely szerint 840 vállalat 16 milliárd dollár alaptőkével az 1932. évben 15 millió netto veszteséget mutat ki), a konjunkturában eszközölt befektetések a kapacitás ki nem használása révén veszendőbe mentek, a külföldi követelések befagytak és sok más körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy — a legnagyobbakat, a fináncetőkét kivéve — elerőtlenedve és akkumulációképtelenül várják lassu felbomlásukat vagy a fináncetőke által való felszívódásukat. A fináncetőkének soha nem volt alkalmasabb, de viszont szükségesebb pillanata sem ahhoz, hogy tiszta helyzetet teremtsen a maga számára és birtokába vegye nyíltan és fenntartás nélkül,

az eddigi demokrata sallangoktól megtisztítva az államot. És hogy ez a tranzakció ne keltsen ellenállást, hogy e tranzakció alá tömegbázist teremtsen, a tételt egyszerűen megfordítja és ahelyett, hogy bepillantást engedne abba a fejlődésbe, amelynek során az állam most már közvetlenül a fináncióke végrehajtó szerve lesz, úgy tünteti fel, mintha az állam mint mindenki fölött álló szuverén hatalom venné birtokába a tőkét és „államkapitalizmust“, „tervgazdaságot“ csinálna. A monopolitőkének újabb térhódítása, a függetlenek konkurenciájának a megsemmisítése így a kispolgári és reformista munkástömegek tapsai, sőt aktív támogatása mellett megy végbe. Roosevelt munkakódexe evvel betöltötte hivatását: A kivülállók leverése után a monopolitőkének lehetősége nyílik rá, hogy a termelést „a szükséghez mérten“ redukálja és az árakat „racionálisan“ felemelje, — s ezzel biztosítsa magának a válságban is a profitot és termelőeszközével előkészüljön „jobb időkre“, amelyek eljövételében nemcsak maguk a trösztök, hanem a munkakódexek által fasizált kispolgári és munkástömegek is még mindig erősen hisznek.

LI-FU-SZUN GAZDA ÉS CSELÉDEI (V.)

Irta: REMENYIK ZSIGMOND (Budapest)

A nagy istálló udvarán összeesődült emberek kétségbeesetten tekintettek egymásra.

— Mindenki takarodhatik, — kiáltotta magából kikelve a gazda és fenyegetően szembenézett a tömeggel.

— Itt van a cédula, hogy mindenkit meg tetszett hívni kóstolóra, ami az istállóban minden délután tartatik, — kiáltotta egy gyerek és kis kezeiben magasan meglobogtatta a gazda ígézetes vörös céduláját.

— Mindenki mehet haza, — ismételte a gazda, — vége a kóstolgatásnak és az ingyen osztogatásnak. Egyetlen egy asszony se rendelte meg a tejet, mindenki csak azért jött, hogy telezabálja magát és engem a tönk szélére juttasson. Vége a kóstolgatásnak. Eriggyetek, mert rátok uszítom a kutyát, — ordította fenyegetően és megrázta rövid vastag karjait, — mindenki haza takarodhat, szedhetitek az irhátokat, kifelé az udvarból a köcsögökkel meg a vedrekkel. Inkább beleöntöm az egész fejést a csatornába, mars kifelé.

És valóban hátrafelé indult, hogy elszabadítsa a megkötözött kutyát. A gyerekek, öregemberek és én magam is kétségbeesetten húzódtunk a kapun át kifelé, voltak akik messzire oi is szaladtak, még vödriüket és lábasukat is messzire elhajigálták. A legbátrabbak is a kapun kívül maradtak és onnan bámultak be kétségbeesetten és könyörögve az udvarba a gazda felé.

A gazda újra visszatért a kannák mellé és onnan nézett farkaszemet a kapun túl várakozó tömeggel. Kezeivel néha megfenyegetett mindnyájunkat, és jelentőségteljesen hátra hátra füttyentett.

— Ostoba trükk, — mondotta ekkor mellettem Vei-Hu-szi, a szappanfőző és megtörölgette lelógó ingében hosszú orrát, — idecsődíteni az embereket mindenféle nyomorult reklámmal, azt tudja, és ha nem úgy ütnek ki számításai ahogy azt elképzelte, ránkszabadítja a kutyát. Hogy marná meg a veszett kutya, — tette még hozzá a szappanfőző és akkorát tülkölt orrával akár egy elefánt.

— Mozogjatok, mozogjatok, — ordította felénk az udvar közepéről a gazda, de amint látta hogy a kapuból senki sem mozdul, sőt

még az ucca tulsó feléről is kezdenek visszatérni a többiek, fogait csikorgatva hátrarohant és elszabadította a nagy láncos kutyát. A kutya megállt az istálló előtt, csipás szemeit szanaszét forgatta és nem tudta mitévő legyen. A gazda a kutyát felénk uszítgatta. — Uszi, uszi, — ordította a gazda és ráhuzott a kutyára, akinek csipás szemei dühbegurultak és hatalmas ugrásokkal közöttünk termett. Mindenki menekült, ahogy csak birt.

A kutya közénkugrott, én magam is elhajítottam köcsögömet ijedtemben és kétségbeesetten hátráltam, magam elé tartva két kezem. A esődület legelején állott Ho-Vei-pao, a néma, kurta fehér zsáknadrágban, mezitláb, fején egy ócska keménykalappal kezében szorongatva lábását. A kutya hogy közénkugrott, a némát fellökte, aki hátravágódott és kiejtette kezéből a csuprot. Kalapja messzire elgurult. A kutya visszaszaladt és az udvar közepéről ugatott felénk. Nagynehezen feltámogattuk Ho-Vei-paot, a némát, aki hideglelősen reszketett és gyámoltalanul hápogott. Szemeit ijedten forgatta és törött csupra láttán siránkozva csapkodta össze kezeit. Fuldokolva sirt és kétségbeesésében a maga módján, köpködve és hadonászva átkozta a gazdát. Mi, akik a néma közelében állottunk, megértettük átkozódását. Dögöljön meg a gazda, így átkozódott Ho-Vei-pao, a néma, égjenek le házai, földrengés döntse romba épületeit, öntsön ki medréből a folyó és fulladjon bele egész családjával. Szakadjon rá az ég és nyiljon meg alatta a föld. Süllyedjenek el hajói és dögök lakmározzanak rajta.

Az átkozódás után mindenki szétszaladt, bebújt házába vagy odujába és kétségbeesetten várta az átok beteljesedését.

A néma átkai beteljesednek, az egész város összedűl. Én magam is nyakam közé szedtem lábaimat és siettem haza. Otthon átkozott feleségem és irányomban tiszteletlen gyermekeim a legesufosabb szidalmakkal illettek, gunyosan rámvigyorogtak és hangos ordítással követelték a tejet. Alig hogy sikerült őket hosszas és türelmes beszéddel lecsendesítenem, hallgatásra intenem és irántam való dühükben megfélemlenem. Ékes szavakkal védelmembe vettem szidalmaikkal szemben a gazdát, őt nagytitizteletű urunknak neveztem, áldottszívű jóakarónknak, irgalmasszívű pátrónusunknak és derék kegyurunknak. Átkozott feleségem rámkiáltott, hogy fogjam be a számat, ne forgasam úgy a szememet mint, aki megháborodott és egyáltalán menjek a poklok fenekére irgalmasszívű gazdámval. És piszkos szavakkal őt is átkozni kezdte, irgalmasszívű urunkat, Li-Fu-szunt, a gazdát, hogy majdnem belesüketültem. Iszonyodva tapasztottam be két tenyeremmel fülemet, kikotródtam kis sárkalibánkból és éhségemben, hogy az ingyen tejköstolóról lemaradtam, a költészetben kerestem vigasztalást. Féltalomban is új klapanciámat dudolgattam, amely így kezdődött: „Elefánt vagyok, jámbor és szegény, hűvös és böles vizeket iszom én, stb.“ Istenáldotta tehetségemtől meghatottan szemeim könnybe lábadtak, gyomrom követelődzően korgott, a bokrokon túl pumák vonítottak a holdra, gyermekeim és átkozott feleségem horkolása majd szétdűtötte a kis kalibát, én is elaludtam.

Késő éjszaka arra ébredtem hogy fekhelyemről legurulok. szerencsésen gyermekeim összevissza üvöltöznek és sajnálatraméltó feleségem kétségbeesetten nyöszörög. Igyekeztem talpraállni, de képtelen voltam megtartani az egyensúlyt, mozgott és rengett a föld, kis kalibám dűledezett, a fák kifordultak gyökerestől, a csatorna vize kicsapott medréből és a föld pár lépésre tőlem kettérepedt. A város felől is menydörgésszerűen hallatszott a zaj, tűz csapott fel a ledől kémé-

nyekből, kutyák veszettül vonítottak és összevissza szaladgáltak és hirtelen szél kerekedett. A szél felkavarta a port, orkánszerűen rádobta a városra, ahol már minden romokban hevert. Kétségbeesésemben letérdeltem, a világ teremtőjéhez fohászkodtam és a bokrok közé futam a fejem. A földrengés négyszer egymásután ismétlődött, különböző erővel, rövidebb, hosszabb szünetek után. Minden rengésre összezébbomlott kis kalibám, küljebbfordultak a fák és jobban összeborzolódtak a bokrok. A szél is mind több és több port kavart fel felettünk. Mire a fák teljesen kifordultak, kis sárbódém összedült, a földrengés is megállt, távolabb vonult és még messziről hallható volt tompa morajlása.

Sok idő telt el míg teljesen magunkhoz tértünk. Kis kalibánk romokban hevert, átkozott feleségem mindkét karját kifecamította és gyerekeim sem uszták meg a földrengést szárazon. Az én fejemre egy hatalmas gerenda esett, amitől az akkorára dagadt akár egy kisebb-fajta hordó. Kezünket csapkodtuk jajveszékelve egyetlen menedékünk romlásának láttán.

— Gyerünk be a városba, — mondtam siránkozva mikor kihajnalodott és megdagadt fejemet tapogattam, — rémes pusztulást fog-nak látni szemeink, — folytattam — folytattam és dühömben meghajigáltam az ága-kon tollaszködő papagájokat. Költeményeimmel hónom alatt megindultam a város felé, alávaló gyermekeim és átkozott feleségem sántikálva követtek és lábukat a megrepesztett földön úgy emelgették akár a rugott bornyuk.

— Ho-Vei-pao, a néma megátkozta a gazdát hogy düljenek össze házai, égjenek le műhelyei és raktárai, földrengés döntse romba épületeit, szakadjon rá az ég és nyiljon meg alatta a föld. Ó drága gazdánk, tiszteletreméltó Li-Fu-szun urunk, — siránkoztam tiszta szívemből és patakokban folyt le arcomon a könny. — Ó drága gazdánk, Li-Fu-szun, megfogott a nyomorult néma Ho-Vei-pao átka. Épületeid összedültek, a földrengés romba döntötte épületeidet, rádszakadt az ég és megnyilt alattad a föld. Ó, ó, ó, — siránkoztam és kezeimet csapkodtam kétségbeesésemben és a gazda iránti nagy alázatomban.

Amint a városba beértünk, láttuk saját szemünkkel a pusztulást. A házak romokban heverték, kémények füstölögtek, kocsik felfordulva, kerékkal az égnek az ucca közepén állottak és meg volt repedezve a föld. A kikötőben a szerencsétlen halászok azon fáradoztak hogy elsülyedte csónakjukat, meg kompjukat kihuzzák a víz alól. Veszett kutyák szaladgáltak a házak között, és pállott szájukkal megmartak boldog, boldogtalant. A szent Inéhez címzett templomterségen, közvetlenül a leghirhedtebb trujillói bordélyház és a Otthonunkhoz címzett pálinkamérés előtt nagy volt a csoportosulás. Mindenki összevissza ordított és Ho-Vei-paot, a némát püfölte mindenki, aki csak hozzáférhetett.

— Mi történik itten? — kérdeztem dagadt fejemet tapogatva Li-Lü-pitől, aki a város leghíresebb és legügyesebb prostituáltja hírében állott, és akkora volt akár egy elefánt, állandóan orrát furta és kis hegyes szemével belélátott az emberek tarsolyába.

— Püfölik Ho-Vei-paot, a némát, — válaszolta Li-Lü-pi, az ügyességéről híres prostituált és egész könyökét beléfurta hatalmas orrlékába, — azt mondják hogy neki köszönhetjük az egész földrengést, égszakadást, földindulást. Megátkozta a gazdát. Erre az egész város összedült, mindenki szerencsétlenné vált, kivéve éppen a gazdát, akit ő megátkozott. Mert a gazda házai az egyetlenek, amik még csak meg sem repedtek. Hát ezért verik, — mondotta Li-Lü-pi, a prostituált és

bebújt összeomlott barlangjába.

Valóban, mint erről későbbben saját szememmel magam is meggyőződtem, eltelve a boldogságtól és az isteni gondviselés iránti hálától, az egész városban tiszteletreméltó Li-Fu-szun gazdánk volt az egyetlen, aki az egész földrengésben semmi kárt nem szenvedett. Az ő háza, épületei, műhelyei, raktárai és irodái megingathatatlanul állottak. A föld füstölgött, a föld megrepedt és a düledező falak állandó leomlással fenyegettek. Minden összedült, csak a gazda épületei állottak megingathatatlanul. Minden bajomat elfelejtettem, összekulcsolt kézzel, szivemben a hála földöntúli érzésével dicsőítettem az egek irgalmas és igazságos, mindenható urát.

Straja konzul, az éhenkórász költők pártfogója. Még mindig tartott az esős tél, Ho-Vei-paot, a némát a gazda megátalkodott ellen-ségei kiüldözték a városból. A szegény Ho-Vei-pao, a néma szégyenében és gyalázatában el is pusztult, felakasztotta magát a keresztutnál egy magános gummifára. A gazdára szórt átkai rajta be is teljesedtek, mert senki nem temette el és a dögök lakmározta rajta, amíg benne-tartott.

Alávaló családom is egyidőre eltűnt, azt sem tudtam hogy élnek-e vagy halnak, legalább nyugodtan üldögélhettem a piacon, irdogálhattam költeményeimet, befejezhettem az elefántról szóló klapanciámat és hirdethettem a gazda dicsőségét. A piacon rendszerint a gyalogjáró szélén ültem, nemes és megkülönböztető távolságban a nagyorrú kol-dusoktól, sánta kéregetőktől és dagadtfejű éhenkórászoktól. Mezeitlen lábaimat piszkálgattam és gyönyörűséges álmaimban szabadon elme-rülhettem. A lacikonyhások mindig hullajtottak számomra valami ha-rapnivalót, legrosszabb napjaimban meg a szemétdödrökben turkálgat-tam a város gazdátlan kutyáinak meg macskáinak a társaságában. Derült voltam és a gazda tiszteletében végtelenül boldog. Fejem még ugyan egy kissé dagadt volt, orrom és füleim szintén, különben semmi változást nem lehetett rajtam észrevenni.

Amint egyszer így a piacon üldögéltem, hát láttam hogy hosszú lábain, fehér kalapban és sárga ruhában közeledik az uton felénk Straja, a tiszteletreméltó konzul. Ujjai között vékony bambuszpálci-kát forgatott és cigarettáját hosszú szipkán át szívta. Amerre ment, felverte maga után az út porát. Közeledtére felemelkedtem guggoló helyzetemből és a tiszteletreméltó konzult alázatos meghajlással üd-vözöltem. A konzul barátságosan megállt.

— No, Luis, — mondotta a tiszteletreméltó konzul, Straja barát-ságos mosollyal, — régen nem hallottam rólad. Elkérülöd házamtáját, amiről pedig nyilvánvalóan tudod, hogy a költők menedéke. Te is költő vagy Luis, hallottam hogy versfaragással foglalkozol. Bizonyos va-gyok benne, hogy a nemrég történt szerencsétlenségek láttán bús költeményeket irkáltál a föld haragjáról, az összedült házakról, a szeren-csétlen hajléktalanokról és eféle egyéb dolgokról. — mondotta a tisz-teletreméltó konzul és erősen a szemembe nézett.

— Tiszteletreméltó uram, — válaszoltam a nemes konzulnak, — nagyon jól tudom hogy tiszteletreméltóságod mennyire szíven viseli a szegény költők sorsát, erről nem egyszer magam is meggyőződtem. Ha egész életemben azoknak az ön házában elfogyasztott pacaloknak rántott ürücomboknak és lószafaládéknak a dicsőítését zengedezném, amiket elfogyasztottam szives jóvoltából, viszonzásul az sem lenne elég. De be kell vallanom, — folytattam tovább minden egyes sza-vamnál tiszteletteljesen bókolva a nemes konzul előtt, — hogy nem is gondoltam rá még álomban sem, hogy azokról az istenesapásokról,

földrengésekről és földrepedésekről irjak egy költeményt, amire itt előzni méltóztatik. Irtam ugyan verseket és klapanciákat, de azok egészen másféle dolgokról zengedeznek.

— Mikről szólnak azok a költemények, Luis? — kérdezte érdeklődve a nemes konzul és megforgatta ügyesen kis pálcikáját ujjai között.

— Disznócskákrol és elefántokrol szólnak azok az elmondásra is méltatlan költemények, — vallottam be kissé szégyenkezve és fejemet a földre sütöttem.

— Disznócskákrol és elefántokrol? — kérdezte megbotránkozva a nemes konzul, mint aki nem akar hinni füleinek és rosszalólag csóválta fejét. — Nem mulaszthatom el, Luis, hogy ne figyelmeztesselek téged olyan dolgokra, amik nyilván elkerülték költői figyelmedet. Először arra kívánlak figyelmeztetni, hogy nem értem egészen világosan, hogy mit keresel te itt ezek között a toprongyos éhenkórászok, dogadtlibú koldusok és síránkozó kéregetők között? Nem akarod talán azzal, hogy közéjük ülsz reggel és együtt ülsz velük estig, azt jelezni, hogy te is ilyen éhenkórász vagy és így a hozzád hasonlók között a helyed. Másodszor módfelett csodálkozom, hogy kis disznócskákrol meg elefántokrol irsz költeményeket, amikor összedült nyilvánvalóan a te kalibád is abban a földrengésben, összedült szomszédod és annak a szomszédjának a kalibája is, megrepedt a föld, füstölögtek a ledült kémények és veszett kutyák rohantak összevissza a házak között. Luis, Luis, — mondotta a tiszteletreméltó konzul és rosszalóan megfenyegetett hosszú szipkájával.

— Szegény kínai költő vagyok uram, — válaszoltam a nemes konzulnak, — itt élek nagyhatalmú urunk és gazdánk, Li-Fu-szun föld, ház és műhelytulajdonos árnyékában, aki még talán azt is rossz néven veszi, ha a disznócskákrol vagy az elefántokrol írok klapanciákat. Egyszerűen eltörné hátamon a botot ha értesülne hogy a földrengésrol írok verseket, a földrepedésekröl és a veszett kutyákröl. A népség is agyonverne jó uram és senki sem hullatna nekem, maradékokat. Családom már így is megtagadott, egyedül éhezem és huzódom meg a romok árnyékában.

— Irdál szépen csengő költeményeket a gazda dicsőítésére, Luis, — mondotta jóakaratulag a nemes konzul, — vidd el hozzá és meglátod hogy jobbra fordul a sorsod. Addig is, ha egy egy jólsikerült költeményt sikerül összefarigcsálnod, ne feledd el, hogy itt vagyok én, él városodban egy konzul, keresd fel őt, ő majd elgyönyörködik költeményeidben és eléd tétet valamelyik cselédjével egy nagy tál pacalt vagy ceetes lószafaládét. Erről el ne felejtkezz, Luis, — mondotta még a nemesszívű konzul Straja, s megpeckelte fehér kalapját és továbbállt. A földig hajolva fejeztem ki mérhetetlen tiszteletemet az emberseges konzul irányában, megfogadtam tanácsait, mert tudtam hogy tisztán és önzetlenül adja ő nekem ezeket a tanácsokat, mint a szegény éhenkórász költők irtalmas és érdeklődő patrónusa.

Tiszteletreméltó Li-Fu-szun gazdánk megféd dicsőítő költeményeimért. Meg is fogadtam a nemes konzul, Straja jólelkű tanácsát és éjt nappallá téve azon szorgoskodtam, hogy egy épkezláb költeményt üssek nyélbe, olyan költeményt, amely első betűjétől az utolsóig a mi áldott gazdánk, Li-Fu-szun dicsőségét zengedezi. Hogy az emlékezetes földrengésben kis házikóm összedült, egy kutyáolban huztam meg magam, ahol hosszas fáradozás után sikerült a bennfészkelő kutyák között némi tekintélyt szerezni sorsüldözött személyemnek. Alávaló családom még mindig nem jelentkezett, nyugodtan foglalkozhattam te-

hát saját dolgaival. Lelkemet hevitette a magas cél, amit vállaltam, reggeltől estig így üldögéltem tehát a kutyák között, hegyes plajbászomat rágya és lábujjaimon számítgatva a szükséges szótagokat. A kutyák, nem mondom, ihletett veritékezésemet eleinte rossz szemmel nézték, napokon át megállás nélkül morogtak, tiszteletlenül balhászokdáltak és kihívóan arcomba ásitottak, de hogy a legszemtelenebbeket sikerült az ólból kiszorítanom, tekintélyem nemesak örvendetes módon helyreállt, de attól a pillanattól kezdve még élénk és odaadó figyelemmel is kísérték veritékes munkálkodásomat.

Ahogy a gazdát dicsőítő költeményemmel elkészültem, hónom alá fogtam a diszes tekereset, kibujtam az ólból és nagyot nyújtózkodtam. A befejezett munka tompa fáradalmával izmaimban, hisz annyi napot és éjszakát töltöttem el ujjaimon számolgatva a szótagokat és keresgélve a leleményes rimeket, nem is szólva arról, hogy mennyit kellett törnöm fejemet azon, hogy egyáltalán mi is az, ami megörökítésre érdemes. A költeményben szó volt természetesen a gazdáról, annak hatalmas alakjáról, tulajdonságairól, nemes lelkületéről, és irgalmatos szivéről. Szó volt életéről és dicsőséges cselekedeteiről. Szó volt rólam is, de vele szemben csak oly' arányban, mint tegyük fel ha megemlíti az ember a bolhát ha elefántról van szó. A földrengést is megemlítettem, a földrepedéseket, a füstölgő romokat, a civilizáció terjesztését Tabatingán, de lehetőleg a gazda szájaize szerint. Továbbá az ördögöt, aki bennünket kivétel nélkül mindnyájunkat elvisz, a hatalmas urakat és a csendbiztos. Fejemetetején kiskarimájú szalmakalapommal, mezitláb és hónom alatt remek költeményemmel megindultam a gazda háza felé, hogy neki ott művemem bemutatassam.

A gazda árnyékos kertjében hűsült nekivetkőzve egy alacsony eukaliptuszfa alatt. A fa egyike ágán egy akkora darab jég lógott a kosárban akár egy kisebbfajta hordó, ez alatt a jég alatt üldögélt nekivetkőzve böles gazdánk és amint a jég olvadozott, úgy hullott pont az ő fejetetejére egy-egy hűs vize sepp. Kezeit és lábait is jegezett vízben áztatgatta és arca a megelégedettség dicsőségében uszott. Nekem a boldogságtól elszorult a szivem, hogy őt így szemlélhetem.

— No mi az, Luis, — kérdezte gazdánk gyanakodva, — mi rozsztat hoztál? Azt hittem, hogy már rég eltemettek, pestisbe estél vagy deportáltak egész családoddal együtt. Mivel akarsz már megint zavarni? — kérdezte dicsőséges gazdánk és kiemelte egyik lábát a hűs zölds vizből.

Mély tisztelettel meghajoltam a nemes Li-Fu-szun gazda előtt, elővontam hónom alól költeményemet és kibontottam azt. A gazda felszólított, hogy tartsam orra alá tekeresemet, mert nem kívánja kezét még csak meg sem mozdítani. Különbén is éppen hogy leázott róla a piszok, óvakodik hogy újból beszennyezze azt. Így hát leguggoltam eléje és kigöndörítettem előtte költeményemet.

A gazda egyideig olvasta kéziratomat, majd felszólított, hogy álljak fel, csavarjam össze a tekereset és nézzek az ő szemébe.

— Mondd csak, Luis, — mondotta derék munkaadóm Li-Fu-szun, a gazda, — csak azt nem értem, hogy foglalkozhatsz te becsületes ember létedre ilyesmikkel. Ha nem is vagy éppen óriásnak mondható, éingár vagy ugyan, alacsony és állhatatlan természetű, nyiszledt és görbelábú, de azért munkabírónak vagy mondható. Hát ezt nem értem, ahelyett, hogy dolgozni mennél, ilyenféle dolgokkal foglalkozol. Ezért azt érdemelned meg, hogy eltörjem hátadon a legvastagabb botot, ami éppen a kezem ügyébe kerül.

— Nekem soha eszembe sem jutottak efféle marhaságok, — foly-

tatta dicsőséges gazdám és szomorúan csóválta böles fejét. — Még azt is mondhatom, hogy egész életemben sem találkoztam senkivel, aki eféle dolgokat művelt volna ha épeszűnek volt mondható. Egész életemben utáltam az ilyen nyavalygó embereket, amelyen te is vagy, akik mindenfélét össze-vissza firkálnak, a lóganéjt a csillagokhoz hasonlítják, a csillagokat meg a lóganéjhoz, a nóstényszamarakat holmi sellőkhöz és viszont. Nem egészséges dolog ez, Luis, ezzel csak azt éred el, hogy magadra haragítod a becsületes embereket és még a legutolsó vénasszony is azt fogja rád pletykázni, hogy ki vagy herélve. Hagyj fel ezekkel a küzdelmekkel, Luis, — mondotta még jóakarátúan böles munkaadóm, Li-Fu-szun, a gazda, — hagyj fel az efajta dolgokkal, amik csak arra jók, hogy lejárassák az embert.

— Ha időm megengedné, — mondotta még tiszteletreméltó munkaadóm, összefogatnám a költőket akár a veszett kutyákat. Az ember dolgozzék és legfeljebb azon törje a fejét, hogy ki tartozik neki és hogy tudja behajtani valami nyomorulttól a pénzét. Összefogatnám az eféle dolgokkal foglalkozókat, én magam szaladnék leggyorsabban utánuk és addig verném a vastag bottal őket, míg le nem tesznek a versfaragásról. Ha lesz egyszer erre időm, ki is pusztítom őket, legalább erről a környékről. Azért hát neked meg azt ajánlom, Luis, hogy hagyd abba az eféle, tisztességes emberhez méltatlan dolgokat, javulj meg, amíg nem késő. Most meg eriggy ki a konyhába, ott majd adnak neked valami ételmaradékot és zabálj.

Éreztem, hogy böles gazdánknak mily mélyértelmű igazság rejtezik pallérozatlan szavaiban. Ennivalóról lévén szó, gyorsan hónom alá kaptam hát remek költeményemet és meztelen lábamat kapkodva kitrappoltam az árnyékos kertből és beállítottam a konyhába. Fencem alá terítettem kéziratpapirosomat, arra rúltam és vártam az ennivalót. A süket szakácsnő Mong-Cing-ling vigyázott rám vastag késsel kezében, hogy mindent, amit élém rakott, lelkiismeresen elfogyaszszak.

A gazda hitet tesz. Amint javában falatoztam, kitérült a konyhaajtó és megjelent abban Li-Fu-szun, a gazda. Arca mélységes gondokba merült, kis csibuk füstölgött szájában és kezeit ökölbe szorította. Tiszteletteljesen felemelkedtem és torkomon megakadt az ennivaló. A gazda intett, hogy menjek utána, ki az udvarra. Nehéz szívvel hagytam ott ennivalómat, amibe éppen, hogy belékezdtem, de még el nem fogyasztottam.

Az udvaron sorban állottak, akár a vadlibák, a gazda előmunkásai, raktárnokai, felügyelői, könyvelői és munkáshajcsárjai. A csapat élén Tang-Ming-szu emelgette lábait, a rizshántoló felügyelője, akkora ember, akár egy elefánt, kezében kis virágescokorral. Tang-Ming-szu arca meghatódottságban uszott és nyájasságában azt sem tudta, hogy mitevő legyen. A gazda engem is a tömegbe állított, ő maga meg nekidűtötte a hátát a falnak, megköszörülte torkát és böles szerénységgel összedörzsölte két tenyerét.

— Nem tudom mi ütött belétek, — mondotta Li-Fu-szun, a gazda, — már kora reggeltől kezdve azt kell hallanom, hogy mindenki az én dicsőítésemet zengedezi. Ma vagyok éppen 56 éves. Egyebet se hallottam még egész nap, mint románcokat, elégiákat, dicsőimuszokat és karénekeket, amióta felkeltem egyebet se csinálok, mint rózsákat megliliomokat szagolgatok, esőkre nyujtogatom a kezemet és fogadom a hálálkodó cselédek tisztelgését. Nem mondom, rendjén is van ez így, de nem kell, hogy ellefejltsétek mennyit kellett nekem küzdenem, míg elértem ezt a helyzetet, amiben jelenleg találok magam. Vannak

földjeim és éppúgy két lábon járok akárcsak ti, akiknek lukas nadrágotokon kívül nincs semmitek. Itt valaminek kell lennie, valami titkot fel kell deríteni, hogy megérthessétek mégis a közöttünk lévő különbség okát, — mondotta a gazda és meglegedetten összeráncolta szemöldökét.

Az ünneplő előmunkások, raktárnokok, könyvelők és felügyelők harsány orditásban törtek ki, magam is csupa fül voltam és tátott szájjal figyeltem a bölcs gazda minden szavára.

— Én is éppen olyan semmirekellő gonosz gyermek voltam, mint a ti fiaitok, — folytatta a gazda, — semmi sem lett volna belőlem, ha nem fognak idején megfelelő szigorúsággal. Én is összetörtem a butorokat, henyéltem reggeltől estig, elkerültem az iskolát, fejembe könnyebb volt egy liter vizet betölteni, mint megtanítani vele az á és a bé betű közti különbséget. Atyám szomorú szívvel szemlélte ezt. Már letett teljességgel arról, hogy hasznavehető ember lesz belőlem, amikor is ráfanyalodott arra, hogy velem szemben megfelelő szigorúsággal lépjen fel. Ugy tartott házában mint egy kutyát, reggeltől estig püfölt, a leghetetlenebb büntetéseket eszelte ki számomra és nem minden eredmény nélkül. Ez volt a titok, — mondotta a nemes gazda meghatódottan, — ettől kezdve teljesen megváltoztam és ennek a szigorú nevelésnek köszönhetem, hogy értékes tagjává sikerült lennem a társadalomnak és hogy annyira vittem amennyire vittem.

— Ne dicsőítetek tehát, — folytatta még a gazda, — hanem gondoljátok meg és fontoljátok meg jól szavaimat. Nektek is vannak gyermekeitek, ha már belőletek nem lett semmi, hát legalább is igyekezzetek, hogy belőlük legyen. Igaz, hogy rájuk fér egy kis nevelés, mert reggeltől estig amerre megyek, nem találkozom eggyel sem az úton, aki ne úgy viselkedne a tekintélyes polgárokkal szemben, mint ahogy mindenféle félbolonddal viselkedni szokás. Majd meglátjátok, ha őket is a tekintély tiszteletében nevelitek, milyen szép eredményeket értek el. Ahogy én belőlem is lehetett az, ami vagyok, őbelőlük is lehet, ami lesz. Én is úgy nevelem gyermekeimet, ahogy engem neveltek, majd meglátjátok rajtuk nevelésem hasznát. Meglátjátok, hogy emberek lesznek belőlük, nagy tekintélyük lesz és nem fognak egy harapás kenyérért a szomszédba szaladgálni. Ami pedig az ünneplést illeti, azt nagyon helyénvalónak és rendjénvalónak találok, eriggyetek vissza ahonnan jöttetek, mert az mégsem egészen helyénvaló, hogy amíg itt engem ünnepeltek, románcokkal fájditjátok fülemet és elégiákkal okoztok fejugást nekem, addig azok az állhatatlan cselédek meg munkások telelopják magukat és kárt csinálnak, — mondotta kiáltva a gazda és mindenkit, akik így, e részünkre is nagy ünnepet jöttünk szívünk szerint megünnepelni, kihajtott az udvarról, akár egy csordát.

Amint kiértünk a ház elé, Tang-Ming-szui, a rizshántoló felügyelője akkorát ütött öklével fejére, hogy az majd beszakadt.

— Most már értem, hogy miért nem lett alávaló gyerekeimből semmisen, — kiáltotta, — esküszöm a leghatalmasabbra, hogy alávaló gyerekeimből mind ilyen tudós és bölcs embereket csinálók, akár tisztetreméltó gazdánk, Li-Fu-szun.

— Isteni bölcsességeket mondottak az ő ajkai, — válaszolta Teng-Yen-vu, a kávéraktárnok, — hogy erre eddig nem igen gondoltunk. Egészen más alapokra kell fektetni gyerekeink nevelését, nem ugrálhatnak majd ezentul akár a csikók, meg kell őket tanítani akár mértéketlen szigorúsággal is a tisztességre és beléjük kell verni ha más-ként nem megy, az erényt és a fegyelmet. Bölcs gazdánk minden egyes

szava olyan akár az isteni ige, be kellene aranyozni a száját ennek az embernek, akit az isten is csak a mi érdekünkben és javunkra küldött jókedvében közénk.

Ebben mindnyájan meg is egyeztek. Én magam is elhatároztam, hogyha még egyszer szemeim elé kerülnek átkozott gyerekeim és alávaló feleségem, én magam is a gazda böles utmutatásai szerint járok el velük. Sajnos azonban ennek a módszernek a megbízhatóságában is mélységesen csalódtam.

A cselédek ketreche zárják gyerekeiket, az eredmény mégsem kiélegítő. A gazda tanításának meg is lett hamarosan a foganatja. A raktárnokok, felügyelők, könyvelők és előmunkások mintha csak összebe-széltek volna, ráfeküdtek a gyereknevelésre gazdjuk utmutatásai szerint. Hosszú kötelekkel először is összefogdosták gyerekeiket és pár nap alatt tökéletesen megtisztították tőlük az uccákat és udvarokat. Különösen a vezető helyen álló emberek tették ezt különös aprólékos-sággal, nekik voltak elsősorban olyan titkos terveik, hogy gyerekeik-ből a gazdához hasonló hatalmas és böles embereket faragjanak.

Az első volt, aki böles gazdánk, Li-Fu-szun tanításait a gyakorlatba is átvitte, Teng-Yen-vu, a raktárnok. Gyerekeit a székekhez le-kötötte, kezükre és lábukra vastag pertlüt kötött, hogy alig birták a kanalat szájukhoz emelni azok. Példáját hamarosan követte a könyvelő Csang-Hszi-kvei, aki két kis gyerekét hosszú láncra kötötte, akár a kutyát. A láncot odaerősítette az udvaron szomorkodó magános eper fához és a láncot jó rövidre fogta, nehogy a gyerekek jó messzire por-tyázhassanak. A gyerekek nyakukban a láncal, ahogy megmozdultak, hasonlatosak voltak a kutyákhoz. Fülük lelógott, és szomoruaak lettek. Fu-Peng-jang pedig, a felügyelő egyszerűen ketreche zárta gyerekeit, rájukzárta a ketrec ajtaját, ő maga pedig minden reggel munka előtt és minden este munka után hosszú és erkölcsjavító előadásokat tartott a beketrecezett gyerekeknek a gazda utmutatása szerint.

A gyerekek így megláncolva és beketrecezve teljesen eltompultak, az enivalót maguktól visszautasították, sorvadtak és teljesen tönkre mentek. Elvesztették minden önállóságukat, hizelkedők-ké váltak, alá-zatosakká, kétszinüek-ké és szemforgatókká. Gyávákká és szolgálék-kékké. A gazda amint ezt tudomásul vette, mérhetetlenül meg vala elégedve. Ő maga volt az, aki személyesen végigvizsgálta a ketreceket s ahol a ketrecek kissé rozogáknak vagy áttörhetőknak mutatkoztak, ott javításokat ajánlott és még gazdasági kovácsát, az örökké részeg Peng-Cai-szit is elküldte, hogy az ő saját költségén erősítse meg a rá-csokat és závarzatokat.

Az én gyerekeim elkerülték ezt a sorsot, mert ki tudja hol az ör-dögben csavarogtak átkozott feleségemmel együtt ezekben a nemes és forrongó időkben. Az alacsonyabb sorban élő cselédek gyerekei szin-tén elkerülték ezt a sorsot, ezek a gyerekek felügyelet nélkül ugráltak a rizstáblákon aratás után, vagy az ültetvényekhez tartozó majorsá-gok sáros udvarán. Nem is lett belőlük semmi, ha felnöttek csak cse-lédek, de ezekben az erős izmokban is csak a gazdának tellett mérhe-tetlen és hasznothozó öröme.

(Folytatása következik)

M O L N Á R F E R E N C

Írta: UJVARI LÁSZLÓ (Budapest)

— A legnagyobb élő magyar író?

— Talán. Mert hol van nála nagyobb? Kicsoda? Herczeg, Csathó, Zilahy? Persze, ön Móriczra gondol. Mert hiszen Földiről beszélni sem lehet. Tehát Móricz, de miért Móricz? Értem, nem is kell mondania, Móricz társadalmi. Molnár csak Molnár. A Zenélő angyal csak egy ifjú szerelem regénye. A Rokonok meg például társadalmi tükörkép, urambátyámos panama, protekciórendszer, valóság, kordokumentum, persze horizont nélkül. De mégis valami. Emberi, igaz, a témáját feldolgozhatta volna akár Nagy Lajos is és akkor nem hiányoznék a perspektívája sem. Akkor tudná az ember, hogy a társadalmi rothadásból az út merre vezet. Így persze az ember csak ül a társadalmi fertőben és rottyog, mint Dante pokollakói, Molnár témájával ugyan mit lehet elkezdeni? Erre még csak azt sem lehet mondani, hogy mi mindent tudott volna ebből kihozni Shaw Bernát. Shawnak ugyan édes kevés egy pesti fruska, meg egy bankfiú, a mama, meg a papa, sőt akár az egész Canale Grande ahhoz, hogy regényt fabrikáljon belőle. Társadalom, társadalom a fontos. És a típus. Hol a típus ebben a Molnár regényben? Pardon, hol egyáltalán a téma? Igen, A Zenélő angyal — regény téma nélkül. És mégis regény. Molnár ezért nagy író ezzel a regényével. Mert megírhatta volna rosszul is, de ő jól írta meg. Jobban, mint ahogy Herczeg ír, meg Csathó, Zilahy, sőt mint Móricz Zsigmond.

Lényegében tehát itt először azt kell tisztázni, hogy az írói nagyságot mi dönti el. A téma megválasztása, a társadalmi szemlélet, a stílári és kompozíciós feldolgozás-e, vagy hasznossági jelentősége. A társadalmi szemlélet iránya általános felfogásban objektív esztétikai megítélésnél aligha jöhet úgy számba, hogy befolyásolná a mű manapi művészi értékét. Sigrid Undset írói súlyát nem vonják kétségbe a marxista bírálók és nyilván Gorkij nagyságát sem igyekeznek esorbítgatni, mondjuk, az aktív katolikus irodalmárok. Más kérdés a maradandóság kérdése. Az eljövő kollektív társadalom nem menti át a halhatatlanságba az Undseteket, mert mondanivalóik elavulnak.

Nézzük a téma megválasztását. Írói feladat bárminek az elbeszélése lehet. Az elbeszélés formája dönti el a téma művészi jelentőségét. A stílári szempont itt tehát elválaszthatatlan az írói anyagtól és jelentősége több szinte az egyenrangúságnál. A kettő közötti összefüggés hasonló a szobrászanyag és a szobrász keze közötti viszonyhoz. Marad legfontosabb problémának a hasznossági szempont. A kérdést vizsgálhatjuk a társadalmi fejlődés, vagy csak egy bizonyos közösség, helyesebben társadalom nézőszögéből. Az írói nagyság mértékét, amiről mostanig beszéltünk, az a társadalom hitelesíti, amelyben az író dolgozik. Most tehát nem a társadalmi fejlődés, hanem a társadalom nézőpontjából állapítsuk meg és pedig konkrét esettel kapcsolatosan. Hasznossági jelentősége a polgári irodalomban a polgári társadalom szempontjából melyik írónak van, annak-e, aki, mint Móricz leleplezi a társadalom bomladozó erkölcsi bázisát, vagy, mint Molnár, csupán a felszín jelenségeit ábrázolja. A felelet önmagától adódik. A polgári társadalom, amely hipokrita erkölcsiségben él, csak azt az író használhatja tulajdon érdekében, aki nem leleplezi, hanem leplezi fellett moralitását, társadalmi bajainak kiütközéseit, vagy legalább elhallgatja azokat. Molnár tökélyre viszi a l'art pour l'art irodalmiságot

ama vonatkozásában, hogy a művészi szempontot fölébe helyezi a társadalminak, illetve annak, ami a társadalmi fejlődés követelményeként léphet fel, ellentétben az uralkodó társadalom érdekeivel. Ezen a ponton kell érintenünk egy akut és elintézetlen kérdést: ha Molnár ennyire nagy a maga nemében, a hivatalos irodalom miért Herczeget emeli mégis föléje. Az előzőekből ez a kérdés is magyarázatot meríthet. Molnár csupán nem beszél a polgári társadalom ingoványairól, de Herczeg azokat el is leplezi. Azonkívül Herczeg nacionalista író, Molnár kozmopolita. Az uralkodó osztály a nagyobb szolgálatot jutalmazza az akadémiai tisztséggel.

Az sem véletlen, hogy Móríc az annak a polgári demokrata tömegnek az írója, amely politikai ellenzékét alkotja a mai rendszernek. A polgári radikalizmusra jellemző a félmegoldások keresése. Felfedése a visszáságoknak anélkül, hogy azokat gyökerében akarná irtani. Söpörés a fedélzeten. Látszatra hasznos, népszerű, de veszélytelen, a cölöpöket nem mozdítja ki a helyéből. — Móríc Zsigmond a marxista irodalomkritika előtt mégis az az író, aki írói őszinteségével a társadalmi fejlődést szolgálja és így hasznossági jelentősége a szociális fejlődés szempontjából kétségbevonhatatlan, ám Molnár fölé helyezni a polgári irodalomtörténetben nem lehet. Nem csupán mert Molnár nagyobb íróművésznő nála, de azért is, mert mint kimutattuk, Molnár inkább testesíti magába a polgári író principiumait.

Minden különösebb kertilés nélkül úgy foglalkozhatunk hát Molnár Ferencel, mint a mai polgári magyar irodalom legnagyobbjával.

*

Fölösleges talán elismételniünk a l'art pour l'art-ról már annyiszor nyilvánított nézetünket, hogy annak írói követése valójában nem egyéb, mint ép' ellenkezője tulajdonképpeni értelmének: az általános polgári világnézetnek irodalmi módszerekkel való kifejezése. A polgári regényből tehát nem hiányzik az ideológiai szándékolttság, ebben a vonatkozásban az, hogy megmaradjon az uralkodó társadalom világszemléleti szokványában. A polgári irányregény, vagy az olyan, amely „társadalmi” regénynek nevezhető, a polgári regényirodalomnak azonban már kifejezetten abba a kategóriájába tartozik, amely nem csupán szórakoztatni, de dokumentálni is akar.

Molnár láthatóan megelégszik az elbeszélésnek azzal a módjával, amely csak szórakoztatásra törekszik. Legutolsó írása A Zenélő angyal¹ sem több, mint egy mese felnőtt gyermekek számára. De megelégedhetünk-e ezzel a megállapítással? Hihető-e, hogy egy olyan rangú író, mint Molnár Ferenc, nem akart ennél többet adni? Ha másik jelentős regényére az Andorra gondolunk világossá válik abbéli regényirói szándéka: megrajzolni egy polgári fiatalember életét, aki nem tudja helyét megtalálni a nagyváros burzsoá társadalmában. Itt tehát nem csupán mesél, de meg is elevenít. És a lelki analízisnek sok helyütt olyan mélységéig jut el, ami Freud tanárnak is becsületére válna. Molnár most mégis mintha szándékosan elkerülné a társadalmi embert. Igaz, társadalmi életet élő emberről ír, de csak társadalmi mutatja őket. Egy-két vonatkozásban. Egymáshoz. Meg egy harmadikhoz. Régi, kipróbált recept ez, valahogy hasonló az unatkozó társaságok diskurzusáéhoz. Nincs más téma, beszéljünk az ismerősökről! Molnár is így jut el három, vagy öt emberhez. Vajjon Molnárnak nem volna egyéb mondanivalója? Azt hisszük, ez bosszantó és ostoba kérdés. Molnárnak bizonyára volnának egyéb mondanivalói is, mint ahogy írói pályája elején voltak is. Molnár azóta se lát rosszabbul. Csak nem mondja el, hogy mit lát. Íróságának ez a gyenge oldala, de

mégsem annyira gyenge, hogy azt lehetne mondani legyintő gesztussal: Molnár kiírta magát. Molnár nem írta ki magát. Soha annyi invenció és az írásművészetnek ilyen kristályosan tiszta és ökonómikus biztonsága nem nyilvánult meg Molnárban, az elbeszélőben, mint most legutóbb. De kritikusra sem várhat soha fájdalmasabb szerep, mint az, hogy ennek a látszatra tehetséggel és mesterségbeli fölényvel megírt könyvnek az értékét lemérje azon a területen, ahol nem a szokványos műkritika loyális és udvariassági szabályai a mérvadók, hanem, ahol rideg és nem befolyásolható törvényszerűségek döntik el az írói munka sulyát. Mert hiába hitelesíti Molnár írói nagyságát az elfogult és önérdékű polgári osztálytársadalom, az írói munkatermék piacra készül és a kapitalizmus piacán az irodalom is árú, tehát van használati és csereértéke, ami így az írói munka termékét is aláveti a külső törvényszerűségek befolyásának. Tudjuk, hogy a használati értéket az árú fizikai (természeti) tulajdonságai szabják meg. Használati értékek alkotják a javak anyagi tartalmát, bárminő legyen is ezek társadalmi formája. A polgári író irodalmi teljesítménye is a kapitalista társadalom terméke, mint ahogy az árútermelés, amely társadalmi formája a termelésnek, a társadalmi közösség körén kívül elképzelhetetlen. Az írói termék, a kultúra bizonyos fokán szükségleti cikké válik ama társadalom számára, amely létrehozta. De ideológiai determináltságánál fogva csak ennek a társadalomnak lehet szükségleti cikke. A polgári regény és így a molnári mű mulandósága is ennél fogva elvitázhatatlan, sőt kétségtelen korlátozott jelentősége is, mivel felhasználhatósága csupán a polgári osztálykeretek határain belül esik, amit sehogysem akar megérteni a polgári irodalomkritika azt híven, hogy a kapitalista társadalom „művészete“ általános és örök.

Molnár Ferencet ime, látjuk azon a területen, amelyre őt polgári író volta determinálja. Írói jelentősége az egyik oldalon, jelentéktelensége a másikon, immár világos. A piacra való termelés nem ad, de nem is adhat számára több létjogosultságot, mint annak a társadalomnak, amelynek vagyona árúból áll.

Molnár Ferencet mi tehát csak a marx-i társadalombírálat nézőszögén át tekinthetjük. Egyik szerepét, amely a polgári író árútermelő szerepe, már tisztáztuk. Nézzük most ideológiai analizisét annak az írónak, akinél markánsabban senki sem fejezte ki magyar nyelven a polgári szellemiséget.

*

Nem azt kell gondolni a polgári szellem megnyilvánulásának, amit Józsi és egyéb műveiben adott. Molnár pestiességét már annyiszor bizonygatták, hogy szinte közhellyé lesz az emlegetése. Molnárban több van ama bizonyos esprit-nél. Őbenne észlelhető a burzsoázia mindama erkölcsi és világszemléleti ellentmondása, amely a harmadik rendet végigkíséri történelmi szereplésén. Az egykor feltörő burzsoázia, amely hősi korszakában hadat üzent az egyháznak és állandóan ingadozott az istentagadás és istenhívés között, hogy végül is az egyházban találja meg társadalmi rendjének ideológiai támaszát, — ez az ideológiai bizonytalanság tükröződik Molnár írásaiban. Kétség sem fér ahhoz, hogy Molnár nem a hajdani burzsoázia ideológiáját tükrözteti, hanem a maiért. A valóságzerűtlenségekbe hajló írói fantázia, az egyházi miszticizmusba való elkeveredés régi sajátosságai Molnárnak. Már az őrdögi gondolat testamentumi gyökereken táplálkozik és a vallási képzelgések hatóereje sodorja írói fantáziáját a Liliomon, vagy akár

az Égi és földi szerelmen át a meny és a föld, az irrealitás és a valóság költészetébe. Nyilvánvaló, hogy csak igazi költő tudja az efajta költészetnek olyan őszintének ható látszatát adni, mint Molnár. De vajjon a vallási ideológiák különbözőségében mennyi a tényleges őszinteség a katolikus miszticizmus molnári istápolásában? Nyilván a költői átélés több itt a költő egyéni nézeténél. Hiszen Molnár nem szakadt el a judaizmustól. De elszántan akarja szolgálni az uralkodó felfogást. A zsidó író ujrakölti az újtestamentum világát. Legendát ír, krisztusi emlékeket ébreszt, halottat támaszt fel legujabb színdarabjában.² A Csoda a hegyek között több költői misztériumnál. Ez a judaizmus emlőin feltáplált író kapitulációja az egyházi szellemkör előtt. A polgár vallomása arról, hogy az egyházi hatalom nélkül a földön, ebben a társadalomban nincs osztatlan igazság. Igazságot csak az egyház szolgáltat. Hogy mennyire őszinte Molnárnak ez a nézete, azt firtatni tulajdonképpen fölösleges. Az árupiacon nincs lelkiismereti kérdés. Ám az író analízise felszínre dobja a lelki ellentéteket és ahogy az egész társadalom a hitbéli kérdések problémáját vajudja, úgy Molnárból is előtér a racionalista gondolkodó. Molnár Ferenc menybemenetele nem megy olyan simán. A Zenélő Angyalban már a zsidó szemléli benne a templomi freskókat. Az égi angyalon eltűnődik és arra az élő és földi hajadonra gondol, akiről ezt a festő mintázhatta. A festő modelljére gondol, aki most angyal a velencei templomhajójában.

Molnár Ferenc világszemléleti bázisa a bibliai ideológián épül. Ez a látszólag léha és frivol író, hatóeszközei közül ép' úgy nem tudja nélkülözni a vallási miszticizmust, mint az a társadalom, amelyben él.

*

Az olvasók gyakran tűnődnek azon, hogy mennyire elfajult az a Molnár, aki valamikor a Szentolvajokat írta, ezt a kis munkát, amelyben még megállások nélkül engedett utat szociális szemléletének és ahol a szociális szemlélet terén a legmesszebb jutott. Itt beszél arról a nagy fölujjongásról. „ami léssen, ha fölzsabadulnak a lelkek mind-ama rengeteg súlyok alól, amiket a tulajdon szentsége rak a mi életünkre.“ A Zenélő Angyalban látszólag már csak egy villanásnyi él ebből a régi Molnárból. Az olvasó úgy érzi, mintha valami ellenállhatatlan erő hajtaná az író egy kimondható emberi felismerés felé. Egy szó felé, amelybe annyi minden elfér és mégse bánt senkit. Molnár három figurát mozgat, a méltóságos úr lányát, egy ápolónőt és a bankfiút. És a méltóságos úr lánya hiába törekszik a fiúért, az az ápolónőhöz ragaszkodik. „Ó, a szegények milyen könnyen megértik egymást“, valami ilyesfélét suttog maga elé a hősnő, megütvén egy végtelen messzeségbe elrengő hangot, amelyben összesűrűsödik holmi tétova gondolat a ninestelenek szolidaritásáról. Talán egy mondat, talán kettő az, amit Molnár itt elejt a dolgozó emberekről, de ez hangjában, körülményeiben csak azt a világot érzékelteti, amelyben Molnár maga is él, ahol a „szegény gazdagok“ elmélete oly könnyű vigasz a „gazdag szegényeknek.“ Molnár, aki az osztályhelyzeteket a hálószoba hangulatokon át érzékelteti, rezignáltan gondol a proletárszerelemekre, ahol oly könnyű a nő és a férfi sorsa, mert hisz a szegénységben nincsenek válaszfalak. Egy lépés már csak ettől egy molnári proletárregény, amely elzenghetné a proletársors boldogságát, mert az ágyrajárók válaszfal nélkül alszanak és a fiú könnyen a lányhoz

találhat.

Ha Molnár írásainak szociális tartalmát nézzük és az író társadalomszemléletének grafikonját igyekszünk megrajzolni, úgy Az éhes város című regényétől — amely már annakidején nagyobb figyelmet keltett — a legutolsóig, sajátságosan nyugtalan láztábláját kapjuk az írói lelkiismeret alakulásának. Az éhes város a századvégi fővárosnak olykor szinte könyörtelen, de nagy erővel és sötét színekkel megfestett képe. Ez a viszonylagos szociális tisztánlátás és kritikai szemlélet sehol nem tér többé így vissza Molnárnál. A könyv megírásának ideje a „virágzó kapitalizmus” korszakába esik, amikor a burzsoázia még nem béklyózta meg feltörekvési idejéből megmaradt lelkiismereti szabadságát. Amikor még helyet adott a társadalmi önkritikának, mert fejlődési képességét még ösztönösen érezte. A múlt évek nyomán, úgy, ahogy elveszti biztonságát a kapitalista termelés, a polgárság mind kevésbé bírja el a társadalombírálatot; a burzsoázia lassan elveszti hajdani forradalmiságának minden maradékát és elülededik rajta az a konzervativizmus, amelyben egyedüli biztosítékát látja fennmaradásának.

1907-ben jelenteti meg Molnár a Pál uccai fiukat. Szeretettel rajzolja meg ebben a regényében a grundokra szorult ferencvárosi proletárgyerekek életét és Nemesekben, a kis házmesterfiúban a kollektivitás hősiességét mutatja be, de bizony a valóság mégis csak elsikkad már ebben a regényében. Igaz, hogy a proletárgyerekek élete a grundokon telik el, de vajjon mindig játékokban és nem szenvedésben-e? 1909-ben írja meg legkülönb. alkotását a Liliomot. A ligeti hintáslegény és a szerelmes kiseseléd története ez. Ebben a darabban a csavargó a társadalommal ütközik össze, de ő, 1909-et írunk, (egy évvel mindössze azután, hogy véres tüntetések zajlottak le a választójogért) amikor tulságosan kényesek már a szociális problémák — és a konfliktus viccekben merül el. Molnár a burzsoáziával együtt önfelédten szórakozni igyekszik és nem utolsó sorban el akarja terelni a figyelmet arról, ami a társadalom mélyén erjed és forr. Mire a szociális forradalmak korszaka elérkezik, Molnár írói lelkiismerete a mélypontra zuhan. Nem akarja többé tudomásul venni a valóságot.

*

Beszéljünk még Molnár Ferencről, mint a burzsoá írók típusáról. Reichenthal Ferencnek, a nagyszerű csehszlovákiai proletárfestőnek van egy hatalmas albuma, amely illusztráció Alexander Blok 12 című felejthetetlen elbeszélő költeményéhez. Blok a költemény egyik helyén a polgári költőről ír, aki hivatásának magaslatán trónol, líráját zengi és nem veszi észre, hogy körötte a világ lángokban áll. Reichenthal ezt a költőt rajzolta meg könyörtelen ceruzájával. A költő szemén monokli, kezében papír meg toll és úgy lebeg a feldúlt társadalom fölött, elalélva álmaiban, mint aki nem ebbe a szenvedő, verékedő, nyugtalan és gyöttrődő világba való.

Molnár Ferenc alakja ezt a költőt idézi elénk. Távol áll tőlünk a kiesinyes csipkelődés, nem gyengéd célzás ez a monoklira. Molnár monoklija előttünk ép' úgy nem lehet guny tárgya, mint Gandhi lepedője, vagy Balbó szakála. Molnárbán mi azt az író-t látjuk, aki elvonatkozottan manapi életünktől nem is elefántesonttoronyban, hanem az uralkodó osztály napfényes világában él tollal és papírral kezében. És amit mond, mindaz egy más világból való, nem onnan, ahol a koránkelés, munka, munkanélküliség, nélkülözés és éhezés jelenti az életet. Igen, ahol az éhezés épp úgy napirenden van, mint Molnár í-

lágában az öt fogás. Itt van ez az új regény, a Zenélő Angyal, egy fiatal szerelem regénye, ahogy Molnár jelöli. Lehet, hogy a finom pesti társaságban ez fel sem tűnik, de a széles olvasótömegek aligha úgy falják, mint a szerelem regényét. Hamarabb csámcsognak fölötte, mint egy olyan étlap fölött, amit dűsfantáziájú ingyenmester állított össze. Legyen szabad, bármennyire is inyesiklandó és hiú képzeteket keltő, beszélünk arról, amiről Molnár ír a fiatal szerelem regényében. Micsoda szakértelemmel szól a vörös borról, rántott csirkéről és vaddisznópecsenyéről! Szerinte a vaddisznót vörös borban kell megfőzni. Tudja, hogy a frissen vágott csirke kirántva az izületeknél enyhén vérzik. Hogy a friss saláta túl csipős. Hogy a libamáját aludtejben kell eltenni éjszakára. Hogy a fehér málna illatosabb és finomabb, mint a vörös málna. Hogy egy szakácsné úgy fogja fel a szerepét, mint egy színész nő Stuart Máriát. Hogy a legjobb borokat Horváth Nándor szállította Pestről. Hogy ebéd előtt jégbehűtött vermut remek étvágygerjesztő. Vacsora után ajánlatos a Mumm. Miniszterelnöknek parádi vízzel. Hotelbarban délelőtt egy korty Martini-dry, hölgyeknek édes olasz vermut. Hohó, az olasz borok! Szókék és feketepirosak, amelyekről kétszázéves dalok szólnak. És ó, felejthetetlen vidéki vacsorák, ahol uri gesztus étékfogyasztás után a máglyába rakott illatos, aranyszínű piritóskenyér: se puha, se kemény, se vastag, se vékony, se nyers, se odaégett, igazi szakácsremek. No de el Velencébe, ahol az úr hölgyével mazagránt iszik. Caffé in ghiaccio. Feketekávé, sok jéggel. Hőségben forró feketét. Mindent a maga idejében és szakértelemmel. A gorgonzolasajtot úgy kell vajjal összekeverni, hogy az ember egy pár csöpp Worcestershie szószt kever bele. Az ósvelencei tetűlevesről, a zuppa di peocól-ról sem szabad elfeledkezni. És a halspecialitásról, a passariniról, amely ósvelencei módon hagymás mazsolával van töltve. Vagy a fekete sepolina halászléről, amely tudvalevőleg tinta-halból készül és a saját tintájától fekete.

Molnár azt írja ebben a könyvében, hogy aki már ételt komponál, az nem lehet fiatal ember. Lám, lám, a Liliom szerzője csakugyan megöregedett. Még tájleírásaiban is az ingyenmester rezonál: „...tehergályák usznak ezekben... teli liszteszákak dagadnak egymásra... most szembe jön egy, millió kék szódavizes üveggel... salátahegyek... békés déli esőnd... libák usznak a szigetre... a bódék előtt.. spárgaszárazakra felfutó bab...“

Talán ha kannibál lenne Molnár Ferenc, akkor venné csak észre az — embert.

Igy szeretettel belefelejtkeznek a konyhaköltészetbe. És hasonlatai is étlapra emlékeztetnek: „Apa két kézzel szorongatja Aurél kezét, meleg s a n d w i c h-kézfogással.

Molnár Ferenc, ez a nagy talentumú író átvette Brillant Savarin szerepét a magyar irodalomban. Ha korszerűtlenül is, de tökéletes szakácsi és írói! művészettel, ez igaz. Am lehet, hogy a polgárság írója számára ez a korszerű. Hiszen Molnár a polgári író típusa és így nem egyedülálló jelenség karakterében, csupán csak tehetségében.

*

- Tehát mégis Molnár a legelső?
- Mint polgári író, igen. Feltétlenül.

¹ Atheneum kiadás, Budapest, 1933. — ² Ismertetését lásd a Korunk múlt évi szeptemberi számában.

KULTURKRÓNIKA

A FASIZMUS TÖMEGLÉLEKTANA

W. Reich az ismert pszichoanalitikus, új könyvében (*Massenpsychologie des Faschismus*, Verlag für Sexualpolitik, 1933.) közel 300 oldalán foglalkozik a fasizmus és marxizmus problémáival, anélkül, hogy a címbe irt témát lényegileg akár csak érintené. A könyv címe mindenképpen félrevezető. Mert amit a szerző mond, az nem a fasizmus lélektana, hanem egy pszichoanalitikus elmefuttatása szexualpolitikai kérdésekről. És bár a könyv érdekes és helyenként lényegi szempontokat tisztázó, várakozásunknak nem felel meg. Nem azt kapjuk benne, amit a cím ígér. Reich azt reméli, hogy a könyv célzatait az „átlagos munkásfunkcionárius” is megérti, amit a szerző, tekintet nélkül munkája propagatív, nevelő céljára, nyilván fontosnak vél. S ebben kételkedünk. Reich fejtegetései gyakran annyira a részletekbe veszők, hogy azokat követni és tudatilag akceptálni csak az analitikusan iskolázott képes. A könyv elsősben és lényegében a pszichoanalitikus munkája, aki megkísérli a freudi kutatás szociológiai kiértékelését, a marxi dialektikus szemlélet keretében. Marx szociológus volt — mondja R. — de nem volt pszichológus, s itt Freudot hívja segítségül.

Szerző könyve előszavában megállapítja, hogy a munkásmozgalom csődöt mondott, s a nemzeti szocializmus nemzetközi kiterjedtségben is annak felébe kerekedett. Mi az oka annak, hogy Németországban a fasizmus magához rántotta nemcsak a kispolgári tömegeket, hanem a proletáriátus egy részét is? A vulgár marxista felfogás szerint — Reich kifejezése — az adott gazdasági válságnak szükségképpen a tömegek balratolódását kellett volna maga után vonni, de a valóságban a proletárizálódott tömegek jobbra kanyarodtak. Gazdasági bázis és ideológiai magatartás között ilyenképpen olló nyílt, amit a marxista propaganda elnézett. Reich statisztikákkal szemlélteti, hogy Németországban a tömegek osztályhelyzete és ideológiai struktúrája elhajlott egymástól, amint ez a nacionalszocialista szavazatok egyre gyarapodó számában kifejezésre is jutott. Mi az oka annak, hogy a gazdasági és az eszmei struktúrák nem fedték egymást, sőt kifejezetten ellentmondásba kerültek egymással? Reich szerint a marxista mozgalom alapvető gyengéje annak egyoldalúságában rejlik, hogy t. i. megelégedett a válságfolyamat objektív gazdasági megvilágításával, s elhanyagolta a „szubjektív tényező”-t, a tömegek ideológiai beállítottságát. A „vulgár-marxizmus” mechanikus szemlélete, amely az ideológiát a gazdasági bázis reflexének tekinti, s megfeledkezik az ideológia visszahatásáról a primár gazdasági alapra, a szerző szerint szükségképpen az ideológiai mozgalom s ezzel együtt az ideológiai struktúrák elhanyagolását eredményezte, aminek gyakorlati következménye a tömegek kontrár ideológiai magatartása volt — saját objektív gazdasági érdekeikkel szemben. A pszichológia megvetése a politikai erediszban a couézizmus illuzionista csodavárására vezetett, s végső eredményében a munkásmozgalom tragikus csődjére. Reich szerint egyedül az analitikus lélektan képes felfedni a gazdasági bázis és az ideológiai felülépítmény kölcsönvonatkozásait és gyakorlati útmutatást adni a pszichológikus tömegpropaganda szá-

mára. Az ideológiák nem csupán a társadalom gazdasági folyamatának tükrözői, hanem azontul azt a funkciót látják el, hogy az aktuális társadalom-gazdasági adottságot az egyének lelki szerkezetébe rögzítsék. Így válik az ideológia materiális hatóerővé az egyének magatartásában, s így hat vissza az ideológia az alapvető bázisra. Az ideológiának ez a belső pszihikus funkciója magyarázza meg, hogy az emberek gazdasági osztályhelyzetükkel ellentétes ideológiai magatartást mutatnak, s erre az irracionális jelenségre a gyakorlati tömegpropaganda nem fordított gondot. Ennek az irracionális, célszerűtlen cselekvésnek, vagyis az ökonómia és az ideológia szétesésének megértésén fordul meg a politikai frázis sikere. És ezen a ponton Reich, az analitikus, a pszichoanalizist hívja segítségül. Amire a szociálökönómia nem képes, t. i. az ideológia szerkezetének és dinamikájának fellelemzésére, azt a pszichoanalízis fogja teljesíteni. „A pszichoanalízis klinikai magvában a jövőendő dialektikus-materialista lélektan alapja.“ A szexuálökönómia tudománya — mondja R. — Marx szociológiai és Freud lélektani alapján épül fel. A szexuálökönómia, amely túlnőtt a pszichoanalízis tapasztalati megállapításain, felveti a kérdést, hogy minő szociológiai okból fojtja el a társadalom a nemiséget? Reich itt korábbi munkájára utal, (*Der Einbruch der Sexualmoral*) s kifejti, hogy a monogám házasság, s az apasági család intézményének kialakulása hozta magával a szexuálnegatív morál rendjét, ellentétben az anyasági öskommunista társadalom szexuálpozitív rendjével. A család a kapitalista társadalom ideológiai gyára, ahol a nevelés (szülőiskola, egyház) a szociálökonomiai és szexuális strukturák ideológiai berögzítésével már a gyermekkor első 4–5 évében kimintázza a későbbi „állampolgár“ arculatát. A gyermek genitális nemiségének elfojtása — ami az uralkodó szexuális nevelés elve — általános gondolkodási gátlást és kritikára való képtelenséget jelent, s ilyenképpen az osztályöntudat kialakulását elvetéli. A nemi gátlás a gazdaságilag elnyomott embert szerkezetileg annyira megváltoztatja, hogy saját érdekei ellen cselekszik, érez és gondolkodik. És ezzel a felismeréssel közelebb jutottunk annak a folyamatnak a magvához, amit az ideológia visszahatásának nevezünk az alapvető gazdasági bázisra.

Ezeknek az elméleti fejtegetéseknek talaján fejleszti tovább a szerző konkrét vizsgálatait. Megállapítja, hogy a faszizmus objektív szociológiai funkciója az uralkodó gazdaság-társadalmi rend védelme ugyanakkor a fasiszta tömegek szubjektív, antikapitalista érdekeit is hangoztatja, amelyeknek kiélezése nélkül a mozgalom sohasé érte volna el célját. Mert a faszizmus tömeglélektani bázisa — a kispolgárság, amelyet — szerzőnk véleménye szerint, — a baloldali mozgalom lekicsinyelt és elhanyagolt, holott a tények dokumentálják, hogy a kispolgárság istud „történelmet csinálni“; s csinál is, miként ezt a német és olasz faszizmus példája mutatja. Ennek kapcsán hosszú lére eresztett fejtegetéseket kapunk a kispolgár lélektanáról, amelyek abban csúszosodnak, hogy a kispolgár az állammal, a felsőbbsséggel való azonosulás (freudi műszo) útján ollót alkot gazdasági helyzete és ideológiája között, s a „Blick nach oben“ beállítottságával élesen elkülöníti magát az ipari munkás osztálystrukturájától. Ennek a kispolgári létnek természetét fejezeteken át mutatja be, következetesen hangsúlyozva, hogy a kispolgári lét zárt családi jellege involválja annak strukturális karakterét és az apa praevaleáló állását a család keretében, s a családtagoknak egymáshoz kötöttségét szexuális elfojtás árán. Azt a helyzetet, amelyet a családapa a termelési folyamatban a fensőbb-

séggel szemben elfoglal, átviszi gyermekeire, s bennük reprodukálja az autoritáساس — passzív lelki alkatot, amely a kispolgár fensőbbiség imádatának előfeltétele. Szexuális elfojtásaival biztosítja a családtagok intenzív egymáshoz kötöttségét, s a kispolgári szexuálnegatív strukturák kialakulását. A családi lét az eszmei képletek kiterjesztő faktora, amelyet Reich szerint marxista teoretikusok nem akartak észrevenni. De a kispolgárság ideológiája átterjedt a proletáriátus egyes rétegeibe is, s R. szerint a szociáldemokrácia tömeglélektanilag híveinek kispolgári strukturáira alapoz. A szociáldemokráciának tisztán politikailag érthetetlen erőssége a krízis éveiben a proletáriátus megfertőzöttségének kifejezése. R. a kispolgári életformák átvételét — a családi sörözgetés, „esti ruha“ proletárestélyeken stb. — teszi felelőssé a proletárrétegek elpolgáriásodásáért, amelynek ezek a külső jellemzők beszédes kifejezői. Ezzel együtt idegzi be a kispolgári ideológiát, amelynek a proletártudatból való kitérés és új proletárelétfarmák megteremtése — még a kapitalizmus rendszerében a nevelő tömegmozgalom fontos követelménye. Reich egyre ismétli, hogy az osztályok harcát nem elegendő az objektív gazdasági osztályellentét síkján megvívni, hanem a harcot kétvágányon, a világnézeti fronton is folytatni kell. Az ideológiai kulturfront centrális kérdése a szexuálpolitika, s ennek bagatellizálása a marxista mozgalom részéről — a szerző szerint — az ellenfront sikerének titka. Család, iskola, egyház a szexuális elfojtás szolgálatában állanak.

Reich írása elsősorban a szexuológus és pszichoanalitikus munkája. És egészen bizonyos, hogy éppen ezért ellenállásokat és elhárításokat

Kérjük t. előfizetőinket, hogy ne kölcsönözzék ki példányaikat, hanem az érdeklődőkkel fizetessenek elő.

fog kiváltani azok köréből is, akik vele világnézeti közösségben vannak. Maga Reich is harcosan hadakozik jobbra és balra, s agresszivitása olykor affektív érdekeltséget árul el. Hogy munkája intellektuálisan áteszmélt és érületileg átélt, abban nem lehet kételkednünk, s magának a szexuálpolitikai mozgalomnak tudatosítását és kihangsúlyozását is szükségesnek és hasznosnak tartjuk.

(Nagyszöllős)

Neufeld Béla

A MAI NÉMETORSZÁGI KULTURHARC. A németországi egyházak frontján a harc egyre hevesebb. Alig öt hónap mult el azóta, amióta a nemzeti szocialista Müller vezetése alatt a német evangélikus egyházakat nagy nehezen egyesítették s máris az egész épület összedüléssel fenyeget. Egy dolog bizonyos: a német evangélikus egyházak körében kialakult ellenzék vezetői egyáltalán nem elvi ellenségei a német fasizmusnak. A 4000 ellenzéki lelkész között nagyon sok a nemzeti-szocialista. Az ellenzék egyik legkiválóbb szóvivője, Karl Barth bonni teológiai professzor mondta Hitlerről: „A kor politikai mozgalmában egy igazi Vezető nagystilű alakja áll, aki képességeivel tényleg alkalmasnak bizonyult a politikai hatalom meghódítására.” A német egyházak harca tehát korántsem akörül a kérdés körül forog, hogy a német fasizmus ellen-e vagy mellett. Barth és az ellenzéki lelkészek Müller gleichschaltolási módszerében az evangélikus egyházak tömegbefolyásoló tevékenységének súlyos veszélyeztetését látják. Ezek a lelkészek u. i. nem olyan rövidlátók mint Müller és Hossenfelder, akik korlátoltságukban a köréjük csoportosuló Német Keresztények (Deutsche Christen) tagjait a „Jézus Krisztus rohamcsapata” (SA Jesu-Christi) nevével látják el.

A Német Keresztények eredetileg az evangélikus egyházfőkre befűlről próbáltak nyomást gyakorolni, hogy azok engedelmeskedjenek a hitlerizmus új urainak. A Német Keresztények vezetői azonban nem elégedtek meg ennyivel. A Hitler-kormány külső sikereitől elkapatva az egész evangélikus egyház meghódítására törtek. Akciójukkal elérték, hogy a birodalmi püspök, akit az evangélikus egyházi hatóságok emeltek e méltóságra, lemondott s elérték azt is, hogy az egyházhatósági választások hitlerista recept szerint történtek, minek következtében a Német Keresztények az egyes tartományi egyházakban többséghez jutottak, úgy hogy végül diadalmasan iktatták be Hitler bizalmi emberét, Müllert a birodalmi püspöki székbe. „Jézus Krisztus rohamcsapatának” győzelme így befejezettnek látszott. Minden fontos helyet megbízható rohamparancsnokokkal töltöttek be. Közben azonban megtörtént az, amivel a Német Keresztények diadalmenetükben nem számoltak: az evangélikus egyház megvert régi vezérkara mozgósította a vallási tartalékokat, — hogy a háborus frazeológia mellett maradjunk.

Az a kérdés, hogy e vallási ellenzék mögött mennyiben húzódik meg valamelyik kapitalisztikus párt, pl. a német nemzetiek politikai ellenzéke? Kétségtelenül: a feloszlatott német-nemzeti front konzervatív vezetői s a protestáns egyházak ugyancsak konzervatív régi bürokráciája között nagyon szorosak a kapcsolatok. Hugenberg és a kelet-elbai káposzta bárók erős szimpátiával kísérik Hitler növekvő nehézségeit az egyházi harcok során. Mindazonáltal téves volna a német evangélikus egyházi háborúságot a német nemzeti párt vallásosan maszkírozott ellenzéki mozgalmának tekinteni.

Németország 40 millió protestánsára 18 ezer protestáns lelkész esik. Ha ennek a 18 ezernek ma egy negyedrésze a Német Kereszté-

nyek ellen lázad, úgy ez nemcsak azt jelenti, hogy mögöttük a lelkészeknek még szélesebb köre áll, hanem azt is — és ez a tény sokkal fontosabb — hogy a dolgozó protestánsok körében mély erjedés indult meg. Az ellenzéki lelkészek próbálják ezt az erjedést felfogni s a vallási ellenállás irányába levezetni. Fennáll u. i. a veszély, hogy ez az erjedés szétfeszíti a vallási kereteket s a Harmadik Birodalom fasiszta urainak üres ígéreteiből kiábrándultakkal karöltve antifasiszta mozgalommá nő.

A Német Keresztények első követelése az egységes evangélikus birodalmi egyház megteremtése volt a birodalmi püspökkel az élén. A nemzetiszocialista Führer-principium keresztülvételét jelentette ez. Eddig u. i. az önálló tartományi egyházakra tagolt német evangélikus egyház federalisztikusan épült fel. Az egyház élén az egyházi főtanács állott, amit a tartományi egyházak hatóságai „demokratikusan” választottak. Ebben a vonatkozásban a német evangélikus egyház jelentősen mögötte állott a katolikus egyháznak, amely autoritativ principiuma következtében tagjait sokkal szorosabban tartotta kézben. A német katolikus egyház ebből következő ereje megnyilvánult a Pápen által kötött új vatikáni konkordátum esetében is. E konkordátum szerint a katolikus egyház ugyan egyelőre felad minden direkt befolyást a politikára, ezzel szemben azonban korlátlan a monopóliuma a vallási befolyásolás területén s ennek következtében önállóságával fontos hatalmi tényező a nemzetiszocialista kormányzattal szemben. Természetesen a katolikus Centrum Párt összerombolása a nemzetiszocialista „totális” állam révén érzékeny veszteség a német katolikus egyház számára, ez a körülmény azonban a legkevésbé jelenti azt, hogy a katolikus egyház hatalma végleg megtört.

A Vatikán, a nemzetközi katholicizmus vezérkara olyan hatalom ma, amivel a nemzetközi kapitalizmus komolyan számol s a Vatikán egyáltalán nem gondol arra, hogy Hitler Harmadik birodalma előtt kapituláljon. Ellenkezőleg. A súlyos nehézségek ügyes kihasználása révén, amiket a német egyházi háborúság a nemzeti-szocialisták számára jelent, a Vatikán offenzívába megy át a Hitler-kormány ellen. Máris várható egy pápai tiltakozó jegyzék a kereszt háttérbe szorítása s a Hakenkreuz-oktroj miatt, ami valójában a konkordátum legfontosabb pontjának be nem tartását jelenti. Különösen éles a harc a Vatikán részéről a Hitler-kormány által kiadott sterilizációs törvény ellen, amely a katolikus egyházi tanokba ütközik.

A német kormány egyelőre az egykori vezető katolikus politikusok ellen beindított korrupciós pörökkel válaszol, s a katolikus papok letartóztatásával, különösen a Rajna mellékén és Bajorországban, ahol a német katholicizmus legerősebb centrumai találhatók.

A Német Keresztények, legalább is a radikális szárny, úgy vélik, hogy „a protestáns egyház ujjászületésének” útját a keresztény vallás germanizálása jelenti. Krisztust, aki a keresztény hitelvek szerint csöndes és kegyes béketűrő és megváltó volt s ezen kívül még zsidó, katonás hőssé „északosítják”, aki természetesen árja kell hogy legyen, hogy rohamcsapatai szemében elfogadásra találhasson. Ebben az északosítási törekvésben a legkevésbé sem valamely különösképp megváltó „Jézus Krisztus rohamcsapatparancsnok” jelentéktelen kisiklásáról van szó, mert pl. a brandenburgi tartományi püspök egy nemzetiszocialista sirjánál a következőket mondotta: „Mi mint nemzetiszocialisták és mint német keresztények tudjuk, hogy a Harmadik Birodalom számára van egy Walhalla s ha ez nem volna, úgy a harc éveiben való halálnak nem volna semmi értelme.”

A „vissza Wotánhoz“ jelszó csak konzekvens alkalmazása és továbbvitele annak a világnézetnek, amely gyakorlatának „hősi“ kifejezését az imperialisztikus háborús készülődésben s az állati terror eslekedetekben látja. Egy új Wotan-kereszténység teológiai megalapozását azonban lehetetlenné teszi az egész keresztény tanítás, az Ó- és Új Testamentum, a Biblia. Különös élességgel irányul a harc az Ó-Testamentum ellen. A Biblia tanításai ellen irányuló harc viszont következetesen a keresztény vallás tanaival való szakításhoz vezet. A Német Keresztények extrém szárnya el is érkezett ehhez a ponthoz. Bergmann lipcei egyetemi tanár a Luther-hét alkalmával a berlini egyetemen tartott előadásában a következőket mondta: „A kereszténység még sohasem volt oly korszerűtlen mint a Harmadik Birodalomban. Aki a kereszténységet és a nemzetiszocializmust összeegyeztetni véli, az se nem igazi keresztény, se nem igazi nemzetiszocialista.“ Ez és más tények igazolják, hogy a kulturharc mennyire kiélesedett Németországban. A Német Keresztények láthatólag visszavonulóban vannak az ellenzék támadása elől. Ez a visszavonulás azonban példátlan és szabályszerű pánikba megy át.

Mi az oka ennek a visszavonulásnak s az ellenzék sikereinek? A nemzetiszocialistákban lassan dereng az a felismerés, hogy a kulturharc útja vagyis a protestáns egyház „katonai meghódítása“ nem vezet célhoz s hogy az egyházi ellenfél erejét alábecsülték. Az oly méreszen megkezdett akció szánalmas összeroppanása végül Göbbelst is meggyőzte afelől, hogy ostobaság volt a természetes szövetségest ellenességgé tenni egy olyan időben, amikor a kommunizmus leküzdése minden ellenforradalmi erő koncentrációját szükségessé teszi. Ezért hivatatosan minden eshetőségre való tekintettel a következőket közlik: „Adolf Hitler birodalmi kancellár kifejezetten úgy döntött, hogy mivel tisztára egyházi ügyről van szó, kívülről ebbe a véleményharcba nem avatkozik.“ Mintha az állami megbízottak kiküldése nem egy „kívülről“ való beavatkozás volna.

Az ellentétek egyelőre még nagyon kiélezettek. Téves volna azonban az evangélikus egyház szakadásával számolni vagy feltételezni, hogy az evangélikus egyház mostani belső harca következtében fölborul. A harcban álló csoportok békekötése nem várhat soká magára. Ehhez a békekötéshez a Hakenkreuzos vagy Hakenkreuz nélküli lelkipásztorok végső soron nagyon sok közös érdekléssel rendelkeznek. Mindenesetre az evangélikus egyház tömegszervezetté való kiépítésének kísérlete megfeneklettnek tekinthető.

Nemcsak az egyház, hanem a német uralkodóosztály érdekében is a protestáns egyház viszonya a Hitler-kormányhoz ismét függetlenebb és neutrálisabb lesz, mert csak egy kifelé önálló egyház leplezheti regresszív funkcióját a tömegek előtt. Ezt a Német Keresztények vezetői elfelejtették harc közben. A mai napok hatalmasságainak sem lelkiismereti szabadságra, sem tudományos szabadságra nincs szüksége. Ezek az erők fasiszta kulturbarbarizmust kívánnak s az önálló szellemi megmozdulások elfojtását. Erre a célra viszont sokkal alkalmasabb a katolikus egyház mint a protestáns. Ez magyarázza a katolicizmus nemzetközi méretekben való állandóan növekvő jelentőségét, amely mögött a protestantizmus mindegyre jobban veszíti a talajt. Ennek ellenére azonban a protestáns egyház fasiszálhatja apparátusát. A német birodalmi püspök a Német Keresztények veresége után is tovább gyakorolhatja funkcióját s minden valószínűség szerint a jövőben is nemzetiszocialista érzelmű lesz. A protestáns egyház a Harmadik Birodalom fasiszta kulturpolitikájának propagandájában részt vehet és

részt is fog venni. A fejlődést azonban 400 évvel nem csavarhatja vissza. Erős, a tömegeket mozgásba hozó népi egyházat nem fog teremteni. A történeti fejlődés napirendjén más kérdések állanak.

(Freiburg)

Bözödi Dénes

A CSEHSZLOVAKIAI VÁLTOZÁSOK. Rövid néhány évvel ezelőtt a cseh imperializmus szóvivői még a „nyugalom és boldogság szigetének” tartották Csehszlovákiát. A határon túl már tombolt a gazdasági válság. De szerintük a Köztársaság szerencsés gazdasági strukturájának szirtjein megtörtek és meg fog törni hullámainak ereje. Volt is ennek az önámító elméletnek bizonyos jogosultsága, ha Csehszlovákia alatt a Zsivnokonzern és a Légióbanka urait; a Preissokat, Pecseket és Schöllereket értjük. Az alacsony munkabérek, a kartellek magas belföldi árai és a magas állami szubvenciók kedveztek az exportnak. A cseh finánc-tőke egész sor országban vetette meg a lábát. Ugy a bel-, mint a külföldön nagy investíciókat eszközölt. Bőven jutott emellett arra is, hogy a háborús évekre emlékeztető osztalékokat fizessen ki az uralkodó pénzmágnásoknak.

A nagy bankok száma ugyan 1919. és 1929. között (a konjunktúra utolsó évéig) 27-ről 22-re apadt az u. n. történelmi országokban, részvénytőkéjük azonban 914.4 millió csehkoronáról 1844.6 mill. esk.-ra; a tartalékok 378.5 mill. esk.-ról 163.4 mill. esk.-ra; a profit pedig 85.8 mill. esk.-ról 253.3 mill. esk.-ra emelkedtek. Az investálásra vonatkozólag jellemző, hogy míg 1919-ben csak 605 részvénytársaság állott a nagybankok kontrollja alatt 2532.7 mill. esk. tőkével, addig 1930-ban már 1302 részvénytársaság 8106.4 mill. esk. részvénytőkével. S ezek nagyrészt közvetlenül a bankok alapították.

Ebből a „nyugalomból és boldogságból” azonban édes-kevés jutott a munkás- és középrétegeknek. A munkabérek és kis jövedelmek lassan lemorzsolódtak. 1921. és 1922.-ben fizették a legmagasabb béreket. Ha az 1921-es nivót 100-nak vesszük, akkor már 1923-ban 15 százalékot, 1924-ben 18 százalékot, 1930-ban pedig cca 40 százalékot tett ki a visszafejlődés. Emellett az árak folyton emelkedtek. Az Ált. Stat. Hivatal kimutatása szerint 1923-ban egy prágai munkásalád a kereset 62.14 százalékát költötte élelemre. 1927-ben már 63.83 százalékát.

A hanyatló munkabérekkel szemben erősen emelkedett a profit. A konjunktúra éveiben 400 milliárdra becsülték Csehszlovákia nemzeti vagyonát. Az évente termelt új érték (Hotovecz dr. volt keresk. miniszter adatai szerint) mintegy 80 milliárd esk.-át tett ki. Ha már most a befektetett variábilis tőkét (munkabérek) 9 milliárdnak vesszük a mezőgazdaságban és 15 milliárdnak az iparban, a termelt érték-többletet pedig a mezőgazdasági szektorban 15, az ipari szektorban 34 milliárdnak, akkor e nyers, de megbízható becslés alapján az érték-többlet ráfája nem lehet alacsonyabb 200 százaléknál.

Mindenképpen figyelemreméltók ezek a számok. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy Csehszlovákiában sem a munkabérek, sem a megélhetési index nem alakul egységesen. A kereseti és megélhetési lehetőségek északnyugatról délkelet felé haladva ellenkező irányú eltolódást mutatnak. 1924-ben, amikor az olló még aránylag szűk volt: Csehországban 26.99, Morvaországban és Sziléziában 26.01, Szlovensz-kón és Kárpátalján 22.90 esk. volt az átlagos napibér. A válság éveiben az 50–60 százalékos különbségek sem ritkák. A megélhetési index viszont éppen a legalacsonyabb munkabérekkel bíró országrészekben a legmagasabb. Az 1933. december közepén kiadott statisztikák szerint a megélhetés Szlovensz-kón 3 százalékkal, Kárpátalján pedig 11 száza-

lékkal volt drágább, mint a történelmi országrészekben.

A cseh imperializmus igyekezett a nemzetiségekre gyakorolt fokozott nyomással egy lehetőleg széles munkásarisztokrata réteget kitermelni és a különböző országrészek különböző nemzetiségű munkásságát egymással szembeállítani. Ez bizonyos mértékben sikerült is. A grafikai-, közlekedési-, villamossági- stb. iparban a bérek még a válság negyedik évében is viszonylag magas színvonalon mozogtak. Ha tekintetbe vesszük, hogy ez a nem szezőnszerűen jól kereső munkásréteg mintegy 15 százalékát teszi ki az összmunkásságnak, akkor tisztán áll előttünk a reformizmus és a szocialista pártok tömegbefolyásának és ezzel együtt a cseh kapitalizmus viszonylag hosszú ideig tartó stabilitásának gazdasági gyökere.

2. Ma ezeknek az időknek csak az emléke él. Csehszlovákia is besodródott és évek óta vergődik, vonaglik a krízis örvényében. A profit összezsugorodott, a tartalékok felemésztdtek, a bérek katasztrofálisan zuhantak, a krach fenekestől felforgatta a társadalmi és politikai életet. Mélyreható eltolódások következtek be és folynak le a munkásosztályban és a középrétegekben. Mindezen átcsoportosulások kísérelésként a belpolitikai élet is gyökeres regresszív fordulatot vett.

Néhány számadat mindennél élénkebben fogja kifejezni annak a változásnak a mélységét, mely a Köztársaságot alapjaiban rázza meg. Dr. Hotovecz a prágai gyárosok klubjában tartott előadásában bő adatokra támaszkodva kimutatta, hogy Csehszlovákia importja 55, exportja 52 százalékkal esett vissza. Ezek a számok azonban optimistikusak. Sokkal közelebb jár a valósághoz a reichenbergi kereskedelmi és iparkamara elnökének, Liebig Teodornak előadása, amelyet a kereskedők és iparosok nagygyűlésén mondott el. Szerinte a kivitel értékben az 1929-es színvonal egynegyedére zuhant. Míg 1929-ben 20.499 millió esk.-t tett ki, 1932-ben pedig 7.392 esk.-t, addig 1933. első hat hónapjában már csak 2.699 esk.-t. A vámbevételek csökkenése is inkább ezeket az adatokat támasztja alá. A válság előtt másfél milliárd volt a vámjövdelem. Az 1934-es költségvetésben azonban előirányozva is csak 625 millió lett.

Ennek az éremnek a másik oldalán az ipari termelés katasztrofális esése, közel 1 és $\frac{1}{4}$ millió munkanélküli és a tömegfogyasztás haláltnan zuhanása áll. A központi statisztikai hivatal december végén kiadott jelentése szerint az elmúlt év folyamán a húsfogyasztás 14 százalékkal, a zsirfogyasztás 25 százalékkal, a textilárúk pedig 23 százalékkal ment vissza. De olyan adatok is, mint a pénzügyi betétek, közel 2 milliárdos csökkenése, az italszesz fogyasztásának 44 százalékos esése és a cigaretták és dohányfogyasztás hatalmas súlyyedése, kifejezésre juttatják a rohamos és általános rosszabodást.

A tisztviselők és hivatalnokok fizetéseinek ismételt leszállítása, a munkásarisztokrácia kiváltságos helyzetének lassú megszűnése erősen megszükiti azt a bázist, amelyre a „demokratikus” belpolitika rendszere és egyensúlya épült. Rohamosan éleződnek az osztályellentétek. Ezek kimélyülése Csehszlovákiában is felvetette a fasiszta kormányzási módszerekre való áttérést.

3. A Köztársaság sajtóságos viszonyai lehetetlenné teszik, hogy a cseh imperializmus lekopirozza az olasz és német fasiszmus bevezetésének módszerét. Azok a hatalmas nemzetiségi tömegek, amelyeket a cseh polgárság a Monarchia összeomlása után bekebelezett, meghiusítják egy egységes fasiszta tömegpárt kialakítását. Stribrnýék nem hódítanak sem az északi német, sem a szlovák, ukrán és magyar nemzetiségi vidékeken. Ez utóbbiak fasiszta mozgalma épp ellenkezőleg

szembefordul a cseh imperializmussal s Berlin, illetve Budapest felé gravitál. Stribrny horogkeresztesei szektaszzerű csoportoskák, amelyekre a polgárság nem támaszkodhat.

A fasiszta tömegpárt hiánya folytán a koalíciós kormány maga kényszerül átvenni a fasiszmus megvalósítójának szerepét. A csehszlovák belpolitika legutóbbi két évének története minden kétséget kizáróan a parlamenti demokrácia nyílt diktatúrába való átnövésének története. Ezalatt a két esztendő alatt a kormányrendeletek és törvények egész hálózata jött létre, amelyek tudatosan erősítik a központi hatalmat és fokozatosan kikapcsolják a parlamentet. Emellett a cseh polgárság gondosan ügyel a demokratikus külszín megóvására, nehogy a széles szociáldemokrata, nemzeti szocialista és agrár tömegekben korai elégedetlenséget keltsen és így siettesse azok leválását a polgárság uszályáról.

A szeptember folyamán életbelépett felhatalmazási törvény megszemenő gazdasági intézkedések rendeleti uton való életbeléptetésére jogosítja fel a kormányt. Ezt a törvényt annak idején a szó szoros értelmében véve keresztülhajsolták, hogy a londoni világgazdasági konferencia előtt a parlament megkerülésével léptethessék életbe egy sereg vámtétel felemelését. Most egyre gyakrabban beszélnek arról, hogy ezt a törvényt politikai intézkedésekre is ki kell terjeszteni.

A másik nyílt fasiszta előretörés az u. n. pártok feloszlatajáról szóló törvény elfogadása. A cseh polgárság taktikázní kénytelen belső ellentmondásainak örvényében. A demokrácia megvédésének jelszavával lép fel a „jobb és baloldali diktatorikus törekvések” ellen. A jobboldali törekvések elleni harca azonban csak a nemzetiségek polgárságának elszakadási törekvései ellen irányul. Így a pártok feloszlatajáról szóló törvény látszatra az északcsehországi horogkeresztos mozgalom leküzdését intencionálta. Tulajdonképpeni rendeltetése azonban a baloldal leküzdése. Ezen a téren különben már eddig is nagyon sok történt. Betiltották az egész baloldali sajtót. Olyan lapok sem kerültek ezt el, amelyek köztudomásúlag kulturlapok voltak. A kulturszervezeteket is feloszlataják. Az egész baloldali munkásmozgalom föld alá szorítására is meg van már a törvényes alap. A fordulat máról-holnapra bekövetkezhet. — A nemzetiségi politika terén is félreismerhetetlen a regresszív előretörés. A nemzetiségi vidékeken napirenden vannak a monstre tömegpörök. A belpolitika e jobbratolásával gondolja kettévágni a cseh polgárság a válság, a nemzetiségi ellentétek és a revíziós törekvések gordiusi csomóját. Az utolsó tartalékok felvonultatásáról van szó. Sikerülni fog-e, vagy pedig az egyre erősödő antifasiszta áramlat kerül ki a hareból győztesen azt a jövő mutatja meg. Egy kétségtelen. Ennek a politikának sikerült valamennyi koalíciós pártot megnyerni. Fenntartás nélkül engedték magukat befogni a szociáldemokrata pártok is. A „kisebb rossz” politikájának ez a csehszlovák változata azonban a német tapasztalatok után szükségszerűen nagy ellentállást vált ki a párt tömegeiben. Ez az ellenzéki mozgalom, párosulva a középrétegek és a nemzetiségek elégedetlenségével az egész helyzet kulcsa is lehet.

(Pozsony)

Kovács Károly

A HUMANIZMUS ÉS A RACIONALIZMUS ELLEN. A hitlerizmus felszakított minden irracionális erőt Németországban. A német kathäder filozófia, mely még az utolsó évek folyamán is halomszámra gyártotta a filozófia temető értékeit népszerűsítő műveket, levette akadémius köntösét s a hitlerizmus általános szellemromboló hadjára-

tában garmadával megjelenő könyveivel és könyvecskéivel a humanizmus és a racionalizmus ellen indít rohamot az újnak, eredetinek és lényegesnek mondott irracionálizmus érdekében. Ne beszéljünk arról, hogy a racionalizmus és irracionálizmus szembeállításá valójában csak arra jó, hogy a társadalmi, politikai és szellemi történések valódi játékát s az igazi frontokat leplezze, hanem nézzük meg, hogy miféle megfontolásokat tartalmaznak ezek a frontbavetett könyvek.

Heinrich Forsthoff (Das Ende der humanistischen Illusion. Furche-Verlag, Berlin, 1933.) összehord mindent, amit az új „életformák“ átvilágítására alkalmasnak vél. Forsthoff a világ jelenlegi krízisét ama „humanizmus“ krízisének tartja, amelynek alapelve szerint a történések központi szubjektuma az ember. Ez a görögök által életrehívott humanizmus uralkodik kétezer éve. Eszerint a humanizmus szerint az ember elsősorban gondolkodó lény, (a „gondolkodás előbbre való mint a lét“), a világ maga viszont valami légúres térben történő ész-spekuláció terméke. S mert „magánvaló“ gondolkodó én, amelyen a valóság épül, nincs, hanem csak konkrét én, ezért az egész világ — ebben a gondolatrendszerben — nem egyéb fikciónál; a gondolat problémái „látszat problémák“, fogalmi árnyszerű körvonalak, amiknek nem felel meg semmiféle realitás. Minden tudás így csupasz illúzió. „A valóság nem ismerhető meg csak elismerhető. A létezőket csak a tapasztalás közvetíti“ — mondja H. F. „Kauzális és teleológikus tendenciák és motívumok a valóságban mincenek. S nincsenek értékkülönbségek sem. A gondolkodás formális funkciója az összehasonlításban, a megkülönböztetésben és az elrendezésben merül ki. A megismerésre való igény feladásával a valóság darabokra hull, de korántsem összefüggésnélküli kaoszra, mert számunkra a világ önmagában véve mégis olyan összefüggésekből áll, amiket elismerünk.“ Ilyen összefüggés pl.: a család. A családban a szülők egymáshoz való viszonya s a gyermekek egymásközi viszonya s a szülők és gyermekek kölesönös viszonya: valóság. A rokonság, úgy a természetes, mint a szellemi; a vér, a föld, a nyelv, a nép mind valóságos jellegű összefüggések. A humanizmus és racionalizmus megrontott emberének ezek felé kell megtalálnia a visszavezető utat s ezekben kell beteljesülnie. Azt a humanisztikus „inflációt“ és „illúziót“, amely az élet minden szakaszát áthatotta, radikálisan le kell építeni. Az ember ismét az isteni világuralom objektuma, „az isteni könyörület tárgya“ legyen; „ne ő rendelkezze, hanem ő vele rendelkezzenek“. H. Forsthoff a helyes kiindulásból így érkezik el a mai német diktatura központi követeléséhez. H. Forsthoff mindenesetre ezt a követelést filozófiái, sőt theológiai leplekkel maszkirozza, — e leplek azonban nem patyolatok. Teli tévedésekkel. Alapvető tévedés pl. amikor a görög filozófiát teszi felelőssé a magánvaló, megismerő énért, amit a görögök egyáltalán nem ismertek. Hasonlóan vaskos tévedés, amikor azt mondja, hogy a tudományos szocializmus „a tiszta ész szférájában mozog“, s „a minden ember egyenlőségének elvét“ állítja föl. S mit mondjunk arról, amikor azt állapítja meg, hogy a „humanista“ intellektuelek szellemi existenciája „napjaink munkanélkülieinek külső existenciájával hasonlítható össze. A munkanélküliek az állami munkanélküli biztosítás s a biztosító intézetek révén külső existenciájukban annyira bebiztosítottak, hogy annak a bázisnak a törekenysége, amelyen existenciájuk nyugszik, egyáltalán nem okoz nekik fejfájást, úgy, hogy helyzetük bizonytalanságára és veszélyeztetettségére egyáltalán nem is gondolnak.“ — Viszont ne követeljük H. F.-tól semmit, hanem vegyük annak, ami. Ekkor viszont felmerül a kérdés, hogy mi marad

meg mint „valóság“ H. F. számára ha majd minden életszakaszt racionális és humanista „illuzió“-nak mond. „Illuzió nélküli valóságnak tekinthetjük azokat a természetes közösségeket, amelyek a vér és a föld alapján nőnek: mint, család, rokonság, törzsi összetartozás, a nyelv és az erkölcs közössége, a nép. Az ezek által a közösségek által létrejött vonatkozások nem racionális természetűek, hanem valóságosak. Ezek a közösségek ezért mint minden valóság, probléma nélküliek.“ H. F. szerint tehát a ráció ellenfogalma az igazi valóság s ennek az „irracionális“ karaktere az, ami annak az új szellemi magatartásnak az alapjául kell, hogy szolgáljon, amit H. F. a humanista megismerés helyére proklamál: az autoritativ hit. Ezzel az autoritativ hitttel természetesen szembe kerül az egész filozófia, Platótól Heideggerig, de szembekerül a weimari alkotmány, a Népszövetség, stb., stb. is s lesz végül a tudákos könyv a tipikus népgyűlési náciszólamok filozófiai igazolása.

Egész más irányból állítja frontba munkáját Edgar Dacqué (Natur und Erlöung. Verlag R. Oldenburg, München, 1933.) a racionalizmus és a mechanisztikus intellektualizmus ellenébe. A könyv négy fejezete négy különböző pontból írja le az új „természetismeret“ fogalmát. A mechanisztikus természettudománnyal szemben, amely a dolgoknak csupán a külsejét ragadja meg, az igazi természetismeret a dolgok külsejét csupán a valódi, „túlann való“ „valóságuk“ hasonlatául, szimbolumául tekinti. Az igazi természetszemlélet E. D. szerint az örök „ősképek“, a dolgok „ideáit“ mézi; az ősképi világot, ahogy az, isten alkotásaként a paradicsomi őállapotban létezett, míg azután a bünbeesés révén az emberrel együtt az egész természet istentől elfordult „démonikus“ állapotába került, amely egészében a megváltásra vár. Ilyen vonatkozásokban persze a természetismeret esetében „nem valamely tudományos vizsgálódásról van szó, hanem valami végső soron belőlünk való közös kikiáltásáról, valami mindannyiunkból belülről jövő, de érthetetlen“ megnyilvánulás hirdeléséről, amiből azután Edgar Dacqué valamiféle etikát vezet le, ami végeredményben szintén népgyűlési náciszólamok filozófiai síkba való emelése. Hogy a Harmadik Birodalom életmozgásának ellenszenves napjaiban a filozófus a dolgok „belső teréről“, s minden lét „teremtő ősalapjáról“ beszél egy új „élet- és megélési-érzelem“ propagálása érdekében, ez tényleg káprázatosan félrevezető. A középkori kivégzési formákat visszaállító Németország hátterében ilyen kegyes gondolatok virulnak...

(Berlin)

Szeremley László

KISÉRTETEK A NAPON. A Prager Tagblatt törvényszéki rovatában olvassuk „Karl Kraus helyreigazítási pere“ címén a következőket: „A Gegenangriff november 26-i számában „Végszó Karl Krausra“ címen „Arnold“ aláírással cikk jelent meg, mely közli Karl Kraus legutóbbi Fackelben megjelent költeményét. Ebben a cikkben a költemény visszaadása annyiban volt hibás, hogy egy vonatkozó névmás elöl hiányzott a vessző... Karl Kraus prágai ügyvédje, dr. J. Turnovsky révén követelte a következő helyreigazítást: „Helytelen, hogy a vers ötödik sora így hangzik: „Kein Wort das traf“; helyes az, hogy a sor így hangzik: „Kein Wort, das traf“. Az ügyet a törvényszék csak tegnap, a harmadik tárgyalás alkalmával tudta dülőre vinni... Dr. Turnovsky többek közt kifejtette: „A helyreigazítást közlemény megállapítja, hogy Karl Kraus a Fackel legutolsó oldalán hallgatását úgy éneкли meg, ahogy az az idézet szerint a szóbanforgó költeményben előfordul. Az idézetet, mint olyant, kettőspont és idézőjel tüntette föl,

Ezáltal a cikk szerzője azt juttatta kifejezésre, hogy az eredeti szöveg szerint adja vissza. Ez azonban nem áll, mert a cikk hamisan adja vissza a költemény ötödik sorát. Megbizóm jogos érdekét e hibás kövétel következtében abban látja megsérve, hogy az olvasónak a cikk nyomán keletkező ítélete hamis tényálláson alapulna, ha feltételezzük, hogy Karl Kraus verse úgy hangzik, ahogy a cikk feltünteti. Ebben az értelemben kérem a sajtótörvény 11. paragrafusára szerinti helyreigazítást... Ezután a bíróság a helyreigazítást visszautasítja azzal a megokolással, hogy a kifogásolt cikk azt a megállapítást, hogy a vers ötödik sora így hangzik „Kein Wort das traf“, nem tartalmazta. Dr. Turnovsky fellebbezett.“ (Z. M.)

VILÁGPOLITIKAI PROBLÉMÁK

AUSZTRIA

Az 1918-as osztrák novemberi forradalom következtében az lett volna a természetes, hogy Ausztria — a nyelv és egyebek jogán — Németországhoz csatlakozzék. Ez azonban olyan területi, gazdasági és helyzeti erősödését jelentette volna Németországnak, hogy így valószínűleg a németek nyerték volna meg a háborút. Hogy tehát Ausztriának ez a Németországhoz való csatlakozása bekövetkezzék, ahhoz legalább is az kellett volna, hogy angyalok diktálják a békeszerződéseket. Persze nem angyalok diktálták, hanem többek közt Clemenceau. Ausztria azonban nem vesztette el a fejét. A régi Monarchiának annyi érdeke, összefüggése koncentráldott Bécsbe (s Bécs alatt tudvalevőleg mindig Ausztriát kell érteni), hogy még mindig maradtak olyan természetes szálak, amelyek életlehetőségeket kínáltak Ausztria számára. Félig-meddig természetes megoldásnak kínálkozott a Dunakonföderáció ama gondolata, hogy Bécs vezetésével lépjenek a legszorosabb gazdasági és politikai kapcsolatba azok az országok, amelyek a régi Monarchia felosztásából keletkeztek. Ez a megoldás kétségtelenül valami megmentésfélét jelentett volna Bécsnek. Az utódállamok azonban a legkevésbé sem tartották elfogadhatónak azt a gondolatot, hogy a vonatok mindenfelől ismét a bécsi centrum felé fussanak s a felszabadult nemzetiségi államok továbbra is kizsákmányolási területei legyenek a bécsi pénz- és iparmagnásoknak. Minden utódállam e terv ellen fordult. A terv Ausztria új életrekelését, megerősödését jelentette volna. S ezt semmiképpen sem akarták. Ausztriának így — kénytelen-kelletlen — csak egy harmadik lehetőség maradt: az önállóság; a független Ausztria. A független országok viszont a polgárság korában nemzeti államokat jelentenek, a nemzeti államok pedig nacionalizmusokat. A régi Osztrák-Magyar Monarchia Ausztriája nem ismert ilyen nacionalizmust. Ezt a nacionalizmust a st.-germaini békeszerződés teremtette meg az Anschluss-tilalom paragrafusával. Bármilyen különös: az új Ausztria nemzetiségi tudata ebből a tilalomból fakadt; Ausztria mint állam az ezzel a tilalommal való kacérkodásból él a békeszerződés óta s a nagyhatalmak tehetetlenségére s az Ausztria problémára jellemző, hogy nemcsak túrték, hanem segítettek is élni ebből a tilalomból. Ausztria kölcsöneit, s a különböző hatalmakkal való kedvező kereskedelmi szerződéseit stb. az Anschluss gondolat állandó felszínén tartása miatt kapta; — holott az Anschluss szándék az uralkodó rétegek részéről sohasem volt komoly. Az osztrák gyáriparos, kereskedő, gazda nagyon jól tudta, hogy a német gazdasági élet konkurrenciája menthetetlenül lehangerele Ausztria gazdaságát, ha Ausztria állami

szuverénitása a Csatlakozás következtében megszűnik. S nem lelkese-
dett őszintén a Csatlakozásért még az átlag osztrák kispolgár sem. Az
átlag osztrák kispolgár még ma is elsősorban katolikus, a németek
pedig protestánsok s ez a kispolgár számára hihetetlen szakadékot je-
lent. Nem lelkesedtek valójában az intellektuális rétegek sem a Csat-
lakozásért, mert ez számukra a keményebb birodalmi németek mögé
való kerüléssel egyenlő. Politikailag azonban valamennyien mégis a
Csatlakozás mellett voltak, mert Ausztria életképtelenségében ez a
gondolat egyrészt az életlehetőség káprázatát idézte fel, másrészt til-
takozás volt az elnyomó nagyhatalmak irányába. A legőszintebben a
Csatlakozást még az osztrák szociáldemokraták gondolták. Az osztrák
szociáldemokraták a weimari Németországot a szocializmus minta or-
szágának tekintették s egyenesen a szocializmusba való belenövésnek
hirdették a Csatlakozást. A szavuk és az aktivitásuk azonban nem
volt oly* erős, hogy keresztülvihették volna.

Ausztria 1918 óta kb. három, nagyjában azonos erejű politikai
párt kezében volt s az örök koalíció e három csoport között sohasem
érelte volna meg a különleges helyzetet ha a gazdasági válság közbe
nem szól. S az közbe is szólt. A tömegek fanatizálódtak s a tönkremenet
középosztályból és kispolgárságból itt is megszületett a faszizmus. A
fasizmus érzelem világának itt különben is volt valami tradíciója. Kö-
trübelül negyven évvel ezelőtt Bécs városában nagyon erős reakciós-
antiszemita áramlat (a középeurópai faszizmusok mágiája az antisze-
mitizmus) uralkodott Lueger vezérlete alatt. S ha a Lueger-korabeli
reakciós-antiszemita mozgalom az akkor indusztriálizálódó Ausztria
következtében tönkremenő kispolgárság mozgalma volt, úgy ma is
ezeké a kispolgároké, de ma már a rendszer váltsága következtében. S
ha objektíve az osztrák faszizmus megszületésének feltételei a gazda-
sági válságban s a st.-germaini békefeltételekre szervezett életképte-
len Ausztria strukturájában keresendő, úgy szubjektíve (propagan-
dájában) a „vörös Ausztria“ elleni polgári-kispolgári szervezkedésből
táplálkozott.

Ausztria valamennyi baja, életképtelensége az Österreichische
Kreditanstalt bukásával tárult nyilvánvalóan a világ elé. Bécsen és
Ausztrián a kétségbeesés vett erőt s a sűrű táborokban gyülekező
fasizmus agitációja hamarosan felfedezte a baj okait. Felfedezte, hogy
munkások és zsidók ülnek Ausztria nyakán, s spekulánsok és siberek
árasztották el az országot, miközben a régi osztrák hivatalnok gentry
és hivatalnok arisztokrácia tökéletesen elszegényedett. Amikor Seipel
kancellár meghalt, aki külpolitikailag az Anschluss kikapcsolásával,
belpolitikailag pedig a szociáldemokrácia „fékentartásával“ kormány-
zott, minden lecsuszott és elkeseredett osztrák középosztálybeli ama
Heimwehr alakulatai felé tolongott, amelyeket Seipel hívott életre a
köztestársasági Schutzbund ellensúlyozására. A Heimwehrt a bankok és
Rotschildék látták el pénzzel. Nagyon határozott célja volt Seipelnek
ezzel a Heimwehrrel: a szociáldemokrácia visszaszorítása. Persze Sei-
pel nem tudta, hogy ezzel az akcióval végsősorban a polgárháborút
szabadítja Ausztriára. A válság gyorsulása felduzzasztotta a Heim-
wehr alakulatait. Minden paraszt, aki Bécsét gyűlölte és minden kis-
polgár, ki felháborodott azon, hogy a munkások és háztartási alkal-
mazottak jogait mindenféle törvények meglehetősen emberségesen szá-
bályozzák, mindenki, akinek az előde mint hivatalnok vagy tiszt a
régi osztrák-magyar államapparátusban úr volt, ide tódult. Ide tódul-
tak az arisztokraták és gentryk, akiknek a címe a novemberi alkot-
mány szerint nem ért semmit. Ide tódultak a semmivők s ide tódult

a fiatalság is, akinek semmilyen irányban sem ígérkezett állás. Akadt azután egy képeskönyvbe való szép fiatal herceg is, bizonyos Starhemberg, aki mert ép' szerepelni akart az élükre állt, bizonyára azzal a titkos óhajjal is, hogy a Habsburgokat a Starhembergek kövessék. Egy kis magánhadsereg keletkezett így, egy csomó, tartományok szerint megosztó, apróbb alakulattal, főleg a régi K. u. K. hadsereg tisztjeivel az élen, akik épp parancsolni és vezényelni akartak. Amikor egy évvel ezelőtt Hitler fasizmusa (aki szintén Luegertől indult el) Németországban uralomra került az osztrák ellenforradalom teljes egészében felsorakozott. Már csak tudatos vezére hiányzott. De melyik fasizmushoz? Mert egyszerre kettő lett, Hitler uralomra kerülése u. i. kívülről is, Németország felől, aktivizálta az Anschluss gondolatát. Aktivizálta, de egyszersem megosztotta az osztrák fasizmust. Az osztrák fasizmus megosztása jó alkalmul kínálkozott a lehengerléséhez. Az a párt azonban, az osztrák szociáldemokrata párt, amelynek ezt a műveletet végre kellett volna hajtania sajátos ideológiájánál fogva nem ismerte fel a helyzetet. Helytelenül mindakét front ellen vette fel a harcot, ahelyett, hogy a fasizmus ellen indult volna harcra, amely végeredményben mind a kettőben közös. Ezért tehát a taktikailag ügyesebb került előtérbe. Engelbert Dolfuss, aki a fekete-zöld Heimwehr fasizmussal a barna Hakenkreuz fasizmus és az osztrák szociáldemokrácia ellen indult. Vad hónapok következtek s a kivételes intézkedések özöne. Dolfuss a zavaros helyzetben jobb híján Seipel koncepcióját próbálta átvinni a valóságba. A nagyhatalmak nem tűrik a Németországhoz való csatlakozást, — gondolta, — jó, akkor a nagyhatalmak fizessék meg Ausztria lemondását. A régi bevált politika ez, amiben nincs semmi új és tovább vivő, mert hiszen a nagyhatalmak kielégítően sohase fizettek ezért a politikáért. Az újat Dolfuss belpolitikai törekvésében manifesztálta. Valójában ez sem nevezhető újnak, mert törekvése lényegében Seipel koncepciójának a végig gondolása. És pedig: Ausztria legyen harcosan katolikus és reakciónárius, társadalmi egységnyát a pápai enciklikák elgondolása révén teremtsen meg, maradjon békés kis állam, különösen most, Hitler Harmadik Birodalma mellett. Mit jelent azonban ez a koncepció a mai valóságban? Mindenekelőtt egy kisebbség diktatúráját s ellenállást Németország hatalmas propagandájával szemben, amely mindenünnen árad Ausztriába, a föld alól, a levegőből, a határokon keresztül — s az osztrákok nagy részéből; kiméletlen harcot a baloldal ellen; végül valamennyi meglévő párt feloldását, a saját pártját, a keresztény szocialista pártot sem kímélve a katolikus „rendi állam“ koncepciójába. Dolfuss külpolitikai felfogásának támogatásában megegyeznek a nagyhatalmak, belpolitikája azonban már megosztja őket. Olaszország szívesen veszi a baloldal és az Anchluss elleni harcot, de a fasizmus pápai formáját már kevésbé. Franciaország szemében viszont a fasizmus mindkét formája — egyelőre — ellenszenves. Ezért tehát Dolfuss a belpolitikai vonalon is egyelőre csak taktikázik s megelégszik a „rendi állam“-szólam hangoztatásával, ami olyan varázsformula, amelyből a kétféle osztrák fasiszta azt értheti, amit akar. Valójában ez a jelszó csak a demokrácia meghaladását, a parlamentarizmus kikapcsolását s ama Metternich korabeli abszolutizmus életretámasztását jelenti, amire ösztökélést Dolfuss nem a kis termete fölött keletkezett Millimettérniek viceből meritette, hanem abból, ami a többi hasonló gazdasági és társadalmi ellenmondások közt vergődő tőkésrendszerű országot is a fasizmus útjára vezetette.

Az osztrák helyzet speciálitásához tartozik azután, hogy az osztrák

szociáldemokrácia bármennyire hangoztatja is az általános sztrájk fegyverét, mégis támogatja Dolfusst a barna fasizmus elleni harcában. A szociáldemokrácia által elkövetett régi hibák így bosszulják meg magukat, illetve lepleződik le, hogy végül a szociáldemokráciának, ha akar ha nem, a fasizmus védelmére kell felvonulnia.

Ausztria jelenleg két egymással farkasszemet néző hadsereg, a fekete-zöld ingesek és a barna ingesek hadseregére oszlik. A vörös ingeseket ez a két hadsereg már rég kiirtotta és föld alá kényszerítette. Ausztria szociáldemokráciája, bár számszerint még mindig az ország legerősebb pártja, tehetetlen és megvert. Csak a két előbb említett hadsereg számít, s ennek a két hadseregnek gazdasági és társadalmi téren lényegében ugyanaz a célja. Hogy tehát a két hadsereg közül melyik fog győzni, ez csak külpolitikailag fontos. A „fasizmus“ belpolitikailag máris győzött s most már csak valamelyik konszolidálásáért folynak a harcok.

(Bécs)

Szacs vay Gusztáv

VILÁGGAZDASÁGI KÉRDÉSEK

A MONOPOLIUMOK ÉS A VILÁGGAZDASÁGI VALSÁG

A jelenlegi világgazdasági válságot elsősorban felettébb egyenlőtlen fejlődése jellemzi. A különböző országokban különböző időpontban mindig más oldala lép élesen előtérbe a válságnak. A legfontosabbak ezek közül a következők:

1. A válság nem a legmagasabban fejlett kapitalista országokban, hanem a mezőgazdálkodó országokban indult meg, amelyekben szinte észrevétlenül a krónikus mezőgazdasági válságból nőtt ki. A krónikus mezőgazdasági válság befolyása a jelenlegi gazdasági válságra s az egész válság alakulására oly nagymértvű, hogy egész röviden érintenünk kell.

A jelenlegi, több mint egy évtizede tartó mezőgazdasági válság egyik része a tőkés gazdálkodás általános válságának. A mezőgazdasági válságot ugyanazok a mozzanatok idézték elő, mint a tőkés gazdálkodás általános válságát. A társadalmi termelés és a magánkiszájtítás közti ellenmondás a tőkés gazdálkodás általános válságában a tőkés társadalom termelő és fogyasztó ereje közti krónikusan éles ellenmondás irányába vezetett. Mig azonban az iparban ez az ellenmondás mindenekelőtt a termelési szervek nagyrészenek állandó kihasználatlanságát és a krónikus tömegmunkanélküliséget eredményezte, addig a mezőgazdálkodásban az állandó túltermelési válság formájában jelentkezett.

Ez a különbség abban leli magyarázatát, hogy az iparban, ahol az erősen központosított termelést túlnyomóan a nagy monopóliumok üzik, a termelés messzemenő korlátozása következett be. A mezőgazdaságban, amely főleg szétszórt paraszti kisüzemekből áll, a termelés szervezett korlátozása a mezőgazdálkodó államok minden törekvése ellenére sem sikerült. Ellenére a válságnak a bevetett területek és az aratási mennyiség ugyanúgy, mint az állattenyésztés terjedelme, egyre növekedett. Fő okai ennek: a) az u. n. „fix“ költségek szerepe, vagyis azok a költségek, amelyek a megművelt területek nagyságától függetlenek: a leltár amortizációja, kölcsön-kamatok, adók, iga-
vonó állatok takarmánya stb. Amerikai számítások szerint ezek a

költségek a termelés összköltségének 70 százalékát teszik. b) A paraszti családok munkaereje a válság óriási tömegmunkanélkülisége idején csak a saját üzemben használható ki. Ezért a termelés szervezett korlátozása a paraszti üzemekben keresztülvihetetlen. c) Ehhez járul, hogy a tengeren túli mezőgazdálkodás tőkés nagyüzemei a traktorok és combinek alkalmazásával s a munkabérek kiméretlen leszállításával termelési költségeiket annyira letudták csökkenteni, hogy 1932-ig az alacsony gabonaárak mellett is még nyereséggel dolgoztak. Mind-ezen körülmények befolyása következtében a termelés emelkedése — világméretben — még a válság folyamán is tart s ellenére a mezőgazdasági termelvények rendszeres megsemmisítésének az eladatlan készletek egyre nagyobb mértékben szaporodnak.

A monopóliumok kétféle szempontból is hozzájárulnak a mezőgazdasági válság kiélézéséhez. Egyrészt, a munkabérek leszállításával még erősebben szűkítik a városi lakosság mezőgazdasági termelvényekre irányuló fogyasztási erejét: másrészt, mint a mezőgazdasági termelvények vásárlói, még lejjebb szorítják az árakat.

A mezőgazdasági válságnak a periódikus ipari válsággal való összeszővődöttsége ily' módon kölcsönös kiéléződéshez vezetett: a városi lakosság csökkent fogyasztó ereje kiélézte a mezőgazdasági válságot; a parasztság csökkent vásárlóereje kiélézte az ipari válságot.

2. A világgazdasági válság nyílt kitörését tudvalevőleg a nagy amerikai börze-krach vezette be. A válság kitörését, ellentétben a legtöbb megelőző krizissel, nem követte a hitelválság nyílt kitörése. Ez utóbbi csak erős késéssel állt be.

A mai tőkés gazdálkodás erősen fejlett monopolisztikus jellegének a tőkés gazdálkodás általános válsága talaján az a következménye, hogy a válság előtti egyáltalán nem általános fellendülés nem vezetett a termelésben és a forgalomban a kölcsöntőke teljes kihasználásához. Minél erősebben uralkodnak a monopóliumok a termelésben, annál kevesebb a lehetősége a kisebb tőkének ahhoz, hogy a termelés körzetében közvetlenül felhasználást találjon. A monopóliumok a monopolisztikus árakat csak abban az esetben tudják fenntartani, ha a termelést megfelelő határok közt tartják. Ezért nem használhatják föl nagy profitjaikat a saját termelvényeik termelésének kiterjesztésére. Minél magasabb a monopóliumok fejlettsége, annál nehezebb a pénzforgásban ujonnan akkumulált tőke produktív befektetése. Ez a körülmény vezetett az utóbbi évtizedre oly jellemző kölcsöntőke feleslegre, ami azt a hatalmas börzespekulációt idézte föl, mely a prosperitás szakaszára oly jellemző. Hilferdingnek az a megállapítása, hogy a monopóliumok fejlődése a börzejáték jelentőségét korlátozza, feltétlenül helytelen: soha annyi tőkét nem vittek a börzére, soha annyi részvény árfolyamát nem hajszolták oly' esztelenül a magasba, mint a válság előtt. Ha megvizsgáljuk a jelenlegi válság nagy bukásainak okait (Kreuger, Nordwolle, Fawag, Insull stb., stb.), úgy látjuk, hogy veszteségeik főoka a börzespekulációban, elsősorban a saját részvényeikkel való spekulálásban, amelyeknek az árfolyamesését óriási készpénzekkel próbálták megakadályozni, keresendő.

A hitelválság megkésett kitörése az óriási kölcsöntőkék meglétele mellett a nagybankoknak az iparral való szoros összenövésének tulajdonítható. A nagybankok, amelyeknek aktívái tulnyomóan a saját koncernikhez tartozó iparvállalatok részvényeiben és hiteleiben voltak kihelyezve valamennyi segélyforrásaikat megfeszítették, hogy a nyílt hitelválság kitörését, amely számukra végzetes lehetett volna, megakadályozzák. Ezt a törekvésüket támogatták a polgári konjunktúra

kutatók, akik a válságot rövid tartamúnak jelezték. A német Konjunktúra Kutató Intézet pl. 1930 májusában, jó három és fél évvel ezelőtt tehát, a következőket írja: „A gazdasági tevékenység konjunkturális visszaesése a legközelebbi hónapokban lezárul s a stagnáció periódusába torkol.” Ugyanezen a véleményen volt valamennyi amerikai konjunktúra kutató s Hoover egész, a válság leküzdésére irányuló rendszabályainak rendszere a rövid tartamú válság feltevésére épült.

A nagybankok törekvése, hogy segélyforrásaik megfeszítésével s a hitel kiterjesztésével a hitelválság nyílt kitörését megakadályozzák, hosszabb ideig sikerrel járt. Ugy tünt mintha tényleg sikerült volna a hitelválság kitörésének megakadályozása. Sorok írója is egy ideig tévesen elfogadta, hogy a nagybankoknak ez a törekvése sikerül. A válság belső dialektikája azonban oda vezetett, hogy minél hosszabb ideig tartóztatták fel mesterségesen a hitelválság kitörését, annál élesebb lett ez a kitörés s annál mélyebb az egész tőkés gazdálkodású rendszer megrendülése, mint ahogy ezt a német (1931) s az amerikai (1933) bank-krach és az infláció bizonyítja, amely már szinte minden országban, kivéve a nyugateurópai államok egy csoportját (az u. n. „aranyblokk“) bekövetkezett.

A jelenlegi tőkés gazdálkodás különösen erős monopolisztikus jellege a tőkés gazdálkodás egyetemes válságának alapján nagyon sokban hozzájárult a jelenlegi gazdasági válság meghosszabbításához, kimélyítéséhez és kiélesítéséhez. (V.)

FORDULAT A KÖNYVTERMELESBEN. Európa legnagyobb könyvtermelő állama több mint egy emberöltőn keresztül Németország volt. 1913-ban Németországban pontosan háromszor annyi könyvet nyomtak, mint a két könyvtermelésben hozzá legközelebb álló régi államban, Angliában és Amerikában együttvéve. Egyedül Japán előzte meg Németországot. A háború és az infláció sem változtatott ezen a helyzeten. 1927-ben Németországban még mindig 31.000 különböző könyv és füzet jelent meg, Angliában azonban csak 13.800. Ezóta azonban Németországot túlszárnyalták. Öt év óta Németország könyvtermelése állandóan esik; már csak a második helyen áll. Alább közlünk egy kimutatást, ami pár héttel ezelőtt a német Statisztikai Évkönyvben jelent meg. A számok, jóllehet csak 1931-ig bezárólag készültek, nagyon figyelemre méltók:

Könyvek és rőpiratok (A címek száma)

	1913.	1927.	1931.
Oroszország	?	24.118	38.405
Németország	35.078	31.026	24.074
Japán	44.566	19.967	cca. 20.000
Brit-India	?	17.393	16.000
Anglia	12.379	13.820	14.688
Lengyelország	?	6.888	11.313
Egyesült Államok	12.230	10.153	10.307
Olaszország	9.292	5.687	10.067
Franciaország	?	11.922	9.822

A könyvtermelő államok élén ezek szerint Oroszország áll, Németország a második helyen következik, azután Japán s a negyedik helyen — bizonyára meglepetés az olvasónak — Brit-India. Általában világosan látszik a könyvtermelésben a súlypont keletre tolódása. A három keleti ország: Oroszország, Japán és Brit-India 1931-ben többet termeltek mint a régi kulturállamok (Németország, Amerika, Franciaország, Anglia és Olaszország) együttvéve. (L. M.)

S Z E M L E

SZELLEMFRONT HITLER ELLEN

Hitler Németországán az első rést a Barnakönyv ütötte. A leg hamarabb a könyvmáglya bosszulta meg magát. Amszterdam, Zürich, Párizs és Prága német könyvkiadói egyre másra jönnek a gyűlölet és nosztalgia harci könyveivel. Lothar Frei könyve (Deutschland wohin? Europa Verlag, Zürich) egyformán számadás és utmutatás akar lenni. Értéke: friss, drámai pergetése, ökonomikus anyagbeosztása. Az ember egy ültőhelyben megegyeszer végigélheti az előzményeket, melyek nyilegyenesen mutatnak Hitler felé. A Gleichschaltung minden vonatkozásában (állam, nép, egyház, kultúra, munka) tanulságosan van felvázolva. Ha így egyszerre és együtt látja az ember, hogy mit művelt a Hitler-Goebbels-Göring triász, akkor kell, hogy kétség fogja el: Lehet-e változtatni még itt, ahol a méreg, egy infernális propagandagépezet segítségével, már annyira a mélyre hatolt? Frei sokkal optimisztikusabb: konzekvenciákat von, a mellére üt; harcra, harcra, harcra. Minden neki nem tetsző dolgot el akar takarítani a nagy roham útjából, kategorikusan, cáfolhatatlanul jelenti ki „Hitler utját Wells és Thälmann egyformán egyengették.” Ilyen beállítás a fenébe kergeti a meglevő pártokat, hogy így álmodozhasson egy új front lehetőségéről, mely nem más, mint „harc a szabadságért”. („A nemzeti szocializmust csak olyan szocializmus tudja áthidalni, melynek főismérve a szabadság”) Frei nagy szólammokkal dolgozik, optimizmusa érthető, ha azonban közelebbről vizsgáljuk ezt a harci riadót, akkor nem más ez, mint nagy-nagy nosztalgia, emigránsvágy, sóhajtás az otthon, a haza: Németország felé. Szociális jogon, szabadságjogon, németjogon? Frei igényét a frontharcos joggal igazolja: „Ép' mi frontharcosok látjuk, hogy a mai Németország árulást jelent a frontbarátság szempontjából”. Ez a frontharcos, ez a bajtársi beállítás (Bajtársak mi azért is visszaszerezzük magunknak Németországot!) gyengíti és szigeteli a konzekvencia végmegállapításait, melyeknek így elvész átütőerejük.

Frei könyvében megállít egy korszerű technicus: Gesinnungsinflation. Frei így a legnagyobb veszélyt jelzi a Gleichschaltungtal kapcsolatban: itt törhető át a legkönnyebben a front, mert a meggyőződés: jellem dolga. A jellemet megtörni, megdolgozni: a náci propagandagépezet tudja, hogy hol van a kutya eltemetve. „A marxizmus szétverése után a jellem az az ellenfél, melyet a nemzeti szocialisták a legjobban üldöznek.” Van Freinak még egy másik megállapítása: „A szemlemre, gondolkodásra való apelláta kellett, hogy csődöt mondjon egy párttal szemben, mely elsősorban irracionális erőkre támaszkodik.” Hogy ez a Gesinnungsinflation a legderekabbakat is kikezdi, hogy irracionális erők valósága létezik és végül, hogy a tiszta szellemi küzdelem, kell hogy csődöt mondjon egy hitleri rendszerrel szemben azt Ferdinand Bruckner új drámája Die Rassen (Verlag Opprecht & Helbling, Zürich) bizonyítja.

Helén egy gazdag zsidó gyáros lánya, otthonról elundorodva, már két éve él együtt egy „fajtiszta” árja diákkal: Karlannerrel. A törvítézből embert faragott. De jön a meggyőződésinfláció, jönnek az

irracionális erők: az utak szétválnak, a szívek megszakadnak. De amíg tart a sör, amíg a fáklyásmenetek és lobogók irracionális dologzik, addig Karlanner feszes vigyázatban fogadja és teljesíti a parancsokat: zsidóbojkott, szimatolás, gyalázkodás. Az ébredés: halál. Amikor a lány veszélyben van: ő szalad óvni, figyelmeztetni: meneküljön. Itt ebben az utolsó találkozásban, ahol gyönyör és fájdalom, szerelem és történelem, sirás és megismerés marják, marcangolják egymást, itt eltűnik a zsidó, el a német, itt tiszta emberiség csendül ki későn, de megtisztultan — halálra, hogy mégis élet lehessen belőle. Karlannernek, az „árulónak“ bűnhődni kell: a feme végez vele. Bruckner emberi hangon beszél: Goebbelsék kénytelenek kiközösíteni. De mert egy német költő Zürichben igazságot beszél: a világ kénytelen rá figyelni. „Ebben a pillanatban igazságról beszélni: nem német dolog“: ezt a mondatot az előadások közönsége minden este és mindenütt végigtapsolja, így szolgáltatta elégtételt Brucknernek, Helennek, Karlannernek, a megtaposott véresre gyilkolt, sörrrel lelocsolt emberiségnek, mely ezt a szót: „faj“ nem ismeri. Bruckner az embertelen valósághoz a legfinomabb eszközökkel nyul. Ez a módszer már egy-maga is távolságot szakít a gyilkos német valóság és az emberlelkiség közé. Ez a distancia a gyűlölet átokfortéjánál is többet beszél és jobban pellengérez. De vannak jelenetek, amikor az ember érzi: ezt a valóságot ököllettel kell megragadni, ezt a valóságot nem lehet, nem szabad szellemi régiókba emelni, ezt a földön kell elintézni nyersen, durván: szemet szemért, fogat fogért. Bruckner drámájában a szellememberség, hadakozik. Nem véletlen, hogy hordozói egy zsidó nő és egy láthatatlan szellem: „A Hang“. Bruckner drámájában a zsidóság Hitler elleni harca kristályosodik szellemfegyverré. Csak így lehet zsidó dráma, mert ez a harci forma a zsidóság küldetéses lényege: a letiport szellem fanatikus hitese azértis küzdelme, mely még a gyilkos valóság ellen is szellemvértetben küzd. Hogy ez mennyire így van, azt a zsidó szellemiségnek két olyan embere igazolja, mint Lion Feuchtwanger és Arnold Zweig. A Streichriften des Europäischen Merkurs (Paris) sorozat első vitairata: Die Aufgaben des Judentums hozza tanulmányaikat, melyeknek megállapításai olyan tiszták és becsületesekek, hogy fejet kell hajtani ekkora küldetés előtt. Feuchtwanger a zsidóság küldetését így határozza meg: Az igazi zsidó nacionalizmus célja az anyagon és szellemen való keresztülhatolás. Ide a következő megállapításokon át jut el: a zsidó nacionalizmusnak a fajelmélethez semmi köze, a zsidóság nem közös faj, nem közös talaj, nem közös életforma, nem közös nyelv, de igenis közös mentalitás, közös szellemi állásfoglalás. És ez a mentalitás nem más, mint hitvallás a szellem mellett. És az igazi zsidó mentalitás minden célja elérésére tisztára szellemi eszközöket használ fel. Az ellenfelet nem legyőzni akarja, de meggyőzni. Arnold Zweig hasonló megállapításra jut: „Az antiszemitizmus lealacsonyít. Nemesek a zsidót alacsonyítja le, de éppugy, sőt nagyobb mértékben a nemzsidót, aki a befolyása alá került... Az a behozhatatlan előnyünk van, hogy az emberiség fénylőbb fegyvere, a szellem világossága és az ész — a miénk!“ Micsoda irigylésreemeltő magabizás. De micsoda naivság is egyuttal: a gyilkosok ellen a szellem fegyverével küzdeni, az ellenséget: egy Hitlert, egy Goebbelst, egy Göringet nem legyőzni, de meggyőzni! A tiszta szellemfront nem hozhat változást, ha elszigetelve küzd Hitler ellen, ha nem kapcsolódik bele a tömegroham, a harc, a gyűlölet közös frontjába.

(Stósz)

Fábrý Zoltán

A KÜLVÁROSI ORVOS REGÉNYE. A külvárosi orvos L. F. Celine; regényének a címe pedig: „Utazás az éjszaka mélyére“. A regény remekmű, tul azon az üzleti ízű beharangozáson, ami a kiadóknak ma már szinte lelkiismeretbeli kötelessége és amely ténykedésükben őket a kommunikációkon kívül a kritikusok, hivatások dícsimusszengedezők és egyéb bábaasszonyok fogadott hadserege kíséri. Külvárosi orvosnak lenni ma már csak annyiban polgári foglalkozás, mint mondjuk külvárosi éjjeliőrnek, vagy külvárosi uccaseprőnek, legjobb esetben külvárosi esaternatisztítóknak. Speciális helyzete csak azt teszi részére lehetővé, hogy relative mélyről lássa a körülötte bomladozó életet és a saját maga élete is bizonyos mélységeket érhesen el. Celine külvárosi orvos, de egészen más értelmezésben mint ahogy tegyük fel Voltaire csehországi papirgyáros, G. B. Shaw biztosítási ügynök, vagy Gorkij pékinas volt. Remekműve magán viseli polgári foglalkozásának minden hatástalan jelét, akárcsak receptjei és diagnózisai, amelyeken keresztül inkább körtüneteket jelez, mint gyógyulási lehetőségeket, nemcsak polgári működésének e perifériájára, hanem még a perifériákon is túl, Afrikában, Amerikában és Európa szűkebb belterületeire is vonatkoztatva. E kül- és belterületek eseményeire, nagyon is aktuális eseményeire, intézményeire és eszméire, de mindig olyan tónusban, hogy szinte látja az ember maga előtt ezt a külvárosi orvost, akinél senki jobban e világon nem kívánja, hogy betege minél előbb pusztuljon bele átkos nyavalyáiba és kiszenvedjen.

2. A remekmű is árucikk. Társadalmunkra jellemző, hogy a remekművek iránti kereslet nem éri el a selejtes termékek iránti kereslet fokát. Ez korántsem a remekművekre vagy a selejtes termékekre jellemző, hogy ismételni legyen kénytelen, hanem korunkra és annak remekbékészült társadalmára. Remekműnek lenni továbbá korántsem jelenti azt, hogy tökéletesnek lenni. Ez a szó, hogy tökéletes különben is magával mitkezdeni nem tudó emberiségünk egyik legfelelőtlenebb és leghaszontalanabb értékjelzője, amit éppúgy alkalmazhatunk a Bata cipőre, amely 6 pengőért kapható, jól van sveifolva, a kirakatban fénylik, akár a tavaszi nap, de idő előtt szétrongyolódik, akár egy álom. A Bata cipő is tökéletes a maga nemében, akárcsak egy jólfejtett gyomorrák is tökéletes, vagy a szomszéd vízfejű fia is az a maga nemében. Ily értelemben véve tökéletes írás e regény, tökéletes kompozíciójával, kimeríthetetlen figuraraktárával, émelítően plasztikus Afrikájával, Amerikájával és Európájával, kültelkeivel és belterületeivel, a háborúval, lógósokkal, afrikai vad benszülötteivel, csirkefogó ügynökeivel, szemforgató abbéjaival, moztlátogató hülyeivel, esőkönyös, nyakas és gonoszán zsugori kispolgáraival, e kispolgárokra vadászó gyilkos Robinsonnal és mindenkéfélt magával a szerzővel, aki Ferdinand Bardamu cinikus figurájában bukdaesol az eseményeken és a kétségbeejtő förtelmeken keresztül.

3. Mi történhetik azzal a világgal, amelynek egy belterületen fekvő kültelkén ilyen kétségbeejtő diagnózist állít fel egy orvos? Aki a szerelem kielégítő megtestesülését először egy kis amerikai prostituáltban találja meg, későbbben egy dusizomzatú eselédányban. Aki becsületesebbnek tartja faképnél hagyni kétségbeejtő betegeit, mint hazudozni nekik édes meséket a gyógyulásról és az élet visszatéréséről. Nyilvánvalóan csak ezen a világon van jövője ennek a világnak, ez a legprecízebb meghatározás. Ezen a világon, amely a kereslet és a kínálat megingathatatlan törvényei alapján kitermelte a vérbajt, a gyomorrákot, a nyomorékot, a hazudozót, a mazochistát és a szadistát, az egy kerékkel többel rendelkező bolondot éppúgy mint az egy

kerékkel kevesebbel rendelkező félhülyét. Végsőkéig menve az ős csirasejt megfertőzöttségéről lehet itt csak szó, amennyiben ezt a kézenfekvő magyarázatot elvetjük, úgy magunk mögött égetjük fel az utolsó hidat és szegény, épek, sajnos, már nem igen mondható agyunkat fosztjuk meg a tisztánlátás reményétől.

4. Celine kötete kissé vigasztalan és szelid lelkeket könnyen kétségekbe ejtő. Vigasztalansága kibírható, nem tulzolt, mondhatnám tiszta szívvel, hogy nem vigasztalanabb egy csalódott szerelemmel, nem sivárabb egy toloncháznál, nem kibírhatatlanabb egy házsártos anyósnál, amik viszont hogy kibírhatók, mi sem bizonyítja jobban mint hogy realitások, léteznek ezen a világon, sőt mi több, léteznek, sőt megvalósultak, a kereslet örök törvényei szerint, egyikünknek örömeire, másikunknak melankolikus bánatára. A külvárosi orvos Celine lehangelő diagnózisa nyomán legboldogabbak azok, akik e terjedelmes recept tanulmányozása után azonnal hinni tudnak a beteg közeli elhalálzásában. A beteg sokkal betegebb ennél, sokkal betegebb semmint hogy jólnevelt egyénhez illően szépen meghalna, nem, sajnos, a beteg nem hal még meg, nyomorékká lesz halott helyett, és ez a legrettenetesebb. A világnak és emberiségünknek e perspektíváját Celine csak sejteti, kezével eltakarva szemét az események e sötét partján. Tudja hogy nem háládatos valami prófétának lenni. Prófétának és világmegváltónak. Amit e nyomorékul beteg világ kibír, legfeljebb egy diagnózis; és aki még ezt adja, annak is börtönben vagy örültekházában a jólmegérdemelt helye.

(Budapest)

Remenyik Zsigmond

EGY IFJUSÁG NÉMETORSZÁGBAN (Eine Jugend in Deutschland.*) Ernst Toller legújabb könyvének címe s ez az ifjúság a szerzőé, illetve E. T. életének harminc éve. Ez a harminc év a múlt század kilencvenes éveiben kezdődik Kelet Németországban, ahol a német nyelvterület a lengyelbe olvad, az ugyancsak németnyelvű apró zsidó szigeteken keresztül, nyelvek és „fajok“ egymásfelé torlódó, egymásra mosódó, egymásba bele-bele ütköző feszültségei közt. Ez a feszültség azonban enyhe s inkább csak előre, Toller további napjaira bír sullyal és távlatlalt. Érzelmesen, színesen megfogott eseteket jegyez itt fel Toller. Első ifjúsága napjai így aktuálisakká válnak. Itt látni, hogy a kispolgári környezetű német zsidóság mennyire belenőtt a „gyökeres“ német világba. Toller ezekben az években szívja fel azt a németséget, amelynek buzgása a háború kitörésekor hadi önkéntesnek jelentkezeti. S ezt a németséget csak a front élményei lazítják fel. Finom rajz következik itt. „Lélek-rajz“, ahogy mondani szokták. A rajz arról, ahogy a háborús hazafi az ellentétébe, az aktív pacifistába, sőt az évek expresszionista-humanista-szocialistájába csap át. Ez a rajz azonban korántsem tul aláhuzott. Mélyebb háttér-rajz nem is kíséri. Az évek élesebb körvonalozása hiányzik. A változás határozottabb tartalmát alig explikálja. Ez a változás inkább magatartás még mint világnézet. Határozott tartalommal és állásfoglalással a következők teszik. S ahogy ez a tartalom és állásfoglalás határozottabb körvonalakat nyer, úgy marad el a könyv lírai kísérete s váltja fel a szénválen beszámolás, amelynek a hangja egyre keményebb. A lírai varázs elhalaványulásával együtt halaványulnak el az egyéni lét és élmény esetlegességei, s bontakozik ki az ifjú Toller életéből az egész német haladó ifjúság élete. Az egyén története az idő történe-

* Querido Verlag, Amsterdam, 1933.

tébe mosódik át. Az eseményeké, az éveké lesz a szó. Eddig minden megtörténhetett egyedül is. A továbbiak már el sem képzelhetők az egész életmozgása, azaz Németország nélkül. A történelem kinyitja az egyén életét, a háború utolsó napjai következnek. Az egykori német patriótából sztrájkvezér lesz. Katonai börtönbe kerül, s tovább már a német forradalom viszi. A müncheni napok és hetek után menekülés, letartóztatás, börtön, statáriális bíróság, várfogság. A film pergése megáll. A börtön az utolsó állomás. Megint az egyén kerül az előtérbe, s ezzel egy szép, heroikus emberiség. A börtönben írja meg Toller drámáit s a Feeskék Könyvét. Amikor kiszabadul, a könyv bezárul, — az ifjúságnak vége: s ennek szimbolikus értelme is van. Toller harminc éves lett. Azóta tiz év telt el. Erről már nincs szó a könyvben. Az olvasó — ha nem figyel eléggé oda — úgy érzi, mintha távoli emlékektől venne bucsut, amikor becsukja a könyvet, holott a könyv egészen friss: a ma már emigráns német író egészen aktuális intelme szól ki belőle. S ennek az intelmnek a könyv végig illusztrációja, ugyanúgy, ahogy a könyvben szereplő egyén egy időszakasz típusa: az igazán haladó német ifjúságé, sőt azé az ifjúságé is, mely együtt élte az időt vele, pl. Magyarországon. Ezeket éltük meg mi is, ha az eseteink és anekdotáink mások is. Ugyanígy vonultunk mi is 1914-ben a frontra. Nekünk is Toller sorsa lett a sorsunk. Mi középeurópaiak ugyanegy katlanban főttünk. Az idők aktív erjedettségébe való fejlődésnek ugyanazon a szakaszain mentünk át mi is. Ugyanazok voltak a konfliktusaink s ugyanazokból a hibákból és szenvedésekből tanultunk. Toller egyéni élete persze eredményekben gazdagabb. De nekünk is megvoltak a müncheni napjaink s a Niederschönenfeldünk. Így tehát a tanulságaink is azonosak. A magyar huszas és harmincas évek ugyanúgy 1918 és 19 torzulatainak a következményei, mint a német 1933. A politikai nevelés hiánya, az ideológiai bizonytalanság nálunk is hasonló eredményekre vezetett. Ez az ideológiai bizonytalanság Toller könyvében még ma is tart. Intelmeiből valami olyasmi is kiérthető, hogy a dolgok alakulása azon is mult, hogy nem volt mindenki olyan mint Toller. Holott nem azon mult, hanem azon, amin a Tollerek és nem-Tollerek multak: a történelem nagyon is konkretizálható erőin. Pontosan azokon az erőkön, amiket Toller könyvében csak liraian lát. Mindegy! A német haladó ifjúságnak ez az önéletrajza kész. A magyar irodalomból viszont még egy ilyen is hiányzik. Nem az emlékekért, hanem, mert a tanulságait, ilyen aktualisan, ahogy Toller megragadja, a magyar irodalomnak is fel kellene mutatni, épp az előtt az ifjúság előtt, mely egy másik német ifjúság mákonyától részegen zajoskodik a magyar napokban.

(Ainud)

Bolyai Zoltán

A MESE HABBAL. Remenyik Zsigmond új regénye korántsem nevezhető egyszerű írásnak. Már a műfaja is (szatira) komplikált. S hozzá még ezt is komplikálja (romantikus szatirát ír, s ezt is ironikusán), valami olyan mozdulattal, hogy: „hát ha csak mesélni szabad, hát itt a mese, az ördög vigyen el a mesétekkel, a formáitokkal együtt“ s ez azt jelenti, hogy nemcsak környező világát teszi neveltségessé, hanem a formát is, amivel tréfáit űzi. Olyan író ez a R. Zs., akit szinte semmi sem köt. Például szatirát ír, de még a szatira megszokott tulzásain is túlmegy. Ugy gondolja, hogy ha már meghaladja a világot, amit kicsufol, hát meghaladja ennek a világnak a logikáját is. S tényleg: regényében sok a dadaista, szürrealista elem. S ezeknek az elemeknek a következtében még inkább komplikálódik

minden. Végül a hatás sokfélesége éri az olvasót; még pedig az a sokféleség, amire a dadaisták és a szürrealisták törekedtek. Páthosz és guny, ironia és komolyság, játék és kinyilatkoztatás s egész sor más ellentétes benyomás kavargó, keresztjezi hatását a könyvben, úgy, hogy még a komolyan vett részek is átítatódznak vele. De — és ez a jellemző — a Mese habbal mégse vesztí el a célját: mögötte rettentő komolyság áll. Kiderül az író szándéka. Kétségtelenül: erősen kell odafigyelní, mert különben azzal a benyomással teszi le az olvasó, hogy ennek a sokféleségnek valamiféle érzelmi és ideológiai anarchia az oka és az, hogy az író még nem számolt le végleg a dolgokkal: alakul. Holott leszámolt. Tudatilag egész biztos, hogy leszámolt, csak épp a formáló készségével nem haladta még meg — a multját, ami tényleg Dada s a szürrealizmus közeléből indult hosszú, érzelmes, még a sorkezdések tipográfiai elhelyezésére is ügyelő lírai tételekkel, amikben az emberi társtalanság és életkilátástalanság minden fájdalomra sír, kétségbeesít — és gyönyörködtet egy Szomori Dezsőre emlékeztető, gazdag melódiájú megírásban. A Mese habbal gyökerei ebbe a multba vezetnek. Persze az író közben fejlődött, s főleg fejlődött az idő: — az emberi magány és életkilátástalanság értelme kiderült. R. Zs. már nagyon jól tudja mindezek okát, magyarázatát s mult tudja, meg is változott a magatartása azokkal szembe. S ha a multban együtt sírta, siratta a kilátástalanok és kétségbeesettek világát, úgy ma szemben áll e kilátástalanok és kétségbeesettek világával. Megfordult. Az ellentétébe esapott: a tudata kieserélődött, — ám a régi írói formálás kezdetben megszokott járulékaí még kötik. A szürrealista és dadaista eszközökről még nem tudott végleg lemondani. Igaz ugyan, hogy ezeknek az eszközöknek a használatát a szatira megengedi. Ezek az eszközök azonban eszköz voltakon kívül valami egyebet is jelentenek. Ezek az eszközök egy még teljesen ki nem cserélt szubjektívitas jelei; egy elsúlyedv világ kiemelkedő roncsaí, amelyek ijesztő egyedüliségükben még kisértetiesebben idézik egykori életelevenségüket. A Mese habbal oldalain pl. mindenütt „iszonyuan“ fúj a szél azokon a helyeken, ahol az író lényeges mondanivalóí kihangsúlyozásához ér. Álljunk meg ennél a szélnél. Sajátságos és meglepő eszköz ez a R. Zs.-féle „iszonyú“ szél (hogy az író egy kedvenc jelzőjére felhívjuk a figyelmet). R. Zs. eddig minden kiadott és kiadatlan kéziratában megjelenik, a legváratalanabb helyeken, mindegy, hogy dél van-e vagy éjszaka, egyenlítőí hő-e vagy arktikus fagy. Ez a szél felesap. Besöpör mindent az uccáról, felkavar minden port és szemetet, lehullt és rothadt falevelet, öszszegyűrt papírt és eldobott rongyot, széttaposott cigarettavéget és döglészt levegőt. Ez a szél megbogtatja az uccák plakátjait. Különös értelmek lesznek világossá. Váratalan személyek elé kergeti a tárgyaikat. Meplepő összefüggések derülnek ki. Emlékekre világít, vad képzetársításokba kerget. Elkeseredetten rázza a fákat, házakat, városaikat. E szél zugása nyomán a szív elnehezül, az értelem megriad. Felületesség volna ezt a szélt csak egyszerű szélnék venni. Ez a szél más valami: az idő teljességének a szele. Valahonnan az Apokalypsis soráiból való. Minden elsötétül, amikor ez a szél felsír. Az egész világ kint szorong a házak előtt s az emberek a lelkükben és a szájukon úgy vinnyognak mint a kutyaí. R. Zs. hősei számára az életrelátás pillanata ez: a rettenet közepe. Köröskörül mindenfele rémek állnak. És a szél — az „iszonyú“ szél — fúj. Ez a szél a legmagasabb életkétségbeesés, a legsötétebb élethangulat kifejezése. R. Zs. hőseinek (és önmagának is, ezért jellemző ez a szél) a maximális életérzése. Benne arról van szó, hogy ebben az utolsó perében, a világvég ez infernalis sötét-

ségében és kiuttalanságában „mindent rendbe kell hozni, mindent el kell intézni, mielőtt nekimegyünk a Dunának.” Ennek az élethanulatnak a félrevert harangja ez a szél. S ez a harangzás hiábaváló. Megoldás nincs. Az események esztelen logikájukban zuhognak tovább. „Az egyik dolog megy a másik után.” Menekülés előlük nincs. „A dolog egyáltalán ott kezdődött, hogy a világra jöttünk”, — mondja a regény hősenek felesége. „Körül vagyunk véve ellenségekkel... semmi közünk egymáshoz... be kell vallanunk, hogy mindez hazugság. Az élet az, ami most folyik körülöttünk. Amit nem lehet megérteni s ami jön kiméretlenül.” S az események esztelen logikájukban zuhognak tovább. A szél felcsap megint és összekavar mindent. — Mi ez a szél? Üres fikció? Nem. Apokalyptikus líraság? Prédikációs staffázs? Egyik se, mert mindakettő, illetve: utalás a helyre, ahonnan 1. az író ered (társadalmilag: a világvég hangulatú uralkodóosztály; irodalmilag: e világvéghangulatú uralkodóosztály utolsó formái változata) s 2. a mélyebb értelem, amit ezáltal az író szuggerál; — összevéve az a stilromantikus eszköz, amit R. Zs. még ebben a regényében is használ, mely a szélmotívum által szuggerált alaphangulat értelmében olyan mint valami szemétdomb, amelyen menekülő és vesztüket érző s a minden létjogosulatlanságuknak maguk is rég tudatára ébredt, mindenre alkalmatlan Georg Grosz-i kirajzolású emberek kavarognak. Kik ezek az emberek? A harmadik rend emberei, akikben teljes felbomlásában jelentkezik ennek a rendnek a tudata. A regény hőse Cassius ur és a regény tartalma, hogy Cassius ur miként vergődik azok közt az ellenmondások között, amik történelmi helyzetének beteljesedéseként megfellebbezhetetlenül bekövetkeztek számára. Sötét könyv annak, aki Cassius urral tart, de mulatságos az előtt, aki meghaladta Cassius urat. Viszont mégsem ilyen egyszerű a dolog, mert e mulatságosság mögött, az „iszonyú” szélben, egy sápadt ember tördeli a kezét. Talán R. Zs. vagy a Lelkiismeret, mindenesetre valaki, aki az íróhoz egész közel áll s mindezt a lelkére veszi s az egésszel szemben ez a magatartása. Nagyon sajtáságos helyzetre világít ez. Arra az ellenmondásra, amit az író ebben a regényében még nem győzött le. Nevezetesen, hogy R. Zs. meghaladta ugyan Cassius ur világát, ezt a világot azonban még nem vetkőzte ki teljesen önmagából. Az a formálás ez, amikor a mondanivaló már más mint az író szubjektivitása, de a szubjektivitás még ellepi a mondanivalót. Ezért tévesztheti meg az olvasót R. Zs. és hiheti, hogy ez az egész regény csak egy különös egyéniség megnyilvánulása, amely mellől hiányzik a kánonikus irányzás: az anarchikus „élmény” valódi legyőzése. S tényleg Cassius urnak nincs a regényben határozott ellentéte, Gegenspielerre. Erre a Gegenspielerre csak utalás történik törmelék figurákban és verbális kimondásban, de határozott kiformalása hiányzik. Így azután a „mélyebb értelem”, a „világnézeti” lezárás, ha nem is hiányzik a regényből, de relativizálódik. Ha akarom meg van, ha akarom nincs meg állapotban lebeg. Feltételezhető, de nem konkrét. Szükségszerű következménye ez minden lírailag túlkompensált írásnak, különösen ha ez a líraság az említett társadalmi-irodalmi gyökerekből ered. Ennek az érzelmi túlkompensálásnak a következménye a regényben a hosszadalmasság, a koncentrációhiány, a helyenként nehezen követhető allegorizmus, ismétlés, absztrahálás stb. Hogy ezek ellenére a Mese habbal mégis talál, az az író és a könyv igen határozott véleményeinek tudható be e megtébolyodott világról, ahol az embereknek nincs karakterük s nem értik az értelmes beszédet. R. Zs. formálásának — ezen a fokon — lehetnek ellenmondásai, törései, eluralkodhat

rajta a saját régi melódiájának a szeretete, Cassius ur világát azonban olyan tiszta lelkiismerettel és érzülettel világítja át, ami páratlan irodalmunkban. Valójában viszont annak az írónak az átvilágítása ez, akinek Cassius ur világa eddig legnagyobb emberi és írói élménye volt s ezt az élményét az erről a világról való leszakadása pillanatában mutatja föl a meghaladás és a belőle valóság minden komplex forrongásával.

(Cluj)

Gaál Gábor

NAGY LAJOS RIPIORTKÖNYVE.¹ A riportban Nagy Lajos olyan műfajhoz nyult, amelyhez csak progresszív író nyulhat eredmény-nyel miután magyar polgári írónak vagy derogál az ezzel a műfajjal való foglalkozás, vagy ha ezen túl is teszi magát, természetlen, mert nincs vele mihez kezdenie. Igaz, Móricz Zsigmond és mások is próbálkoztak a riport műfajával, de csak a pesti lapok keretén belül, ahol a magyar baracktermés dicséretén s a lokális anekdotázáson alig megy túl az író meg — az olvasó. Nagy Lajos három riportja nem a baracktermésről anekdotáz, hanem arról a termésről beszél, amely már rothadón hullónak mutatkozik abban az atmoszférában, amit a tizenöt éves magyar mentőpolitika és szélesebb perspektívában a csökkenteni sehogysem akaró világkrízis teremtett meg. Nagy Lajos három tulérett gyümölcsét, három városát a magyar világnak mutatja be szarkasztikus fényvel. A három városban a magyar polgári rend gazdasági strukturáját és az e mögött tátongó ellentéteket: a külvárost, a temetői tepsedésben növe munkanélküliek sorait, a hullaszagot, mely e városokból árad, s a sántaságot, amivel a bürokrata kispolgár biceg és a fonákságot, amelyben ez az egész világ lubickol. — A sorozatban Szolnok az első. Szolnok, ahol az idegen látványosság számba megy, ahol teljesen letört a hajdani nagyforgalom. Ahol a MÁV munkásai hatvan százalékát bocsájtotta el. Ahol az adóvégrehajtó a házak egyet-letlen de állandó vendége. De ahol mégis él pl. a prostitúció, s a legterebélyesebben virágzik a potemkin centrum és templomok mögött a nyomor. — A második város Hódmezővásárhely. Alföldi város — melyben a gabona, bor, szalonna, csizmák, szűrők, vásznak, legelésző marhák, hízó disznó, dús rétegek: illúziók. E képzetek mögött a munkanélküliek serege lebzsel. A lakosság száma csökken. „A megélhetési viszonyok elviselhetetlenek“ — regisztrálja a polgár. A gazdák vonalán — vegetálás. Kultura? — Itt nem tartja az egyetlen kávéház sem a Neue Freie Presse-t, — mert „túl baloldali“. Nyugat, Helikon, hogy progresszívebb folyóiratokat ne is említsünk, itt ösmeretlenek. Kalandor regény még fogy valahogy. A könyvesboltok összevissza hűsz könyvet adnak el havonta. De van azért egy 736 oldalas „(Város) történet a családok tükrében.“ Ebben minden „jelentős“ polgár neve előfordul. Ez itt az érdekes olvasni való. — A harmadik, dunántúli város: Győr. 52.000 lakos. — 11.000 munkanélküli. A város lakosságának tehát több mint egy ötöde. Miből élnek Győr munkanélküliei? Abból amiből munkanélküliek a világon mindenütt másutt élnek: egymás kölcsönös segítéséből. De akinek pénze van, az itt is jól táplálkozhatik. A korszón hattól kilencig tilos a járműveknek járni, hogy zavartalan legyen a séta, a nőkre való vadászás. Olvasással a győriek sem nyugtalanítják magukat. Ugy távozik ebből a városból az író, hogy vissza, 1900-ba, vagy előre 1960-ba szeretne utazni és szinte reméli, hogy a térbeli távozással az időbeli is megtörténik. Ott tartózkodása utolsó órá-

¹ Három magyar város. Kosmos, Budapest, 1933,

ját inkább az állomáson tölti, mint a városban... — Ami e riport-könyv dokumentáris értéke mellett első sorban érdemel figyelmet az Nagy Lajos szentvtelen szociográfiai precizitása. Ez a precizitás az olvasó által levonható konzekvenciák számára beton alapot jelent, — feltéve, ha az olvasó hajlandó a konzekvenciák levonására. Jó lenne ha ezt a könyvet Szolnokon, Hódmezővásárhelyen és Győrben is elolvassná valaki. Bár — úgyis mindegy.

Méliusz N. József

UJ MAGYAR IRÓK: PERNEKI MIHÁLY.* Perneki nevével és dolgaival már találkoztunk. A múltban Uccai könyve a tocsimmal jelent meg versesfüzete, ez azonban nemcsak költészeti, hanem elvi szempontból is gyenge volt. Azóta jó idő telt el s mint új versesfüzete igazolja, azóta jelentősen fejlődött. Ez a fejlődés azonban egyoldalúnak tűnik, csak elvi meggyőződése acélosodott, versei pozitívabb alapokra támaszkodnak, de költészete még mindig sok kívánnivalót hagy maga után. Verseinek formába öntésénél fejlődése nem ért el arra a fokra, ahová meggyőződése és világszemlélete elérkezett. s éppen ezért technikájának gyengesége jobban kiütöközik. Szabadversei olvasása közben az embernek az az érzése támad, mintha a költő még nem döntött volna afelől, hogy prózát írjon-e, vagy verset; vagy mintha csak az elvi szempontokat tartaná szem előtt... Kétségtelen: a művészet eszköz. A polgárság és minden korok írói eszköznek használták s mindegyik saját társadalmának, osztályának szolgálatába állította. Eszköznek kell tehát hogy használják a szocialista írók és költők is. Ennek az eszköznek használatához azonban érteni is kell; s a művészetet nem lehet s nem is szabad megtagadni, mert akkor az eszközt tagadjuk meg. Már pedig az eszközhöz ragaszkodnunk kell.

(Budapest)

Hamvas H. Sándor

DISPUTA

VÁLASZ NYILT LEVÉLRE

A Korunk egyik múlt évi száma bírálatot közölt Németh László kritikusi tevékenységéről. Ezt a bírálatot N. L. — csak úgy mellékesen — egyik cikkében felpanaszolta („Világnézet“ Tanu, 1933 okt.) a gondolat egy olyan fonala mentén, amit Jeszenszky Erik a Korunk múlt évi novemberi számában Nyilt levél formájában hívott ki disputára.

Tisztelt Uram, az én unokatestvéreim szilasbalhási földművelők s mondhatom kitűnően ismerik Szilasbalhást, Kogutowitz Károly, a Dunántúl című munka szerzője semmiesetre sem ismerheti olyan kitűnően. Az ő könyvében éppen csak egy repülőgép-felvétel van a szilasi bozótrol, magamnak is el kellett olvasnom a felírást, hogy a képet és amit ábrázolt, azonosítani tudjam. Azt hiszem, hogy az én unokatestvéreim nagyot nevetnének, ha Kogutowitz Károly azt állítaná, hogy jobban ismeri Szilasbalhást, mint ők. Pedig Kogutowitz Károlynak bizonyos szempontból mégis igaza volna, mert ha ő nem is tudja hol van a Sós, a Békapest s az öreg Németh Péter pincéje, tudja, mi az a Mezőföld, s a bozótunk helyét is tudja a többi dunántúli bozót közt. Ismerhetek valamit, mert benne élek s ismerhetek valamit, mert tudom a helyét. Ezt akartam kifejezni azzal, hogy a

* Ágyrajárók. Szerző kiadása. Budapest 1933.

marxismust ép' azért ismerem, mert nem ismerem annyira mint Önök s ha jól emlékszem, ezt nevezte Ön a tudatlanság menlevelének.

Ahol katedrák vannak, ott vizsgázni is kell s engem rég figyelmeztettek, hogy mindjárt nagyobb lenne a hitélem, ha levizsgáznék marxizmusból. Legalább is nyújtsam be a tanszéknek kötelező olvasmányaim jegyzékét. Nem tettem s ezért még azoktól is rossz osztályzatot kaptam, akik Önöktől eltérően, kritikai munkásságomat becsülték valamire. Önnek mint dialektikusnak érzékének kell lennie a taktika iránt s ezt a makacsságomat talán akkor érti meg legjobban, ha taktikai magyarázatát adom. Én uram, meg akarom hódítani az embereket, de nem úgy, hogy a tantételeiket veszem be, hanem őket magukat. Vannak az emberi szellemnek gócpontjai, amelyeknek a meghódítása éppoly fontos az író számára, mint a forradalmár számára a városoké. Ezek a gócok a szellem reflex központjai; itt honol az ízlés, az igény, a problémák elé siető „előelmélet“. Én írásaimban ezeket a központokat puhítom; ha ezeket bevettem, a tanok az ölembe hullnak, míg ha a tanok felől kezdem a támadást, a meggyőződés kapuit döngetem s csak buzogánykongást idézek elő.

Azt hiszem, már ez a rövid magyarázat is elárulhatta Önnek, hogy jobban ismerem a dialektikát (legalább is annak szovjet-változatát), mint Ön gondolta. A jövőben talán idevágó olvasmányaim jegyzékébe is betekintést nyerhet, ha Marxizmus és szocializmus címen megjelenő füzetemet elolvassa. Mert nekem is megvannak, uram a magam egyéves és hároméves és ötéves terveim s ha a Tanu első évét kizárólag ama vitális gócok megpuhításának szenteltem, most már én is két oldalról folytatam az ostromot: a gócok és a tantételek felől. Ez új haremmodor; s eleinte bizonyára ügyetlen leszek benne, de mégis szükség van rá, mert, sajnos, igen derék embereket ismertem meg, akiknek a meggyőződésük olyan erős, hogy a vitális központjaik egészen érzéketlenek.

Ebben a füzetben, melyet akár Önnek is ajánlhatnék, azt akarom bebizonyítani, hogy a marxizmus a szocializmusnak kinőtt ruhája, melyet még a jó anya, a tizenkilencedik század adott rá vagy mint inkriminált cikkemben irtam, olyan elmeszesedett hüvely, amely megfojtással fenyegeti a mozgalmat. Tudom, hogy Ön az én túlzott aggodalmamat a burzsoázia együgyű furfangjainak kijáró mosollyal fogja megnyugtatni, de ha már annyira megbeesült, hogy polgári író létemre nyílt levélre méltatott, kérem hallgassa meg az érveimet is.

Lenin szerint Marx a 19. század három fő szellemi mozgalmának, a klasszikus német filozófiának, a klasszikus angol gazdaságtanának és a francia szocializmusnak a „folytatója és zseniális befejezője.“ Azt hiszem, ezt a meghatározást legalább is mint vegelemzést, én is elfogadhatom, legföljebb a német filozófiát, az angol gazdaságtant és a francia szocializmust kell még kisebb elemekre bontanom s folytató és befejező helyett helyesebb (később tisztázott okokból) ha „felhasználót“ mondunk. A marxizmusban találkozó elemek ezek szerint 1. Hegel történet szemlélete, 2. a materializmus nevű irány, 3. a kapitalista társadalom szemlélete, 4. a tudományosságba vetett hit, 5. a francia forradalom óta lábrakapott revolucionizmus és 6. a szocialista utópizmus. Ezeket az elemeket olvasztotta össze Marx, akiről tudnunk kell 1. hogy nagyszerű elemző, 2. elszánt harcos és 3. bukott polgár volt.

Azt hiszem, néhány szó elég, hogy a felsorolt elemeket Ön előtt, aki úgyis ismeri őket, jellemezzem. Hegel történetfilozófiája a jó istent akarta összebékíteni a történelemmel. Naiv erőszakosságában is vonzó

vállalkozás; a Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte-ben határozottan van valami Petőfi és Shelley lelkéből. Isten a történelemben bontakozik ki, minden új kultúra old valamit az ember lelkén, egyének és népek felörlődnek, de az Isten szava egyre hallhatóbbá válik az ember szabadságában. A legvilágosabban a tizenkilencedik században hallható, ott is a Hegel filozófiájában. A materializmus az az irány, mely szellem és anyag régi ellenlábasságában az anyag pártjára áll, az anyagból vezeti le a szellemet, a természetből a gondolkozást. Az élet kapitalista szemlélete angol vívmány. A görög piacon, a tizenkilencedik század elejei angol piacon át gondolkozott. A munkát lehet lélektanilag és lehet kereskedelmileg elbírálni; a munka ér valamit annak, aki végzi és ér valamit annak, aki eredményét megveszi. A kapitalizmus az a szemlélet, mely a munkának csak ezzel a kereskedelmi értékével törődik. A tudományok növekedési korszaka hitt a tudományban. Ez alatt azt kell érteni, hogy a tudományt nemcsak a valóságra fektetett fogalmi hálónak, technikai előnyök szerzőjének tekintette, hanem az élet magyarázatát, az emberiség vezetését várta tőle; a természetkutatón az élet titkát követelte, a gazdaságtanban pedig Delphi jósdáját állította fel. A revolucionizmus a francia forradalom leánya. A francia forradalomban szőröstől-bőröstől megették egy uralkodó osztályt, ez olyan látvány volt, amelynek az emlékeitől nem lehetett szabadulni. A történelem természetes menetének az látszott, hogy az uralkodó rétegeket az alattvalók időnként megegyék. A második rendet a harmadik, a harmadikat a negyedik; az nevet, aki utoljára eszik. Az utópizmus természetes kísérője minden kornak, melyben a gondolkozás kiszabadul az élet felügyelete alól s maga lát hozzá, hogy a világban rendet csináljon. Ha a felvilágosodás kora a Sokrates utáni időkre emlékeztet, a szocializmus legkiválóbb őse kétségkívül Platon.

Az a szellemi munka, mellyel Marx ezeket az elemeket összeolvasztotta, nem volt csekély, de az az indulat, amely fűtötte, még kevésbé. A marxizmus „polgári” irány. Ahhoz, hogy létrejöhessen, egy polgárnak kellett meghasonlania a polgársággal. Marx ereje és indulata nem is annyira fegyverei megválasztásában, mint inkább forradalmi továbbképzésükben, bonyolultabb harcra eszközökké való összerakásukban árulja el magát. Hegel spirálisan fölfelé csavarodó fejlődését a revolucionizmus földrengései szakítják meg. Hegelnél a kulturák nőttek, harcoltak s egy magasabb szót kiejtve értelmüket veszítették; a kulturák végeredményeikkel vitatkoztak, itt forradalmi feleselésük lett a dialektika lényege. Az eszmék harcából osztályharc lesz; a „Mehrwert“-et kapitalista szemlélet és osztályharc együtt kovácsolják; a tudományos hit hitelesíti a küzdők előtt lebegő utópiát; a materializmus a kapitalista szemlélet pártjára állva filozófiai távlatot ad a gazdaság szétrombolásának; az „Überbau“-ban revolucionizmus dialektika együtt zárják el a negyedik rend elől a polgári műveltséget. Valóban hatalmas alkotás; félelmes példája egy erős indulat kezébe került elemek szünergizmusának.

Kell-e mondanom, hogy a marxizmus elemei közül ma már csak ez az indulat az eleven s ez tartja az életet a többiben is. A történelem nem békíthető össze a Jóistenel, a kulturák esendők és mulandók s több-kevesebb sikerrel küzdenek mulandóságuk ellen. Egy alaposabb történetismeret azt tanítja, hogy a kulturák csak akkor haladnak, ha az utolsó eszméin át nézzük őket; lám, még egy század sem múlt el s abból, hogy Hegel a Jóisten utolsó szava volt hozzánk, inkább az Isten elkedvetlenedésére lehet következtetni, mint az idők teljességére.

Szellem, anyag? Nem egyike ez azoknak a „vagy-vagy“-oknak, amelyekről nem lehet szégyenkezés nélkül beszélni. Hát hol van az a szellem és hol az anyag? A világban vagy a mi elavult szóhasználatunkban? Az élet nem szellemi és nem anyagi; a mi nyelvünk elemzi szét szellemre és anyagra. S ha már szükségünk van a szóra, miért kell egyiket a másik „okának“ megtenni. A szellem a függvény s az anyag a független változó? Elhihető, hogy a valóság ilyen engedelmesen kövesse a mi analízis gyártotta szavaink sugallatát?

S nem volt még elég a kapitalista szemlélet terrorjából? Egy olyan korban, mely úgy látszott végkép kiirtja a földről az ipar- és földműves művészetet s a dolgok mintha maguk is követték volna, miközben áruvá lettek, a közgazdaságtan absztrakcióját, el lehetett sikkasztani a munkaidő mögül a képességet s el lehetett némítani az áruban a művet. Százötven év gyáripar után már nem vagyunk hajlandók azt a munkát elfogadni a munka mértékéül, amely valóban csak „festgeronnene Arbeitzeit“. A munkást kétféleképp lehet kizsákmányolni; becsaphatjuk kereskedelmileg, úgyhogy nem fizetjük meg a munkája piaci értékét s becsaphatjuk lélektanilag, úgyhogy elveszük tőle a munka örömét. A munka pontos megfizetéséért folytatott harc csak ott lehetett végeél, ahol a munka örömeért folytatott harcot már föladták s a munkából a vállalkozást kiabsztrahálták. Én kedves uram, változatos ifjúságom alatt voltam nevelő, orvos, iparos, tanár, vállalkozó, kritikus, regényíró, kacérokodtam a kertészséggel s állíthatom, hogy nemcsak munkám értékének, de a munkámba ölt lelki és fizikai erőnek is igen kevés köze volt magához a munkaidőhöz; egy fog kihuzása jobban kimerített, mint egy délelőtnyi tanítás s házitanítói munkám és tanulmányaim értékének összehasonlítására a lehető leg-tökéletlenebb mérték a rájuk fordított munkaidő. A munkának ez az értékelése csak egy olyan tudományban honosodhatott meg, amely az árfolyamokkal és nem a hivatásokkal foglalkozott. Ha kezembe veszem Hume, Adam Smith, Ricardo közgazdaságtani tanulmányait, őszintén megvallom, nem látok bennük igazi fejlődést, mert ha az analízisek egyre bonyolultabbak lesznek is, maga a szemlélet egyre piaciabb. Hume ragyogó tanulmányaiban a közgazdasági problémák még nem váltak ki az élet szövetéből; a gazdaság egy szál a politikai boldogulás feltételeit kutató bölcészés kezében; Adam Smith szaktudományt csinál, de minden oldalán érzem a bő szemlélet ellensúlyait s a tizennyolecadik századi enciklopédista józan érzékét. A Ricardo- és Malthus-féle közgazdászok már igazi szakemberek s tárgyuk autohipnózisában élnek; mesterséges kísérleteikben meg-megbillentik az árfolyam-alakító tényezőket valamelyikét s megfigyelik, hogy szalad végig a hatás az ő elvont segédfogalmaikon: a pénzen, az árfolyamon, a kínálaton, a produkción, a munkán, a szakemberek szokása szerint annál általánosabb érvényt tulajdonítva elemzéseiknek, minél jobban kipárolták belőlük az embert. Marx persze jóval céltudatosabb náluk. Ő, a forradalmár, tudja, hova akar kilyukadni az elemzéseivel. Mint a munkásság érdekképviselője jelenik meg a piac tudományában s bebizonyítja, hogy a munkás nem kapja meg munkája teljes kereskedelmi értékét. Ez bizonyára sokkal tudományosabban hangzik, mintha azt mondanám, hogy szegény és elnyomják. Valójában inkább kevesebbet mond ennél, mint többet. Mert ezzel az érveléssel a munkás a tőke érvsíkjára helyezkedett s a festgeronnene Arbeitzeit eiméleti alapján megfogalmazott követeléseit együtt ingának meg alapjukkal. Tudákos korokban, tudákos emberek szemében hatásos lehet az ilyen fogalmazás, — mi emberibbnek tartjuk, ha a munkás hivatást követel. A

hivatás: lélek és kenyér; a „teljes érték”: kenyér, piac és unalom.

Tudákost mondtam; vállalom a szót. Nem véletlen, hogy tudákos emberek olyan szívesen képezik ki magukat a marxizmus teoretikusáivá. A marxizmus tudákos korban keletkezett s ebben is „betetőzi” korát. Ön volt szíves a dialektika lényege felől kioktatni. Attól félek, hogy a dialektikát nem lehet olyan módon elválasztani a marxizmustól, mint Ön tette. Az igazságok elfajulnak s új ellenmondó igazságok lépnek a helyükbe. Ez a „bacchás-tánc”, mint Ön nevezte, a dialektikának inkább csak üteme s kissé kevesebb lelkesedéssel előadva a korok változó igazságáról szóló történelmi közhelyes laposul. A marxizmussal kapcsolatban a dialektikának sokkal pontosabb értelme van. A történelem feleselő eszmékben lüktet tovább; Marxig ez a lüktetés el volt rejtve a szemek előtt, egy-egy nagy történész is csak utólag és halványan ismerhette fel a kulturák vitázó értelmét. Marx felfedezte a társadalom alakulás-szabályait, felismerte saját kora dialektikus helyét, — beelátott a keletkező történelembe; történelemszerűen látta a jelent és a jövőt s a szocializmus megvalósításában kötött marsrutát adott az időnek. A dialektika üteme hajlékony, de a bacchás-táncban a következő száz vagy kétszáz év, akármilyen hajlékonyan lejt, nem hord többé fátyolt; a dialektika leleplezte a hajadont. Korunknak kétféle tartalma van; egyik, amelyiket Marx előírt neki, a másik, amellyel a valóság megtölti. Marxista az, aki csak azt látja a jelen valóságából, amit Marx elkerülhetetlenek tartott.

A revolucionizmusról és utópizmusról nem kell ennyit beszélni. A „rend”-eket sokkal könnyebb megenni, mint kiküszöbölni. A francia forradalom polgárokká avathatott bennünket, de mint Marx ki-mutatta, új torzabb arisztokráciát teremtett: polgár-rabszolgákkal. Az orosz forradalom azt mutatja, hogy a negyedik rend emésztése sem egész tökéletes s a legtorzabb polgári réteg: a hivatalnok megint ott ül a munka-kényszerrel kötött elvtárs-jobbágyok nyakán. Osztálytalan minden társadalom, amely kijelenti, hogy benne nincsenek osztályok. Azon túl azonban az osztályok a természet művei s valahogy minden társadalomban megvalósulnak. Meg lehet nemesíteni őket és el lehet tagadni; a tizenkilencedik század példája után mi inkább az előbbit választjuk.

Hogy Marx utópista lett volna, ezt Ön bizonyára tagadja. S ő az utópiáról ki is mutatta, hogy az a történelem akarata. Én nem fáradtam volna ezzel a bizonyítással; az én szememben a jó utópia többet ér, mint a történelemnek az az akarata, amelyet én elemeztem ki. Az utópia a történelem ellenereje, a lélek válasza a valóságra s mint ilyen, maga is valóság és történelem-esimáló erő. A legősibb utópia a földre hozott menyországé. Csakhogy sokféle menyország van. A Dantében az emberek Isten fényében fürdenek, Rabelais Telemide-jében enciklopédisták lesznek, a Marx államtalan társadalmában megőrzik maguknak a Mehrwertjüket.

A marxizmus megteremtésébe beleölt zsenialitást nem lehet kibebiteni, a tizenkilencedik század minden jelentősebb iránya itt tolong Marx körül, hogy részigazságait az ő tudományos fegyvergyára számára felkínálja. S Marx tudja, kitől mit kell átvenni s mivel mit lehet kezdeni. Indulata pompás tanácsadó volt a szocializmus felfegyverzésében, a múlt század derekán el sem lehet képzelni hatásosabb fegyvereket. Ő nem tehet róla, hogy ezek a fegyverek közben berozsdásodtak, a század, mely felkínálta őket, súlyosan kompromittálódott s a csillogó páncél inkább szorítja a mozgalmat, mint védi. Ha ma élne, bizonyára más áramlatok táján kereskedne, bár nem valószínű.

hogy az ő álcásan bosszús indulata számára olyan hatásos forgópisz-
tolyt találna.

Mindnyájan szocialisták vagyunk, csak nem marxisták, mondja kortesbeszédében a keresztényszocialista főúr vagy apát. Ez így igen kényelmes hangzik s amikor én a szocializmusnak azt ajánlom, hogy dörgölőzzék csak a fához és dörgölje le hámló elméletét, könnyen abba a gyanuba keveredhetek, hogy ép' olyan kényelmes vagyok, mint ők. Megvallom, sokat gondolkoztam azon, elválaszthatók-e szocializmus és marxizmus; nem képmutatás-e szocialistának vallanunk magunkat, ha a marxizmus ellenfelei vagyunk. Ön szerint igen; de a szocializmus legelszántabb ellenségei szerint is igen s ez gondolkozóba ejthet mindkettőnket. Az, hogy ki minek nevezi magát, ízlés és meghatározás dolga; de hogy marxizmus és szocializmus elválaszthatatlanul összenőttek-e: ezt nem lehet hajlam és meghatározás önkényével eldönteni.

A szocializmus a mozgalom, a marxizmus a mozgalom elmélete. Emberek ejthetik ki ugyanazokat a szavakat és csinálhatnak mást s mondhatnak mást és csinálhatják ugyanazt. Minden mozgalomnak van egy értelme, amelyet nyelvünk ad neki s van egy értelme, amely a hozzátartozó eseményekből rajzolódik ki. Van, amit mondanak s van, ami történik. A marxizmussal mint elmélettel nem tudok megbarátkozni. Történik-e a szocializmusban valami, amihez ragaszkodom? Ha igen, nemcsak a saját kérdésekre feleltem meg, hanem az Önre is, aki felvilágosítást kér, hogy csinálhat egy halott elmélete a világ hatodrészében mégis történelmet.

Az, hogy valami él, boldogul, nem azt bizonyítja, hogy jó elmélete van, hanem hogy életrevaló. A szocializmus életrevalósága mélyebben fészkel, mint az elméletben. A szocializmusban verődött össze a tizenkilencedik századi rablószellem első ellenzéke. A „felszabadított“ tömegek észrevették, hogy áramló időbe kerültek, mely elsodorja a védtelen szegényt; a nagy százados rend keretei szétolvadtak; újfajta ragadozók szaporodtak el a zavaros fölött s a pénz kegyetlenebb nemességet nevel, mint a kard és becsület. A ragadozók érdeke a zavar, a dolgozóké a rend. A szocializmus a gazdátlanná vált jobbágy, a pórén maradt szabadság fekhelyén a rend álma, mely hivatást ad és helyet jelöl. A munkások szakszervezetekbe tömörülnek; megtanulnak bizonyos tételeket, de megtanulják az összetartást is s az összetartozókhoz illő magaviseletet. A szakszervezet, ahol az Szabó Ervin és Kassák Lajos szellemében alakult ki (sajnos, kevés helyen), a munkásság nevelője lett; a tömegeket az elhagyott paraszt szokásjogból egy új, nyiltabb, harcosabb szokásjogba vezette át s a kard pusztuló, a pénz erkölestelen nemessége helyébe új nemességet iparkodott nevelni. A munkásdiktatúra szándéka s ténye azt jelenti, hogy a nemességére méltatlanná vált kard és pénz nemességet a mozgalomból kell pótolni; a szocializmuson át új normákat kap a kormánytalan világ, alulról jött normákat, akik a szükséges és hasznos néprétegek számára alakítanak államot.

A szocializmus az én fogalmazásomban a védő rend és az új nemesség mozgalma. S a marxizmus ellen azért küzdök, mert az álló rendet gép-mechanizmussá akarja süllyeszteni s az új nemességet a korlátoltság diszciplinájában tartja. A marxizmus bűnei a szocializmus ellen: szellemi nyűgévé lett a mozgalomnak; elriasztja tőle a kor vezérszemlékeit s elzárja a kor vezérszemlékeitől a mozgalomba kerülteket; bukott polgárokat ültet a munkásság nyakára, akik műveltség esömörükben szembeállítják az emberi lehetőségekre kíváncsi feltö-

rekvó munkást a hagyománnyal, melyet polgárinak bélyegeznek; le-súlyesztí a munkás-vezetők színvonalát s mint Oroszországban láttuk, a korlátoltság kiválasztását indítja meg köztük; a betű képmutatására tanítja a „felszabadult“ embert, tétel-facsaró teologusokat és dogmák-kal ölé csörtetöket táplál, az érzés és gondolkozás hűségét megbünteti.

Ahogy mi ketten szembekerültünk, a lehető legfényesebb bizonyítéka annak, amit a marxizmus felől állítok. Milyen mozgalom az, amelyben Ön benn van, én pedig kinnmaradtam? Milyen mozgalom az, amelyből a káté-ismerői nyugodt lelkiismerettel és legfölsőbb bátorítással köphetnek arra, aki végre is egész nyilvánvalóan s akarata ellenére is a közösségért él?

(Budapest)

Németh László

II.

MEGJEGYZÉS AZ ELŐBBIEKRE

Mindenekelőtt magyarázattal tartozom az olvasóknak. Mi indokolhatja azt, hogy egy polgári írótól számon kérjük a dialektikus gondolkodás ismeretét? Mi indokolhatja, amikor természetesnek kell találnunk, hogy a polgári osztály képviselői nem alkalmazhatják és ezért valójában nem is ismerhetik a gondolkodás forradalmi módszerét? Nem volt-e így eleve naivitás azt hinni, hogy ott, ahol osztályok állanak egymással szemben, egymagában a kritika fegyvere „jobb belátás“-ra bírhatja az ellenfelet?

„Olyan időkben, amelyekben az osztályharc a döntés felé közeledik, az uralkodó osztály, az egész régi társadalom felbomlási folyamata olyan heves, olyan éles formát ölt, hogy egy kis része elhagyja az uralkodó osztályt és a forradalmi osztályhoz csatlakozik, ahhoz az osztályhoz, amely kezében hordja a jövőt. Amint tehát azelőtt a nemesség egyrésze ment át a polgársághoz, úgy megy most át a munkássághoz a polgárság egyrésze és főleg a polgári ideológusok egyrésze, azok, akik felemelkedtek az egész történeti folyamat elméleti megértésének a szintjére.“

Az egyénnek az osztályához való kötöttsége nem feltétlen és különösen nem feltétlen az ideológusoknál és az osztály széthullásának a történeti korszakában. Ezen a történeti alapon, megfelelő életviszonyoktól és a gondolkodás becsületes erejétől segítve, a polgári gondolatkörből kiindult ideológus is felemelkedhet arra az elméleti színvonalra, amelyen már tényleg nem régi osztálya, hanem egy új, a történeti fejlődést vivő osztály mellett találja magát.

N. L.-ról tudtam, hogy saját tapasztalatából ismeri a szellemi függetlenséget, a szellemi hűség lehetőségeit a polgári társadalomban és az volt a benyomásom róla, hogy kiemelkedik tehetségével a magyar polgári kritikusok közül. Ezért lehetségesnek gondoltam, hogy osztálykötöttségéből is fel tudja magát szabadítani. Nyílt levelemre adott válasza beigazolta, hogy túlbecsültem. De ha válasza formailag esupán azt a jól ismert szakadékot tárta is újból fel, amely a polgári osztályfelfogást elváltasztja „az egész történeti folyamat elméleti megértésétől“, ugyanakkor tartalmában rendelkezésre bocsátotta egy fiatal és tehetséges, magát osztályérdektől függetlennek és jószándékúnak tartó magyar polgári kritikus portréját az 1934. évből s ennyiben mindenesetre pozitívumot adott. Nézzük meg tehát közelebbről ennek az egyéni portréjának a vonásait és azt, hogy miként rajzolódnak fel rajta az egyén finom és emelkedett vonásai megett az osztály durva

és kezdetleges konturjai. A válasz alapján ezt az elemzést nyugodtan elvégezhetjük, anélkül, hogy érdeklődnünk kellene N. L. olvasmányainak pontos jegyzéke felől. A válasz többet tartalmaz, mint amennyit egy ilyen jegyzék adhat: megmutatja, nem azt, hogy mit, hanem azt, hogy hogyan olvas egy polgári kritikus.

N. L. emelkedett, „osztályfeletti“ célkitűzése a harc egy „új nemességért“ és egy új „védő rendért“ a „közösség“ érdekében. Bizvást elhíhetjük neki, hogy célkitűzése egyénileg jóhiszemű és becsületes. Célját szocializmusnak nevezi és szocializmusa érdekében valónak találja az egyidejű küzdelmet a kapitalizmus és a marxizmus ellen, amelyeket ugyanazon történeti korszak ikergyermekének tekint. De minden olyan mozgalom, amely az osztályok felett akar elhelyezkedni, önmagában meddő és hatásában valamelyik osztály érdekét szolgálja. N. L. annyit megtanult maga is a marxizmustól, hogy „minden mozgalomnak van egy értelme, amelyet nyelvünk ad neki s van egy értelme, amely a hozzátartozó eseményekből rajzolódik ki.“ Odáig nem jutott el, hogy a marxizmusnak ezt a tételét önmagára, saját mozgalmára is alkalmazni tudja. Pedig reá is áll az, hogy bármilyen fontosságot is tulajdonítson az egyén önmagának, saját célkitűzéseinek, bármilyen súlyt — joggal, vagy jog nélkül — a saját becsületességének, jószándékának vagy tehetségének, társadalmilag mindez végtelenül közömbös, társadalmilag egyedül az lényeges, hogy az osztályok harcában szubjektív célkitűzés, becsületesség, jószándék, tehetség, objektíven melyik osztálytalajból ered, objektíven melyik osztály érdekeit mozdítja elő?

N. L. bizonyára felháborodik, amikor őt fasiztának bélyegezik. Bizonyára tiltakozik az ellen, hogy a marxizmus „durva sémáit“ alkalmazza az ő sémáik által ki nem merithető egyéniségére. Hol van azonban az ő objektív helye a ma osztályharcában, melyik osztály ideológiájából fakadnak ideológiájának leglényegesebb elemei, melyik osztály érdekeit mozdítja ő maga objektíven elő? A két osztályfront közül melyik az a front, amelyik egyszerre hirdeti a harcot a kapitalizmus és a marxizmus ellen a szocializmus cégére alatt, amelyik a marxizmust polgári irányznak igyekszik feltüntetni? Melyik az a tömegfront, amelyik a Führekek „új nemességét“, a korporatív állam új „védőrendjét“ jelöli meg céljának? Melyik az a tömegfront, amelyik a tudományt elveti és az utópiát mítoszra átkeresztelve, a vér és a faj mítoszáat vallja? Ez a front nem a negyedik rend frontja, ez a front a fasizmus antimarxista frontja, az a front, amelynek a marxizmusra irányzott minden csapása objektíven a monopoltőke érdekeit szolgálja, objektíven az a kapitalista front, amely már csak az antikapitalista demagógiától várhatja a kapitalizmus felszínen tartását. Az események, amelyekből N. L. mozgalmának az értelme kirajzolódik, a birodalmi gyűlés palotájának az égése, a könyvek máglyára rakása, a mérges gázok, a bombavető repülőgépek gyártása egy új imperialista háború céljaira, a dolgozó tömegek és velök az emberi szellem letipírása. Objektív értelemben, történeti összefüggésében N. L. egyéni ideológiája csupán a monopolkapitalizmus fasizta ideológiájának egyéni megjelenési formája, ideológiai küzdelmének egész objektív értelme harc a negyedik rend ellen a monopoltőkével szövetségben, szocializmusa társadalmi hatásában csak egyik árnyalata annak a „szocializmusnak“, amely Göring szavai szerint „a porosz gárdagránátos díszlépésében nyilvánul meg“ és amely Thyssennél és Kruppnál „önfeláldozó kötelességteljesítés“-sé válik a monopoltőke szolgálatában. Az osztályfeletti kritikus finom vonásai mögül előremerednek a mono-

poltöke durva körvonalai, az önzetlen egyéni gondolat mögül az osztály profitérdeke, az emelkedett elméletek mögül a feltámasztott középkor barbár mitológiája, a szellem eszközei mögül a rohamesapatos eszmája. A szubjektív jóhiszem objektív hatásában tömegmegtévesztésbe megy át és a kimeríthetetlen egyéniség történetileg csupán a fasiszta monopoltöke érdekeit leplező sivár ideológiai karaktermaszknak bizonyul.

N. L. ideológiájának osztályértelme megszabja ideológiájának az osztálykorlátjait is. A marxizmuson gyakorolt kritikája, amelyről azt lehetett hinni, hogy jóhiszemű tájékozatlanságban gyökerezik, csak látszólag tűnik fel az önhitt tudatlanság egyéni megnyilvánulásának. N. L.-t osztálykötöttsége akadályozza meg, ép' úgy, mint osztályának többi tagjait, a marxizmus megismerésében. Az osztályellenfelet, akinek igazsága van, megismerni, annyit jelent, mint igazságát felismerni, annyit jelent tehát, mint a saját osztálykötött egyéniségünket feladni. N. L. erre nem képes. N. L.-t osztálykötöttsége arra indítja, hogy fontosabbnak találja Orlando középkori furorjait, mint a végső stádiumába jutott osztályharc elméletét. Így azután marxista „kritikája“ is csupán csak egyik lapos egyéni változata annak az ideológiai osztályharcnak, amelyet a polgárság folytat a marxizmus ellen. Az egyéni küzdelem alacsony színvonalában az osztály történeti súlydése jut kifejezésre. Az osztály magával ragadja a lejtőn legtehetségesebb tagjait is, az osztály történetileg meghatározott tehetségtelensége aláveti magának az egyén tehetségét, az egyéni tehetség az osztályvonalon tehetségtelenségbe megy át.

N. L., ha a marxizmus továbbfejlődéséről nem is hallott, azt talán megengedi elyben, hogy a marxizmus nem egyszerűen mechanikus aggregátuma azoknak a tanoknak, amelyekből ered, hanem dialektikus továbbfejlesztésük, minőségileg új elmélet alkatelemeivel szemben. De amikor a marxizmus kivégzésének osztályfeladatát kell teljesítenie, már nyomban megfélekedzik a dialektikus szempontról és úgy gondolja, az ócska mechanikus recept szerint, hogy ha a részek, a marxizmus alapelemei megsemmisülnek, akkor meg kell semmisülnie az egésznek, a marxizmusnak is, mert az egész csupán a részek összege. Ezen az alapon azután kimutatni igyekszik a marxizmus forrását képező tanok mulandóságát. Mintha éppen maga a marxizmus, amely meghaladta ezeket az alkatelemeket, nem bizonyította volna be ezáltal a legteljesebben, mert történetileg, mulandóságukat — és persze ugyanakkor, megtartásukkal a meghaladásban, életerejüket.

— A marxizmus halott, mert Hegel halott, mert „a történelem nem békíthető össze a Jóistennel, a kulturák esendők és mulandók.“ Vajjon nem a marxizmus mutatta-e ki éppen Hegel filozófiájában is, azt ami mulandó? A marxizmus Hegeltől dialektikai módszerét vette át és félredobta belőle mindazt, ami teológiai ballaszt volt benne.

— A marxizmus halott, halott mert a materializmus halott, mert a szellem és az anyag merev ellentétbe állításáról „nem lehet szegyenkezés nélkül beszélni“. De nem éppen a dialektikus materializmus oldotta fel a metafizika merev ellentétjeit a szellem és az anyag egyiségében? Ha erről tényleg „nem lehet szegyenkezés nélkül beszélni“, úgy csak azért, mert filozófiai közhely.

— A marxizmus halott, mert a klasszikus közgazdaságtan halott, mert az embert nem lehet csak árunak tekinteni, mert az a felfogás, amely a munkás számára a munkája által termelt teljes értéket követeli, együtt halt meg alapjával, a klasszikus polgári közgazdaságtannal. De a kapitalizmus még nem halott és a kapitalizmusban az em-

beri munkaerő valóban csak árú, az érték-többlet pedig kegyetlenül eleven valóság. S csupán a legvulgárisabb osztálydemagógia teszi felülőssé a tükröt a képért, amelyet mutat, a valóságot elemző tudományt az adott valóságért. És a marxizmus szocializmusa a történeti fejlődéstől nem a termelt érték birtokán kotló, hanem az árú, az érték polgári kategóriáinak uralma alól felszabadult, minden képességét szabadon kifejlesztő ember megteremtését várja.

— A marxizmus halott, mert az a tudomány, amely az élet „titkait” akarta megfejteni és amely fel akarta állítani a társadalmi fejlődés prognózisát, halott. De a marxista tudomány soha nem kereste az élet „titkainak” a magyarázatát — ezeknek a „titkoknak”, amelyek előtt a polgári ideológia időnként kötelességszerűen önkivületbe esik, hanem felfedte ezeknek az úgynevezett titkoknak a funkcióját az osztályrend fenntartásában és így megmutatta, hogy problémái maguk is elmúlnak azzal az osztályrenddel, amelyben gyökereznek. És a marxista tudomány operációit csak az azonosíthatja a delphii jósdá sarlatánságaival, aki számára a tudomány és a sarlatánság egybeesnek, csak az az osztály, amelynek a kezén a társadalom tudománya sarlatánsággá változott át.

— A dialektika az ellentétek egységéről, azonosságáról beszél és N. L. ebből a rendkívül gazdag és bonyolult fogalomból csupán a „korok változó igazságának” valóban lapos közhelyét képes csak kiolvasni. Ugyanakkor azonban ő maga a történeti relativizmus lapos közhelyéig sem emelkedik fel, mert az osztályokat „a természet művei”-nek tekinti, amivel azután N. L. a fejletlen kapitalista 19. század megvetője, feszélyezettség nélkül elhelyezkedik a naívan polgári 18. század legalaposabban racionalista közhelyei területén. Ugyanakkor, amikor szégyenkezéssel beszél a vagy-vagy-okról, minden szégyenkezés nélkül állítja merev, elválasztott ellentétek gyanánt szembe egymással az elméletet és a gyakorlatot. Szerinte „az, hogy valami él, boldogul, nem azt bizonyítja, hogy jó elmélete van, hanem hogy életrevaló.” Tehát a boldogulás, az élet összefüggéseiben való eredményes elhelyezkedés, a gyakorlat független az elmélettől, az élet összefüggéseinek a felismerésétől. És mitől függ? az életrevalóságtól. Életrevalónak lenni azonban semmi mást nem jelent, mint az életben boldogulni. A felelet üres tautológia és az marad mindaddig, amíg ki nem mutatjuk, hogy mi az életrevalóság? Ekkor pedig elkerülhetetlenül eljutunk az élet összefüggések helyes felismeréséhez, tehát az elmélethez. A konkrét kérdés, amiről szó van, az az emberiségre nézve sorsdöntő kérdés, hogy milyen jelentőséget tulajdonítsunk annak, ami Oroszországban történik? N. L. felelete erre a kérdésre egy szárnalmas tautológia. De azért N. L. ebben az összefüggésben bebizonyít legalább annyit, hogy ha a dialektikát nem ismeri, azért a közönséges logikának fölébe tud emelkedni. Ha a feltett kérdésre adott egyenes válasza tautológia, közvetve az ellenmondást is megengedhetőknek találja ebben az összefüggésben. Ugyanarról a rendről, amelyről mégis elismer annyit, hogy életrevaló, egy lélegzetvételre megállapítja, hogy nem más, mint a korlátoltság kiválasztása a munkásvezetők között. Vagy talán a korlátoltságot tekinti életrevalóságnak? Az boldogul, aki korlátolt, akinek tehát rossz elmélete van? Annyi bizonyos, hogy ilyen történeti elmélettel csupán a polgári társadalomban lehet boldogulni.

A polgári osztály tagjai között az érintkezés bevett udvariassági formák között történik. De ezek a formák nem irányadók többé, mihelyt a polgári osztály tagja más osztály tagjával kerül szembe. Az

osztályok közötti érintkezésnek még a legszelidebb formája a gorombaság. Nem lepődünk meg tehát azon, hogy N. L., a saját körében bizonyára igen udvarias polgári kritikus, vitáirát gorombasággal fejezi be. Ebben csupán annak az utolsó kifejezését látjuk, hogy a vitában nem egyén állott egyén ellen, nem tan tan ellen, hanem osztály osztály ellen. Ebben is N. L. osztálykötöttségének ösztönszerű kifejezése nyilvánul meg.

(Budapest)

Jeszenszky Erik

L A P O K, F O L Y Ó I R A T O K

VILÁGNÉZET

Ez a címszó az, amely a revük hasábjain, annyiféle értelmezésben jelentkezik. A Tanu szerkesztője tizenkét levelet szentel a világnézetek tisztázásának és a világnézeti problémát ezzel a megállapításával igyekszik tisztázni: „Én arra a világnézetre gondolok, amely a dogmák alatt szövédik s már-már odaképelem Önt az utókorba, ahonnan azért ró meg, mert „korom világnézeti közhelyeit” fejezem ki.“

A kissé homályos világnézeti értékelést megérthetjük, ha tudomásul vesszük a cikkíró vallomását: „Kedves barátom igazad lehet: nem ismertem eléggé a szocializmust“. Majd a továbbiakban ezt mondja: „a minap megküldték nekem Plechanow könyvét... Arról van benne szó, hogy a gazdasági tényezők determinálják-e a szemléket vagy megfordítva. Ez a kérdés csak annyira tud érdekelni, mint amikor Kálvin azt vitatja, hogy in eclesiam credere, vagy puszta in eclesiam credere a helyes kifejezés. Valamikor ezekben az előljárókban és ezekben az ál-alternatívákban a Mozgalom lelke reszketett s ez megszépítette őket. Én örülök, hogy tudatlan lehetek velük szemben.“

E vallomás ellenére mégis érthetetlen bátorsággal feszegeti napjaink legfontosabb világnézeti problémáját. A németországi közelmúlt eseményeiről irván ezt állapítja meg: „... ha Ön kissé szkeptikusabb... próbál a németországi eseményekről gondolkozni, beláthatja, hogy a szocializmusnak nem a taktikáját kell újra átgondolni, hanem az alapelveit... A szocializmus történelem felfogásában sok részlet igazság volt, de egészében nem állja meg a helyét. A 19. században keletkezett és a 19. század sajátos, talán soha vissza nem térő viszonyait tükrözi. A 19. században valóban volt valami automatizmus, kifejtette, szélesítette és alkalmazta, amit kapott; az események egy irányba mutattak és a történelem fejlődésnek látszott. Visszatekintve tudjuk, hogy ez a fejlődés is kétértelmű volt, hanyatlás a fejlődésben és fejlődés a hanyatlásban; s nyilvánvaló, hogy automatizmusa egy idő óta egyáltalán nem szuperál. Nagyon is nyílt időkhöz értünk, melyek maguk keresik össze örökségüket; nem kifejteneik és alkalmaznak, hanem kezdenek és kockáztatnak. A szocializmus taktikája azért rossz, mert változatlanul ragaszkodik a 19. század történelem-felfogásához.“

„A szocialista reménynek megint öltözködni kell, írja másutt. Gazdagabb hagyományba és szélesebb természetbe kell öltöznie, hogy mint humanista (vagy ha úgy tetszik minőség) szocializmus jelenjék meg. Sikerül ez az átöltöztetés? Századunk a kockázatok kora, de ami kockázatai mélyen bujkál, az szocialista remény“.

Kár, hogy ez az író örül annak, hogy tudatlan lehet a szocializmussal szemben.

A Magyar Szemlében Kornfeld Móricz báró cikkezik a „Marakodó eszmék”-ról. Helyet szentel az egyenlőség gondolatának is, amelyet eképe magyaráz: „Hozzájött az egyenlőség után való sóvárgáshoz az orosz bolsevizmus propagandája, mely egyszersmind megmutatta az ahhoz vezető utat, az erőszakot, mellyel meg lehet valósítani az állam totalizmusát s a terrort, amellyel azt fönn lehet tartani; mert csak ez küzdheti le az emberi önzést, amely még nemrégén ezerszínű virágok termőtalajának látszott, most pedig mindent elborító s elpusztító gonosz futóhomok. De míg az orosz primitív s önkényuralomhoz szokott társadalomban egy elenyésző, de elszánt kisebbség urrá tudott lenni, mert az egyenlőséget hirdette, az európai civilizált országokban minden nemzet lelki alkatához híven más és más módon igyekezett alkalmazkodni a megváltozott tömegeszmékhez s más eredménnyel is. Bár talán még korai eredménnyről szólni, mikor még minden forr, mikor az Egyesült Államokban most indul meg a küzdelem, amely nem egy európai országban ideiglenes nyugvópontra jutott; ha ugyan lehet eredménnyről beszélni, mikor az egyenlőség, melyet nem egy helyen látunk, egyenlőség a jogtalanságban s a szegényedésben s mikor a szabadság helyébe nem egyenlőség, hanem önkényuralom lépett.”

E fejtegetést imigyen fejezi be a báró és ez fölőlegessé tesz minden külön kommentárt: „A magyar társadalom bölesen korlátozott szabadságával okosan élt; példásan tűri a sors viszontagságait; osztályérdekek félretételével halad mérsékeltén a nagyobb egyenlőség felé. Joggal várja azért kormányától, hogy a neki átengedett hatalommal éljen a nemzet életébe vágó problémák megoldásában, hogy tudjon cselekedni és sohasem fogja elismerhetni, hogy vezetői esetleges habozásáért őt lehessen okolni. Isten ugyan a chaosból teremtette a világot: de a nemzet vitális érdekei ellen volna megvárni a chaost, hogy abból azután új világot lehessen teremteni.”

A Napkeletnek van egy külön rovata ezzel a címmel: „Elvek és művek”. A szociáldemokrácia válságáról cikkeznek benne „Magyarországról nézve” Frey András antiliberális publicista egy cikkével. (A II. Internacionálé párizsi konferenciája, Magyar Szemle, november). Megállapíthatjuk, hogy a „háború utáni szociáldemokrácia a maga csatáját már akkor elvesztette, amikor pártjai még teljében voltak erejüknek.” A szociáldemokrácia kudarcából — mint azt már más alkalommal kimutattuk — a tudományos szocializmus válságára következett a regresszív szemlélet és így tesz most a Napkelet is: „... ma úgy látjuk — írja — hogy a régi szocializmusban azok a tanok üszkösödtek el, amelyeket Marx vitt be a régi 19. század első felében kifejldött u. n. utópisztikus szocializmusba (!?), amelyeket azután a marxizmus kovácsolt össze nagyrészt egyöntetű marxista szocializmussá, s amelynek egyrészt vizont később a revizionizmus tudta csak megbontani. Mindig sokkal alacsonyabb volt a marxista hullám a francia szocializmusban, ahol a kommunistákat természetesen mindig kivéve, a tiszta marxizmus sohasem találkozott nagy tömegekkel; Angliában eddig marxista politikáról a szocialista táborban valójában alig lehet beszélni. A francia és angol szocializmusban u. i. egy pillanatra sem tudta számítani a Marx-féle tudományos materialista szocializmus a régi utópisztikus szocializmus hatását, amelyek, Marx determinizmusával szemben, az új társadalmat erkölcsi gondolat szerint akarták berendezni s egyiknek sem volt tartozéka a harc — és a vallásellenesség. A Marx előtti mozgalmaknak természetrajza különösen jellemző a francia szocialistáknak mai válságára, mert

hiszen... — a neoszocialista áramlat gyökerei a régi utópisztikus tanokra nyulnak vissza.“

„Korunk jelszava“ címen ír tanulmányt a Protestáns Szemlébe Jóó Tibor. Azt mondja: „A tegnap jelszava a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméje volt.“ „...kiderült hatástalanságuk, az aranykort nem bővítették a földre, hitelüket megcsufolta a szépen esengő szavakkal elkövetett teméntelen visszaélés. Másrészt megrendültek azok a tudományok, gondolati alapok, amelyekből e jelszavak kisarjadtak a maguk történeti tartalmával és több mint egy százados életük alatt pusztá szavakká korhadtak.“ A cikkiró persze nem marad adós korunk új jelszavával sem, mondván: „Az utolsó évtizedek gondolkodása...“ „új belátásokkal gazdagított bennünket...“ „A szabadság helyére a rend, az egyenlőség helyére a kirendelt szerep, a testvériség helyére az érdekek egyeztetésének gondolata lép...“ „Igy született meg ebből a belátásból napjaink jelszava: az együttműködés, kooperáció.“ Ime, a megelégedett hitfelekezeti fasizmus.

(Budapest)

(u. l.)

IRÁSKESZSÉG ÉS LELKIISMERET. Pár héttel ezelőtt „Déneske“ verte agyon az anyját Pesten, röviddel azután pedig az urát darabolta fel Bognár Istvánné. S ha a múlt hetekben a „Déneske“-ügy megbeszélésében tündöklött a pesti publicisztika, úgy kevéssel utóbb egy újabb „Déneske“ kínálkozott: Bognárné 14 éves fia, aki, ahogy egyik bulvárlap meglepte a pestieket, tudott anyja tettéről. Am csak annyi idő telt el, amennyi a reggeli és esti lapok megjelenése közt van és kiderült, hogy a hír riporterai tulbuzgóságon alapszik: a fiúnak nincs része a gyilkosságban. A pesti publicistáknak, akik már készültek az új Déneskézésre, át kellett szerelni az elmélet lámpását s valami másról írni a másnapi lapba. Pl. arról, hogy „a szenzációs fordulat“ nem következett be, „Pistuka“ (ahogy a pesti Intim Pistapublicista tüstént elnevezte a fiút) ártatlan. Ez a negatív töltésű „Pistuka“-elmélgedés azután még az olyan publicistánál sem maradt el, mint Márai Sándor. Persze ő artisztikusabban fogta meg a dolgot s „Pistuka“ címen arról írt, hogy hála isten elmaradnak a gyermektragédiákba vájkálók írásai, s a „Déneske“-megbeszélés nem ismétlődik meg. Helyes is, kiáltott fel Márai: „A Déneske-iskolából... mindenkinek nagyon elege volt.“ Tényleg elég volt abból a sok hamis, lényegeltakaró, zavaros elmefuttatásból, ami Déneskevel kapcsolatban a pesti sajtóban megjelent. Márainak azonban korántsem ezért elég. Neki nem azért elég, mert a Déneske-cikkezőknek mondanivalójuk nem volt, vagy ha volt, nem azt látták, amit meg kellett volna írni, vagy ha látták, nem azt írták meg. Nem! Márai Sándorban ez az „elég volt!“ a finom ur felszisszenése, aki már unja ezeket a tragédiákat. Az ilyesmire már nem kíváncsi. Megszokta, hogy az embereket egyre másra verik agyon a legközelebbi hozzátartozóik. Mi ez? Unom, kérem. Gyerünk tovább. „Tegnap Déneske, ma, egy tulbuzgó hirszolgálat jóvoltából, majdnem egy Pistuka, jövő héten Tommy, vagy Kálmánka. Azt hisszük ez nem megy így. Sülyesszék el a gyermekügyeket, hatóság és nyilvánosság, sülyesszék, titkolják, a tényt is, a gyanút.“ Egy magyar író ír így, sőt egy kitünően író magyar író. S még hozzá teszi: „Ezek a kivételes esetek, amikor a sajtónak nem lehet becsvágya se részletesen, se alaposan informálnak lenni.“ S hogy meg is okolja: „Pistuka megérdemli a teljes kiméletet.“ Ilyen finom írónak u. i. ilyen finom a szíve. Viszont nézzük inkább a lelkiismeretet. S ha ezt nézzük, hol van ezekben az idézetekben a lelkiismeret, ha az író, sőt a kitünő író

sülyesztő és tény titkolás után kiált! Márai Sándornak úgylátszik az írás mai korlátozásaiból, a tény sülyesztésből és titkolásból még nincs elege? Márai Sándornak még mindig csak a gusztusára mennek a dolgok? Mikor érkezik el a világ Márai Sándor lelkiismeretéhez? Mi kell még, hogy odaérkezzen?

Kevesebb tündökletes iráskészséget és több lelkiismeretet!
(Cluj)

G. G.

MAI FRANCIA KISTUKÓR

Leszerelünk, nem szerelünk le?... W. d'Ormesson a Népszövetség válságáról, melyet a németek távozása(?) okozott, ezeket írja: „Németország nagyon jól tudja — az elmúlt tizenöt évben a kérdést ép' elégszer megvilágították — hogy Franciaország legfőbb vágya a közös megegyezés. Azt is tudja, hogy ennek az együttműködésnek a feltételeit nem valami lehetetlen és megvalósíthatatlan „négyszemköztben“ kell keresni, hanem a nemzetközi együttműködés terén. Hagynánk a nemzetközi közvéleményt tévelyegni, a nemzetközi problémákat még jobban összegabalyodni, amikor a helyes, hiánytalan és határozott beállítottság még mindent a helyes irányba terelhet? De bátornak kell lenni és merni kimondani az igazat.“ (Revue de Paris.)

De mi az igaz?... Raymond Recouly tiltakozik az ellen, hogy Franciaország kezdje meg a leszerelést. „A leszerelés kérdésében — írja — a kormány a közeli hetekben fontos határozatot fog hozni. Mi megértjük habozását, zavarát, súlyos külpolitikai hagyomány nehezedik rá. Egy hosszú szerződési láncolat rabja, amelyből nehezen szabadíthatja ki magát. A briandista metafizika illuzióit és tévedéseit még mindig nyögi. Angliával, Olaszországgal és az Egyesült Államokkal való együttműködésért úgy véli érdemes áldozni. Tíz év óta egyebet sem tettünk, minden előny és eredmény nélkül, mint koncessziókat. Ha eljön az a nap mikor a miniszterelnök a Palais Bourbon szószeréről azt javasolja, akár egész távoli időt is tűzve ki határol, hogy megsemmisítjük hadiszerelvényünk jó részét, s leszállítjuk a katonai szolgálat idejét, azzal a feltétellel, hogy ezzel szemben Németország végre elfogad egy ilyen vagy olyan ellenőrzést, biztosak vagyunk benne, hogy úgy a Kamara, mint az egész ország, ha csak nem lesznek teljesen vakok, felháborodva utasítanak vissza egy ilyen abszurd és bűnös javaslatot.“ (Revue de France.)

Európa legtöbb országában az államforma kérdése, ha nem is véglegesen, de egyelőre meghatározatlan időre elintéződött. A sor Franciaországon van. A parlamentarizmus végéről ír Pierre Dominique, s sokban igaza van mikor így kezdi: „Franciaország anti-parlamentarissá válik. Ha egy franciának azt mondják: — Rosszul megy... akkor azt feleli: — A parlament hibája... A jó francia odahajol a baj fölé és mondja: — Ime egy rákfene! És keresi a mütő kést. Ez az az alkalom mikor mindenki hegyezi fülét a Vaillant bomba robbanásához... Különben Franciaországban csak két párt, hivatalosan és nyíltan, anti-parlamentáris: a Kommunista párt és az Action Française... Ha van hely ahol meglehetősen utáltatni az anarchiát a diákokkal, a katonákkal és mindennemű franciával, aki dolgos és érzéke van a rendhez, a mértékletességhez és az egyensúlyhoz, ez a hely a Palais-Bourbon (Kamara)... A Kommunista párt és az Action Française közti pártok a parlamentből élnek, tehát nem lehetnek anti-parlamentaristák... A megvetés, az utálat és a neveltségesség megölte a francia monarchiát és uralkodót, jóval előbb a formális kivégzésnél. Jó lesz ha a parlament és a képviselők vigyáznak egy kicsit! Azon az uton

haladnak, melyen valaha XIV. Lajos járt. Ezen az uton könnyen holttestté válhat az ember. Idő kérdése." (Pamphlet).

Háboru és szakszervezetek címen Pierre Cuenat igen praktikus megállapításokat tesz. Többek között: „A szakszervezeti akcióknak már a békeidőben kell manifesztálódnok... A szakszervezetek igen hasznos munkát fejthetnek ki. Egyedül a szakszervezeteknek van módjukban ténylegesen ellenőrizni, úgy a leszerelés, mint a háborúra való készülődés operációit. Ezt a kötelességüket felismerték: Mindenkor denunciózni kell a háborús készülődést, nem csak azért, mert ez a készülődés lerontja a munkásosztály életnivóját, de mert érzi felelősségét és erejét. Láttuk az utóbbi hónapokban a Hirtenberg-i fegyvercsempészés leleplezését s a Távol-Keletnek meg Dél-Amerikának szánt fegyver és muníció szállítmányok rakodásának megtagadását és megakadályozását... Az ilyen példákat bátorítani és terjeszteni kell.” (Combat pour la Paix).

Az ideológia is beteg... A tudományos szocializmus és freudizmus egy fazékban fő. Franciaországban a freudizmust a szürrealisták képviselik, egyik főteoretikusuk Jean Audard a Cahier du Sud-ben tanulmányt közöl a freudizmus és a marxizmus viszonyáról. Gondolatmenete ebben a frázisban kristályozódik ki: „A freudista invenció-szubvenció-theoria teszi lehetővé, hogy a marxista felépítmény ne mondjon csődöt az idealizmusba torkolva.” Ez a theoria „materialisabb, mint maga a marxizmus.”

Audard tanulmányát analizálva Politzer, az Association des Ecrivains et Artistes Revolutionnaires hivatalos folyóiratában, ezekre a konklúziókra jut: „Ez a misztikus-idealizmus nem más, mint Marx történelmi materializmusának revízióját előkészítő manőver. Jean Audard inntellektuális spekulációja karakterizálja azt a zavaros kort, mely nagy eseményeket készít elő.”

És az irodalom... Egy széles an két keretében („Mért nem maradt nemzeti hivatás az irodalom Franciaországban”) a francia irodalom kisebb-nagyobb férfiai világos képet adnak arról a nyugtalan-ságról és zavartságról, mely a mai francia szellemi életet jellemzi. Guy Crouzet így válaszol: „Az elefántesonttorony lejárt idejét egy belül, mint kívül. Csodáljuk André Gidet, nem mert szükségszerűen a kollektivistá gondolatához pártolt, hanem mert felismerte, hogy a társadalmi kérdések háttérbe szorítanak minden mást... Nincs megtiltva, hogy szeressék a muzikálítást, de száz millió munkanélküli van a világon... Mikor egy egész civilizáció sorsa forog a kockán, az intelligenciának más a dolga, mint az újfajta tulipánok kultusza.”

Sylvain Bonmariage még élesebben mutatja ki miért nem nemzeti hivatás az irodalom ma Franciaországban. Két okot jelöl meg. Első: „Az irodalom bosszantó és butító.” (Természetesen a hanyatló harmadik rend irodalmára gondol.) Második: „Az irodalom elvesztette egyetlen életlehetőségét, az aktív progresszióra való képességet, ami a 18. században, majd a romantizmus idején lehetővé tette, hogy az irodalom nemzeti hivatássá váljék.” (L'Esprit Français.)

(Paris)

Löffler A. és Le Pape

SZERKESZTŐI ÜZENET

Lukács Illés: Beküldött kézírata ügyében kérjük címe közlését.

